

MEMORIALUL REVOLUȚIEI 16 - 22 DECEMBRIE 1989

CENTRUL NAȚIONAL DE DOCUMENTARE,
CERCETARE ȘI INFORMARE PUBLICĂ DESPRE
REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989

MEMORIAL 1989

Buletin științific și de informare

2/2007

Timișoara

Colegiul de redacție:

Redactor responsabil: Miodrag Milin

Secretar de redacție: Doina Magheți

Redactori: Adina Hornea Abruda, Adrian Kali, Liza Kratochwill

Consiliul consultativ: Ioana Boca – Fundația Academia Civică-București, Viorel Marineasa – Universitatea de Vest din Timișoara, Stelian Mândruț – Academia Română, filiala Cluj-Napoca, Silviu B. Moldovan – CNSAS-București, Bogdan Murgescu – Universitatea din București, Victor Neumann – Universitatea de Vest din Timișoara, Daniel Vighi – Universitatea de Vest din Timișoara, Smaranda Vultur – Universitatea de Vest din Timișoara

Coperta: Traian Abruda

ISSN 1843-319X

Acest volum a fost tipărit cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii și Cultelor.

© Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara
Strada Emanoil Ungureanu, nr. 8, cod 300079, Timișoara
Tel./Fax: 294936, E-mail: asocmemrev@clicknet.ro

Imprimat la TIPOGRAFIA MARINEASA, str. Mureș nr. 34, Timișoara, tel.: 0256-272379

CUPRINS

Miodrag Milin,	
<i>Cuvânt către cititor</i>	9
<i>Foreword</i>	10
<i>Vorwort</i>	11

STUDII

Victor Neumann, <i>Civismul Timișoarei în anii național-comunismului</i>	13
Silviu B. Moldovan, <i>Revoluția română și ordinea liberală</i>	34

MĂRTURII NEALTERATE

Sacii cu oase de la Freidorf	
„Domnul Dressler a strâns trei saci de oase...”	41
„O rafală de foc...”	43
Un procuror vorbește	
„Peste 1.200 de persoane...”	44
Unde sunt dosarele?	46
Masacrul din Calea Girocului (II)	46
Sub ploaia de gloanțe de la Podul Decebal	48

HALATELE ALBE ALE REVOLUȚIEI

„Toată noaptea am salvat oameni”	51
„Împușcați în cap am avut cei mai mulți”	58
Gust de cenușă	60

PORTRETE DIN REVOLUȚIE

Remus Tășală	76

OPINII ȘI ATITUDINI

Alexandru Zub, <i>Veleitarii continuă să profite</i>	79
Stéphane Courtois, <i>Arhivele trebuie să treacă,</i> <i>din mâinile vechilor securiști, în mâinile istoricilor</i>	79

Bogdan Murgescu, <i>Istoricii și politicul. Colonialismul, comunismul și revoluția din 1989</i>	80

MEMORIA REZISTENȚEI

<i>Der Schrei nach Freiheit / Strigătul libertății</i> (Adina Hornea Abruda)	87
<i>Închisoarea de la Sighet – un spațiu al memoriei</i> (Doina Magheți)	96
<i>Relieve ale comunismului: Insula Goli Otok – iadul din Adriatica</i> (Adrian Kali)	102

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

<i>Seminarul de la Kreisau (Krziżowa) – Viața de zi cu zi în dictatură</i> (Adina Hornea Abruda)	107
<i>Revoluția Română în imagini la Parlamentul Turingiei</i> (Adina Hornea Abruda)	109
<i>Școala de Vară de la Sighet – ediția a X-a</i> (Doina Magheți)	111
<i>Colocviu internațional la Târgoviște</i> (Gino Rado)	113

BIBLIOTECA REVOLUȚIEI

Adrian Kali, <i>Lecția Timișoarei</i> , Timișoara, 2007, 63 pag. (Miodrag Milin)	116
Timothy Garton Ash, <i>Istoria prezentului. Eseuri, schițe și relatări din Europa anilor '90</i> , Editura Polirom, Iași, 2002, 368 pag. (Laurențiu Mioc)	117

DOCUMENTAR

Miodrag Milin, <i>Femeile în revoluție</i>	121
Doina Magheți, <i>Trupele speciale de la Caracal în acțiune</i>	145
Adrian Kali, <i>Copiii plebei proletare</i>	149
Colaboratori	159

CONTENTS

Miodrag Milin, <i>Foreword</i>	10

STUDIES

Victor Neumann, <i>The Civism of Timișoara in the Years of the National-Communism</i>	13
Silviu B. Moldovan, <i>The Romanian Revolution and the Liberal Order</i>	34

UNCHANGABLE TESTIMONIES

The Sacks with Bones in Freidorf	
“Mister Dressler Gathered Three Sacks of Bones...”	41
“A Storm of Shots...”	43
A Public Prosecutor Speaks	
“Above 1,200 Persons...”	44
Where Are the Records?	46
The Massacre from Calea Girocului (II)	46
Under the Shower of Bullets on the Decebal Bridge	48

THE WHITE SMOCKS OF THE REVOLUTION

“I’ve Saved People All Night Long”	51
“Most of Them Were Shot in the Head”	58
Ashtaste	60

PORTRAITS OF THE REVOLUTION

Remus Tășală	76

OPINIONS AND ATTITUDES

Alexandru Zub, <i>The Ambitious People Continues to Profit</i>	79
Stéphane Courtois, <i>The Archives Must Change the Hands of the Securitate with the Historians’ Hands</i>	79
Bogdan Murgescu, <i>The Historians and the Political. Collonialism, Communism and the 1989 Revolution</i>	80

THE MEMORY OF THE RESISTANCE

<i>Der Schrei nach Freiheit – The Cry of the Liberty</i> (Adina Hornea Abruda)	87
<i>The Sighet Prison – a Place of the Memory</i> (Doina Magheți)	96
<i>Relics of Communism: the Island Goli Otok – Adriatic Hell</i> (Adrian Kali)	102

SCIENTIFIC LIFE

<i>The Seminar in Kreisau (Krziżowa)- The Daily Life in the Dictatorship</i> (Adina Hornea Abruda)	107
<i>The Romanian Revolution in Images at the Parlament of</i> <i>Thüringen</i> (Adina Hornea Abruda)	109
<i>Summer-School in Sighet – the 10th Edition</i> (Doina Magheți)	111
<i>International Colloquium at Târgoviște</i> (Gino Rado)	113

THE LIBRARY OF THE REVOLUTION

Adrian Kali, <i>The Lesson of Timișoara</i> , Timișoara, 2007, 63 pages (Miodrag Milin)	114
Timothy Garton Ash, <i>The History of the Present. Essays,</i> <i>Sketches and Accounts from the Nineties</i> , Polirom, Iași, 2002, 368 pages (Laurențiu Mioc)	115

DOCUMENTARY

Miodrag Milin, <i>Women in the Revolution</i>	121
Doina Magheți, <i>The Special Troops in Caracal in Action</i>	145
Adrian Kali, <i>The Children of the Proletarian Populace</i>	149
Fellowworkers	159

INHALTSANGABE

Miodrag Milin, <i>Vorwort</i>	11

STUDIEN

Victor Neumann, <i>Der Temeswarer Zivismus in den Jahren des National-Kommunismus</i>	13
Silviu B. Moldovan, <i>Die rumänische Revolution und die liberale Ordnung</i>	34

UNVERFÄLSCHTE BEWEISE

Die Säcke mit Knochen von Freidorf	
“Herr Dressler hat drei Säcke mit Knochen gesammelt...”	41
“Eine Feuerwelle...”	43
Ein Staatsanwalt spricht	
“Über 1.200 Personen....”	44
Wo sind die Akten?	46
Das Massaker vom Girocului Weg (II)	46
Unter dem Kugelregen von der Brücke Decebal	48

DIE WEISSEN ARZTKITTEL DER REVOLUTION

“Die ganze Nacht habe ich Menschen gerettet”	51
“Die meisten wurden im Kopf geschossen”	58
Aschengeschmack	60

BILDNISSE VON DER REVOLUTION

Remus Tășală	76

MEINUNGEN UND HALTUNGEN

Alexandru Zub, <i>Die Ehrgeizigen profitieren weiter</i>	79
Stéphane Courtois, <i>Die Archive müssen von den Händen der Securitate in die Hände der Historiker fallen</i>	79

Bogdan Murgescu, *Die Historiker und das Politische. Der
Kolonialismus, der Kommunismus und die Revolution von 1989 ...* 80

GEDÄCHTNIS DES WIDERSTANDS

<i>Der Schrei nach Freiheit</i> (Adina Hornea Abruda)	87
<i>Das Gefängnis von Sighet – ein Raum des Gedächtnisses</i> (Doina Magheți)	96
<i>Spuren des Kommunismus: die Insel Goli Otok – die Hölle aus Adriatik</i> (Adrian Kali)	102

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN

<i>Das Seminar von Kreisau (Krziżowa)- Alltag in Diktatur</i> (Adina Hornea Abruda)	107
<i>Die Rumänische Revolution in Bildern am Thüringens Parlament</i> (Adina Hornea Abruda)	109
<i>Sommerschule von Sighet – 10. Session</i> (Doina Magheți)	111
<i>Das internationale Kolloquium von Târgoviște</i> (Gino Rado)	113

BIBLIOTHEK DER REVOLUTION

Adrian Kali, <i>Temeswars Lektion</i> , Temeswar, 2007, 63 Seiten (Miodrag Milin)	116
Timothy Garton Ash, <i>Die Geschichte des Präsens. Essays, Skizzen und Berichte von Europa der 90. Jahre</i> , Polirom, Iași, 2002, 368 Seiten (Laurențiu Mioc)	117

DOKUMENTAR

Miodrag Milin, <i>Die Frauen in der Revolution</i>	121
Doina Magheți, <i>Die speziellen Truppen von Caracal in Tätigkeit</i>	145
Adrian Kali, <i>Die Kinder des proletarischen Plebs</i>	149
Mitarbeiter	159

Cuvânt către cititor

Numărul de față reunește o diversitate de subiecte, toate privind **revoluția română**. Sub aspect interpretativ-teoretic (rubricile „Studii”, „Opinii și atitudini”, „Viața științifică”, „Biblioteca revoluției”) și documentar-restitutiv („Mărturii nealterate”, „Halatele albe ale revoluției”, „Portrete din revoluție”, „Memoria rezistenței”, „Documentar”).

Remarcăm contribuțiile teoretice semnate de Victor Neumann (privind reperele civismului timișorean, de sorginte central-europeană și cu impact în coagularea opoziției față de excesele represive și subculturale ale național-comunismului ceașist de ultimă oră); Silviu B. Moldovan (de integrare a revoluției române într-o ordine dinamică a lumii de azi, discutabilă însă, a reculului totalitarismelor în fața ordinii liberale); Bogdan Murgescu (redeschiderea discuției despre relația inevitabilă, deși reciproc stânjenitoare, dintre știința istoriei și practica politicii, cu focalizare pe realități conexe, din Occident și de la noi, în 1989 – desprinzând concluziile de rigoare, versus efectele lor, păguboase ori necontrolabile); comentariile pertinente ale Acad. Alexandru Zub despre confuziile și indeciziile factorilor puterii din România, cu repercusiuni păguboase asupra evoluției climatului civic de tip european la noi; opiniile istoricului Stéphane Courtois, privind nevoia stringentă de normalitate, ca arhivele sensibile să ajungă în mâinile specialiștilor, eliberându-ne, astfel, de manipulare și manipulatori.

Buletinul își justifică însă existența, mai cu seamă prin străduința echipei editoriale de a aduce la cunoștința cititorului fapte, mărturii, portrete, restituiri documentare despre Decembrie 1989, așa cum a fost la Timișoara: cu masacrele de la Podul Decebal și din Calea Girocului; cu dosarele de anchetă ale securiștilor, distruse; cu urmele misterioase ale sinistrelor incendieri de cadavre, la Freidorf; cu mărturia celor pe care urgia criminală din Decembrie i-a surprins la datorie, sub semnul Crucii Roșii și al halatelor albe însângerate; evocări, cu smerenie și dureroasă aducere aminte, despre martirii noștri – de această dată, **Remus Tășală**. O rubrică distinctă, „Documentar”, ne aduce în față secvențe de gen, inedite și de neocolit la Timișoara: copilăria celor ce s-au maturizat printre gloanțe; suferința femeilor în 1989, sub multiple ipostaze, și inedite secvențe de istorie de taină cu intervenția trupelor speciale în haosul de la Timișoara.

Nu lipsesc nici rubricile ce evidențiază prezențele științifice ale Memorialului ori comentariile despre cărțile revoluției și ale istoriei timpului nostru.

Foreword

The present edition brings together a diversity of subjects, all regarding the **Romanian Revolution**, under the interpretative-theoretical aspect (the headings “Studies”, “Opinions and attitudes”, “Scientific Life”, “The Library of the Revolution”) and the documentary one (“Unchangeable Testimonies”, “The White Smocks of the Revolution”, “Portraits of the Revolution”, “The Memory of the Resistance”, “Documentary”).

We remark the theoretical contributions signed by Victor Neumann (regarding the marks of Central Europe-originated civism in Timișoara and with an impact in the coagulation of the resistance against the repressive and sub-cultural excesses of Ceaușescu’s latest National-Communism); Silviu B. Moldovan (the integration of the Romanian Revolution in a dynamical, but doubtful order of today’s world, the one of the withdrawal of all kinds of totalitarianisms in front of the liberal order); Bogdan Murgescu (the reopening of the discussion about the inevitable, although mutually disturbing connection between the history-science and the practice of the politics, with focus on the connected Eastern and Romanian realities in 1989 – drawing the respective conclusions versus their losing or uncontrollable effects); Academician Alexandru Zub’s pertinent comments on the confusions and lack of decision of the power-representatives in Romania, with losing consequences on the evolution of the civic climate of European type; the historian Stéphane Courtois’s opinions regarding the acute necessity of normality and the entering of the “sensible” archives in the specialists’ hands, in order to free us from manipulation and manipulators.

The bulletin justifies its existence the more through the endeavor of the editorial team to inform the reader of the facts, testimonies, portraits, documentary restitutions about December 1989, as it happened in Timișoara: with the massacres on the Decebal Bridge and in Calea Girocului; with the destroyed investigation records of the Securitate; with the mysterious traces of the dreary body burnings in Freidorf; with the testimony of the ones who overtook the criminal scourge when on duty, under the sign of the Red Cross and of the white blood-stained smocks; humble evocations and sad recollection about our martyrs – this time **Remus Tășală**. A distinct heading, “Documentary”, brings us new and inevitable episodes in Timișoara: the childhood of the ones who became mature under the bullets; the women’ suffering in 1989 under multiple hypostases and new episodes of the secret history with the intervention of the special troops in the chaos in Timișoara.

The headings which emphasize the scientific presences of the Memorial or the commentaries about the books about the Revolution and contemporary history are not missing.

Miodrag Milin
(Traducere Codrina Tomov)

Vorwort

Die vorliegende Nummer versammelt eine Vielfalt von Themen, alle betreffs der **rumänischen Revolution** wieder, u. zw. unter interpretativ-theoretischem Aspekt (die Rubriken "Studien", "Meinungen und Haltungen", "Wissenschaftliches Leben", "Bibliothek der Revolution") und auch unter dokumentarisch-zurückgebendem Aspekt ("Unverfälschte Beweise", "Die weissen Arztkittel der Revolution", "Bildnisse von der Revolution", "Gedächtnis des Widerstands", "Dokumentar").

Wir bemerken die theoretischen Beiträge, unterschrieben von Victor Neumann (betreffend der Anhaltspunkte des Temeswarer Zivismus mitteleuropäischer Herkunft und mit Wirkung in der Kohäsion der Opposition vor den letzten repressiven und unterkulturellen Ausschreitungen des National-Kommunismus von Ceaușescu); Silviu B. Moldovan (die Integration der rumänischen Revolution in einer dynamischen aber streitbaren Ordnung der heutigen Welt, eine Ordnung der Rückwärtsbewegung des Totalitarismus vor der liberalen Ordnung); Bogdan Murgescu (die Wiederöffnung des Gesprächs über das unvermeidbare und gegenseitig störende Verhältnis zwischen der Wissenschaft der Geschichte und dem Praktikum der Politik mit Fokussierung auf verbundene Wirklichkeiten des Jahrs 1989 vom Westen und von uns, ziehend die notwendigen Schlussfolgerungen gegen ihre schadende oder unkontrollierbare Folgen); die passenden Kommentare des Akademikers Alexandru Zub über die Konfusionen und Unschlüssigkeiten der Machthaber von Rumänien mit schadenden Folgen über die Entwicklung des Zivilklimas von europäischem Typ von uns; die Meinungen des Historikers Stéphane Courtois betreffs der dringenden Notwendigkeit zur Normalität, so dass die "empfindlichen" Archive in die Hände der Fachleute zu fallen, damit wir uns von der Manipulation und von Manipulierern befreien.

Die Existenz des Informationsblatts wird besonders durch die Mühe der Editionsmannschaft rechtfertigt, die zur Kenntnis des Lesers Taten, Beweise, Bildnisse, Dokumentartexte über den Temeswarer Dezember des Jahres 1989 bringen: mit den Massakern von der Brücke Decebal und vom Girocului Weg; mit den vernichteten Untersuchungsakten der Securitate; mit den geheimnisvollen Spuren der grauenhaften Brandstiftungen der Leichen in Freidorf; mit dem Beweis derer, die den mörderischen Wut vom Dezember 1989 auf ihren Posten, unter dem Zeichen des Roten Kreuzes und der blutigen weissen Arztkitteln, überrascht hat; Evokationen mit Andacht und peinlicher Erinnerung an unsere Märtyrer – diesmal **Remus Tășală**. Eine distinkte Rubrik – Dokumentar – bringt uns neue und unvermeidbare Bruchstücke in Temeswar: die Kindheit derer, die zwischen Kugeln reif geworden sind; die Leidenschaft der Frauen im Jahre 1989 in vielfachen Hypostasen und neue Bruchstücke von Geheimgeschichte mit dem Angriff der Spezialtruppen im Chaos von Temeswar.

Es fehlen auch nicht die Rubriken, die die wissenschaftlichen Anwesenheiten des Memorials hervorgeben oder die Kommentare über die Bücher der Revolution und über die Geschichte unserer Zeit.

Miodrag Milin
(Übersetzung Adina Hornea Abruda)

Civismul Timișoarei în anii național-comunismului

Ideea potrivit căreia modelul cultural al Europei Centrale este purtător de mesaj politic își are semnificația sa, corect înțeleasă de unii, brutal sancționată de alții¹. Transilvania și Banatul aveau la începutul veacului al XX-lea nu doar orașe de talia Clujului (Kolozsvár), Brașovului (Brassó), Sibiului (Nagyszeben), Târgu-Mureșului (Marosvásárhely), dar și centre mai mici, capabile să formeze structuri sociale și economice proprii, precum Turda (Torda), Deva (Déva), Miercurea Ciuc (Csikszereda), Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy), Odorheiu-Secuiesc (Székelyudvar), Hunedoara (Vajdahunyad), Zalău (Zilah), Șimleu Silvaniei (Erdelysomlyó). În Banat se ridicase nu numai Timișoara (Temesvár), dar și Reșița (Resica), Lugoj (Lugos), Jimbolia (Zsombolya), Sînnicolau Mare (Nagyszentmiklós). În Bihor, Oradea (Nagyvárad) ia un avânt fără precedent, devenind simbol al vieții culturale de avangardă, iar în nordul Partium-ului, Satu Mare (Szatmárnémeti) și Carei (Nagykároly) răspund unor aspirații sociale și economice diverse, ceea ce le obligă ori le facilitează contacte multiple cu regiunile mai vestice ale fostei monarhii dualiste.

Cel mai important și amplu proces de modernizare din Banat și Transilvania a avut loc în orașul Timișoara. Diferențele în interiorul regiunilor amintite au fost marcate de fizionomia culturală a Timișoarei, respectiv, a Clujului. Cel dintâi oraș a fost dintotdeauna dispus spre o viață multi- și interculturală, dezvoltând un patriotism civic. Cel de-al doilea a avut o atracție spre identitatea etno-lingvistică, de unde și dezvoltarea unui naționalism bazat pe istorie și pe înrudiri. Frustrările create de poziția

---

¹ Nu e vorba aici de nostalgia trecutului, ci de exemplificarea ideii potrivit căreia, uneori, trecutul conține exemple memorabile pentru viitor. *Vergangene Zukunft* (trecutul viitorului) este o idee fundamentală promovată de istoriografia universală contemporană prin care se poate demonstra modul în care istoria se insinuează în prezent ori motivele pentru care ea devine un model pentru viitor. Renumitul istoric Reinhart Koselleck - opera căruia e cunoscută ca fiind una dintre cele mai ample și mai originale din Germania postbelică - a dezvoltat o întreagă teorie în jurul valorificării multiple a experiențelor trecutului, context în care observă că orice proiect autentic ține seama de acumulările trecutului. Cf. Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeit*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1995. Vezi în română, Idem, *Conceptul de istorie*, traducere de Victor Neumann și Patrick Lavrits. Studiu introductiv de Victor Neumann, Editura Univ. Al. I. Cuza, Iași, 2005.

secundă a Clujului în raport cu Budapesta și cu București au fost și ele reale, împiedicând, pentru o vreme, adoptarea principiilor societății deschise.

Pluralism și aspirație spre libertate

Amintitul fundal istoric a făcut ca populația Timișoarei să adopte o atitudine critică față de politicile autoritariste și totalitare. În pofida modificării componenței demografice în anii de după Primul Război și mai ales în aceia ce au urmat celui de-Al II-lea Război Mondial și a exageratei supravegheri a persoanelor provenind din alte comunități lingvistice decât aceea română, cetățenii orașului au perpetuat o parte din setul de valori civice profesat de locuitorii Monarhiei Austro-Ungare. Într-un asemenea context, imposibil de asemuit cu al altor centre din România comunistă, Timișoara a continuat să se remarce printr-o memorabilă viață civică. Meritul de a fi înțeles marea șansă a cooperării și, deci, a structurării vieții comunitare a revenit tuturor acelor persoane care au simțit, au gândit și au acționat deasupra apartenențelor așa-zis etnice ori a acelor confesionale¹. Atrase mai mult de condiția de cetățean al burg-ului, ele au dobândit, în timp, o deschidere spre alteritatea de orice fel, fapt ce, în condițiile unor comunități lingvistice și religioase interesate prea mult de propria identitate, era imposibil. Nu este vorba de un mediu de toleranță al unei majorități față de grupurile minoritare, ci de o coabitare propriu-zisă în care formarea individului în sens civic a fost prioritară.

Ceea ce cred că ar mai fi de dorit să reținem este că opțiunea unui segment întins al populației orașului era aceea de a trăi liber, de a face comerț, de a circula nestingherit peste graniță, de a avea acces la informație. Interesul pentru o situație materială stabilă a făcut parte dintotdeauna din concepția de viață a timișoreanului. Preocuparea pentru bani, gospodărie și achiziționarea de valori materiale nu a fost neglijată nici în ultimii ani de domnie ai lui Ceaușescu. Chiar și pe fondul crizei alimentare provocată la sfârșitul anilor '70 și adâncită în anii '80, au existat categorii sociale ce au reușit să-și mențină un standard de viață acceptabil. Așa-numita piață de vechituri unde circulau mărfuri provenind din statele învecinate, în speță din Iugoslavia, Ungaria, Austria și Germania - piață pe care autoritățile au încercat să o suprimă în repetate ocazii - a avut și ea un rol excepțional în

---

¹ Victor Neumann, *Multicultural Identities in a Europe of Regions. The Case of Banat County*, în *European Journal of Intercultural Studies*, 8 (1), 1997, Carfax Publishing House, pp. 19-35. Franz Liebhardt, *Banater Mosaik. Beiträge zur Kulturgeschichte*, Kriterion, Bukarest, 1976.

conservarea și multiplicarea interesului pentru civilizația materială occidentală. Cât privește nevoia de cunoaștere a cetățeanului mediu, ea fusese reală, aspect ce se putea observa prin aceea că televiziunile de la Belgrad, Novi-Sad și Budapesta erau urmărite frecvent de timișoreni. Fusese un obicei în a se confecționa antene speciale pentru a avea acces la televiziunile din statele vecine. Unul dintre personajele regimului, trimis la Timișoara, intenționa să elimine antenele de pe acoperișul caselor, știind că informația receptată de la o altă presă audio-vizuală contravenea ideologiei oficiale.

Personalitățile s-au lăsat formate în spiritul mai vechi al urbei, cu alte cuvinte au devenit produsul habitatului de aici. Ele nu au fost idolatrizate de mase și nici nu au încercat să impună modele. Aerul lor de normalitate era surprinzător în raport cu al multor intelectuali din alte orașe ale României. Ele purtau câte ceva din trăsăturile intelighenției ce își revendica originile din cultura Europei Centrale¹. Tocmai de aceea, la nivelul Bucureștiului s-a resimțit o reticență față de valorile Timișoarei, atitudine care a continuat să se manifeste și după evenimentele politice din 1989. Cert este că elita culturală a Timișoarei nu beneficiase de niciun fel de publicitate. Teamă față de un alt mod de a gândi decât acela al regimului era evidentă și ea se datora faptului că Banatul reprezintă regiunea cea mai de vest a statului român, având posibilități incontrollabile de contact cu lumea exterioară. Nemulțumirea se explica nu mai puțin prin existența unor grupuri minoritare față de care oficialitățile au manifestat o constantă neîncredere². În acest din urmă sens, supravegherea comunităților maghiară, germană, evreiască și chiar sârbă fusese de notorietate. Ceea ce vreau să arăt este că o viață cât de cât decentă a fost, totuși, posibilă, ca urmare a cultivării spiritului civic timișorean.

Cum bine știm, comunismul a urmărit îndobâzirea populației cu alte repere decât acelea ale lumii liberal-burgheze. Sunt însă suficiente exemple care atestă că lucrurile nu s-au petrecut peste tot așa cum planificaseră administratorii regimului comunist. Conservarea unei anume stări de civilizație specifică Europei Centrale și derivând din cosmopolitismul austriac de secol al XVIII-lea a făcut ca în Timișoara să fie posibilă existența multiplelor comunități tradiționale: germană, maghiară, română, sârbă, evreiască. Pe de altă parte, interculturalul și interconfesionalul explică preferința locuitorilor acestui oraș pentru ieșirea din gheto-uri și diminuarea

---

¹ Franz Liebhardt, *op.cit.*

² Victor Neumann, "Ebrei dopo diluvio. Gli orfani della Mitteleuropa", *Lettera Internazionale*, Roma, nr. 54, 1997, pp. 62-64.

ori chiar respingerea preocupării pentru purismul originilor. De aici a izvorât o mai mare rețineră față de politicile naționalist-tradiționaliste, caracterizate prin susținerea ideii lui Herder de *Volksgeist*, politici potrivit cărora progresul comunităților lingvistice ar depinde de adoptarea unui model social organic. Acest naționalism acordă o importanță deosebită valorilor autohtone create în mediul rural. O asemenea ideologie - întotdeauna conservatoare, adesea xenofobă și antisemită - a avut mulți partizani în statele Europei Est-Centrale. Se cuvine să reținem că pe aceste orientări ideatice s-au bazat regimurile autoritare ale anilor '30 și acelea dictatoriale ale lui Antonescu și Ceaușescu.

Perpetuarea obiceiurilor urbane și a unei forme ideologice cosmopolite specifice imperiului austriac au făcut posibilă supraviețuirea amintitului mod decent de a trăi. De aici tentația de a continua formele asociative profesionale necesare în contextul înnoirilor tehnice, dar mai ales în conservarea formelor de viață ale comunității locale. Ca și Lemberg sau Cernăuți, Timișoara a fost și, parțial, a rămas, până la evenimentele din 1989, un oraș prin excelență multicultural, în care frontierele așa-zis etnice nu avuseseră relevanța aceloră din regiunile învecinate. O asemenea atitudine nu a presupus dispariția vreuneia din comunitățile lingvistice și religioase. Este firesc să ne întrebăm care au fost modalitățile concrete de conservare a culturii civice și cum anume a fost aceasta capabilă să contribuie la transformarea politică în 1989. Câteva fenomene deosebite în România anilor lui Ceaușescu s-au petrecut la Timișoara, ele reprezentând o avangardă în sensul conținutului de idei. Manifestările culturale purtau, implicit ori explicit, însemnele nonconformismului, ale contestării voalate a regimului. Un mod de a gândi liber s-a structurat prin intermediul mai multor cercuri intelectuale și artistice, dar și prin acelea social-comunitare. Au excelat, între altele, *Grupul artistic Sigma*, *Aktionsgruppe Banat* al scriitorilor de expresie germană, *Cercul de bionică* al profesorului Eduard Pamfil, cenaclurile multilingve ale Uniunii Scriitorilor, reuniunile interconfesionale, cinematecele, *Formația Phoenix*. Toate exprimau nemulțumiri și căutări intelectuale, respectiv, refuzul limbii de lemn și al ideologiei totalitare.

Sigma: O reală sincronizare europeană

Într-o evocare din decembrie 1990, artistul Roman Cotoșman își amintește cum luase ființă *Grupul 111*, devenit, mai târziu, *Grupul Sigma*. După lungi discuții purtate între Ștefan Bertalan, Roman Cotoșman și Constantin Flondor, a apărut ideea de a forma un grup experimental al plasticienilor timișoreni, având ca țel folosirea principiilor constructive și punerea în aplicare a metodei prospective. Proiectele urmau să reprezinte „sisteme de comunicare”, „destinate unui spațiu ambiantal de integrare a artelor”. Colaborarea cu ingineri, arhitecți și oameni de știință i-a asigurat grupului o construcție interdisciplinară cu totul remarcabilă pentru anii '60 și pentru condițiile unui stat aflat sub un regim totalitar. O boală de rinichi și o împrejurare salvatoare a făcut posibilă călătoria lui Cotoșman în capitala Franței. „Cinetismul parizian era în plină desfășurare și mă impresionau turnurile de lumină ale lui Schöffer. În grabă, căutam să înțeleg limbajul structuralismului și al noului roman, la teatre am văzut câteva piese de Ionesco sau de Beckett. Aveam o listă de cărți întocmită de Ciocârlie, pe care le-am cumpărat, cu mare noroc, scăpând de percheziția vamei la înapoiere. Mă întorceam acasă decis să îmi schimb radical metoda și mijloacele de lucru. Regăseam vechea atmosferă oficială de conformism, amestecată cu frica de o contaminare decadentă venită din Occident. Mai trebuiau să treacă 2 sau 3 ani ca să se facă simțită o liberalizare culturală. Cu Livius Ciocârlie mă întâlneam des, prietenia noastră avea rădăcini adânci din anii liceului clasic. În discuțiile sau în proiectele noastre de lucru, căutam, fiecare în domeniul lui, modalități noi de limbaj. Trăiam împreună aventura creației, dispariția artelor tradiționale ne apărea ireversibilă”¹.

Artistul sosise de la Paris cu o experiență nouă, cu lecturi noi și cu impresii culese în cele mai celebre muzee și galerii de artă, unde descoperise realizările pionierilor constructivismului, cinetismului și abstracționismului liric. „Umbla de dimineața până seara de la o galerie la alta, mânca la trei zile o dată și își cumpăra cărți, haine, discuri, radio cu tranzistori. S-a dus să vadă *Cântăreața cheală*, Ionescu era pentru noi un autor misterios, nici nu îndrăzneam să ni-l imaginăm” (Ciocârlie, 1968). Avea de înfruntat inerțiile unui sistem politic ce se opunea schimbărilor, ce controla creația și viețile creatorilor. Va constata însă că pe fondul micii liberalizări de la sfârșitul deceniului al VI-lea, Timișoara era un loc unde se aflau suficiente minți

---

¹ Roman Cotoșman, *Evocare în Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60 - '70*, Timișoara, 1990.

luminate, aspirând spre o altă orientare ideologică; că orașul oferea destule referințe de ordin civic spre a admite rolul experimentelor culturale. Portretul lui Cotoșman schițat de unul dintre cei mai apropiați prieteni din tinerețe este sugestiv pentru atmosfera ce domnea în anumite medii culturale: „Era un mare ascultător de Bach și de jazz. Te privea cu stupoare când confundai trompeta lui Armstrong cu muzica ușoară. Era foarte preocupat de aspectul vestimentar, avea croitorul lui, unde-și ducea și prietenii, fiecare costum sau pardesiou devenea o problemă de creație. Adopta ultima modă și încerca s-o depășească, reflex al naturii lui destinate să lupte dincolo de linia întâia” (Ciocârlie, 1968). Deși cadrul politic nu era deloc prielnic afirmării experimentelor, Timișoara anilor '60 - '70 era încă puternic impregnată de dimensiunea cosmopolită, unii dintre artiștii ei de primă mărime - exemplul celebrului plastician Julius Podlipny - jucând un rol important în formarea noilor generații de artiști. Dietrich Sayler, Paul Neagu, Roman Cotoșman, Ștefan Câlția au profitat întrucâtva de lecțiile de desen ale profesorului Julius Podlipny. Pentru unii însă - exemplul lui Cotoșman probabil că nu era singular - maestrul devenise prea exigent, astfel încât cooperarea nu a adus rezultatele așteptate. „Expresionist interesant”, Podlipny „nu suporta decât desenul, pentru el colorisții erau niște sclifosiți fără vlagă, incapabili să tragă o linie”¹. Podlipny a fost însă unul dintre aceia care a stimulat creația plasticienilor timișoreni, impunând metoda de lucru sistematică și tehnica mixtă. Purtător al moștenirilor culturale și al unei educații specifice Europei Centrale - orientarea lui politică fusese una de stânga, în unele perioade alunecând spre extrema stângă - arta și pedagogia profesate cu pasiune au avut un impact apreciabil asupra mișcării ideilor culturale de la Timișoara. „Vorbea foarte stricat românește și, cum avea o personalitate puternică, orice frază spusă de el devenea memorabilă. Purta cioc, era ciung, nervos, intransigent, sarcastic”². Era, totodată, acea persoană cu știință formatoare, școlii sale fiindu-i îndatorați câțiva dintre cei mai apreciați artiști români. Cazul lui Ștefan Câlția este un exemplu, alături de altele.

Înființat în 1966, *Grupul 111* se cuvine a fi văzut în cadrul creat de personalitățile care trăiau aici. El a adus mari speranțe nu doar în rândul artiștilor plastici, dar, în general, în mijlocul intelectualității orașului; a reușit să facă, în scurtă vreme, dovada că dialogul interdisciplinar este unul fundamental pentru adaptarea la schimbările ce se petrec în lume. După plecarea lui Roman Cotoșman în S.U.A, *Grupul 111* a devenit *Grupul Sigma*.

---

¹ Livius Ciocârlie, *Evocare în Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60- '70*, Timișoara, 1990.

² *Ibidem*.

Pentru arta contemporană din România, *Grupul Sigma* a oferit o altă înțelegere și o altă definiție a lumii prin apelul la gramatica formelor, estetica industrială, marketing, geometrie industrială, culori complementare, design, geometrie descriptivă, studiu bionic. Cei cinci membri ai *Grupului Sigma*, la care s-a adăugat un matematician, își propuseseră „un program de pedagogie de artă, principii de corelare între formă-funcție-mediul, principii de generare a formelor”¹. Referințe permanente ale celor două grupuri au fost Natura, relația Natură-Număr, procesul devenirii formelor, antropologia. Iosif Király - unul dintre foștii elevi ai Liceului de Artă Plastică din Timișoara, unde membrii *Grupului Sigma* erau profesori - povestește cum în mediul intelectual ce domnea acolo, la sfârșitul anilor '60, te puteai considera un om al secolului al XX-lea pe care nu îl interesa nimic din ceea ce se petrecuse înainte de 1900. „De fapt - mărturisește el - nu aveam timp pentru trecut: prezentul era atât de bogat, trăiam clipa cu atâta intensitate, încât nu mai rămânea loc pentru altceva. Arta, cultura se produceau sub ochii mei.”² Liceenii de atunci citeau Sartre, Kafka, Joyce, Ionesco, Hesse, dar și o anumită literatură de avangardă din domeniul științelor sociale scrisă de Marshal Mc Luhan, Alvin Töfler, Nicolas Schöffer. Ei ascultau muzica lui Sostakovici, Schönberg, Bartok, Stravinski. Mediul era unul stimulator, elevii fiind tratați ca parteneri de drum ai profesorilor, ceea ce le dădea impresia că merg umăr la umăr cu maeștrii spre a defrișa terenuri necunoscute. Stimulați prin filme de artă, cărți și reviste de specialitate străine, prin cursurile de istoria artelor și studiul limbajelor vizuale, ei descoperiseră în plus, în imediata apropiere, activitatea grupului *Sigma*. Influența fusese atât de puternică încât - mărturisește Király - învățăceii formaseră propriile lor grupuri artistice, prin care își imaginau că vor cuprinde lumea întreagă cu problemele ei complicate. Expoziția elevilor Liceului de Artă Plastică din Timișoara, care a avut loc în anul 1976 în sala Kalinderu de la București, avea să confirme existența unui atelier de prestigiu cum nu se găsea altul în România aceluși moment. Un critic de artă a asemuit expoziția timișorenilor cu „un ansamblu viu, deschis, surprins în plin mers, în plină devenire. Deasupra sa plutește atmosfera densă a unui bine dozat respect pentru tradiție, laolaltă cu aceea a experimentului sobru și curajos, liber de orice prejudecăți, dar și de orice snobă afectare”³. Comentatorul observa - nu fără

---

¹ Constantin Flondor, Evocare în *Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60 - '70*, Timișoara, 1990.

² Iosif Király, Evocare în *Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60 - '70*, Timișoara, 1990.

³ Andrei Pleșu, Un liceu de artă plastică și câteva întrebări în *Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60 - '70*, 1990.

indignare - că nu se făcuse publicitate în jurul expoziției, deși conținutul lucrărilor putea provoca o adevărată emulație. Fusese limpede că un liceu de talia aceluia de la Timișoara era unic în peisajul învățământului artistic românesc, de unde și întrebarea: care din facultățile de profil era atât de pregătită, încât să preia asemenea absolvenți?

Grupul Sigma - constituit în jurul lui Ștefan Bertalan și al lui Constantin Flondor, dar având în componență multe alte personalități, precum Doru Tulcan, Molnár Zoltán, Dietrich Sayler - devenise de referință nu doar în planul artelor, unde a contribuit decisiv la înnoirea limbajelor plasticii, dar și în planul dezbaterii de idei. Dorița schimbării era evidentă la toți acești artiști, din care cauză ei deveniseră în anii '60 - '70 promotorii unui alt mod de comunicare, ce se sustrăgea programatic controlului ideologic al regimului¹. Pluridisciplinaritatea promovată, pedagogia artistică tinzând spre sisteme deschise, depășirea formelor cunoscute și introducerea studiilor experimentale au făcut cu puțință nașterea unei ambianțe deosebite în mediile culturale timișorene. Preocupările grupului vorbesc despre un univers dinamic, despre intenția de a antrena publicul receptor într-un dialog permanent. Radicalizarea experienței individuale se observă la fiecare din artiștii care au făcut parte din *Sigma* sau au gravitat în jurul său. Am reținut, de pildă, că asumarea modelului experimental științific de către Ștefan Bertalan fusese o premieră în ansamblul artelor plastice din România². Tentația sugerării interferențelor spațiale a entuziasmat cercurile de intelectuali instruiți ai Timișoarei. Existența unui constructivism avant la lettre, ce avea să impresioneze specialiștii și publicul la bienala de la Nürnberg din 1969, indica nu doar participarea la un for artistic internațional, ci o reală sincronizare europeană a studiilor grupului timișorean. Demersul prin care arta a intrat într-un dialog autentic cu știința a provocat comentariile pozitive ale celor mai avizați critici din România și din străinătate. *Sigma* dovedise nu doar autenticitate, dar și o coerență de echipă cum nu întotdeauna s-a văzut în alte cercuri intelectuale. Un asemenea mediu avea nevoie de confruntare și ea nu a întârziat să apară. Această „secvență de mișcare artistică din Timișoara rămâne, chiar și în momentele ei de maximum de constructivism sau de program de pedagogie a esteticii formelor utile, sub semnul naturii și al armoniei universale”³, „o galaxie efervescentă” având

---

¹ Ileana Pintilie, Punctele cardinale ale mișcării artistice timișorene 1960-1996 în *Experiment în arta românească după 1960*, București, 1997.

² Idem, Evocare în *Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60 - '70*, 1990.

³ Constantin Flondor, Evocare în *Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60 - '70*, 1990.

„stelele ei, Flondor-Cotoșman, Tulcan-Bertalan ca stele principale și luminoase de gradul x-y”¹. *Turnul informațional*, „o construcție semnal multifuncțională” - apreciată ca cea mai importantă realizare a *Grupului Sigma* - este o dovadă cât se poate de concludentă a încercării de apropiere între estetic și social. Maturitatea artiștilor se reflecta în încercarea de coagulare a discursului cultural și în aceea de cercetare - soluționare a țesutului social - urban.

Eduard Pamfil: tendința reconstruirii progresive a societății civile

Profesorul Eduard Pamfil a fost coordonatorul seminariilor de psihiatrie, dar și al originalului *Cerc de bionică*, la care luaseră parte artiști plastici, muzicieni, filologi, istorici, matematicieni, filozofi. Acestui cerc i se datora instituirea unui adevărat ritual al ideilor și, tot lui, fecundele dialoguri și teoretizări nonconformiste. Întâlnirea dintre pictorul Ștefan Bertalan - inițiatorul și animatorul grupului *Sigma* - și Eduard Pamfil a reprezentat un reper pentru atmosfera creatoare a urbei. Un coleg l-a apreciat a fi fost un mod ideal de comunicare, în care se suprapunea afectivul cu intelectualul. „Bertalan este - spunea Pamfil, definindu-se astfel și pe sine - un cavaler al anticonformismului. Toate lucrurile, toate gesturile, toate discursurile care se pot sfârși în chip comod și placid sunt sigur evitate, dacă nu chiar de nesuportat pentru el, tot ce face este marcat de acest caracter de a fi o construcție spre ceva, întreținută de continua tensiune a nemulțumirii de sine însuși”². Civismul datorat educației în familie, dar și școlii pariziene frecventată imediat după război, a făcut ca profesorul Eduard Pamfil să devină una dintre referințele intelectuale de prim-plan a generației întregi de tineri ce se apropiaseră de tainele culturii universale. Gândirea politică a lui Pamfil a fost stimulată de rezultatele științifice și filozofice ale savantului. Ea nu beneficiase de multiplicatorii voluntari și involuntari care apăruseră în statele vecine precum Cehoslovacia, Ungaria ori Polonia. Critica ce o făcuse, în repetate ocazii, fenomenelor politice totalitare nu a fost întotdeauna înțeleasă la adevărata semnificație, dar a stimulat îmbogățirea cunoașterii, cu scopul ieșirii de sub influența dogmatismului neostalinist. Avea aceeași

---

¹ Ștefan Bertalan, Evocare în *Creație și sincronism european. Mișcarea artistică timișoreană a anilor '60 - '70*, 1990.

² Ion Nicolae Anghel, *Cartea cu Pamfil*, Timișoara, 1996.

tendință de a reconstrui progresiv societatea civilă, precum o avuseseră disidenții cehi, polonezi și maghiari. Se și raporta la aceștia ori de câte ori avea ocazia, fără să fi reușit însă să inițieze o mișcare de protest propriu-zisă.

Discursul rafinat, analizele temeinice asupra socialului - lesne de observat cu ocazia numeroaselor sale conferințe - dovediseră o înțelegere responsabilă a problemelor ce confruntau populația urbei. Fusesse un model tocmai pentru faptul că reușise să comunice într-un limbaj complet eliberat de sub tutela ideologiei totalitare. Profesorul Pamfil a fost un susținător profund al orientării proeuropene în cultură, exprimându-se contra direcției tradiționaliste impuse prin presă și școală. Muzica și poezia, pe care le profesase în afara oricărei utilități, au creat suportul pentru o gamă variată de meditații, care erau mai mult decât un joc. Pamfil nu fusese influențat de esențialismul secolului precedent sau de acela ce a caracterizat adesea secolul al XX-lea. Coabita cu pluralitatea, deschiderile sale spre multiplicitatea sensurilor relațiilor sociale fiind vizibile în toate împrejurările în care ieșea în public. Deconstruia teoriile ce susțineau unicitatea adevărului, ce încercau să suprapună viața privată cu aceea publică. Pamfil avea o cultură liberală, emancipată în raport cu tradiția și care îi prilejuise analize critice pe marginea naționalismului etnicist propagat de ideologia oficială. Se hrănise permanent din scrierile franceze și, cred că nu greșesc, fusese cel mai informat din învățații Timișoarei în materie de filozofia culturii și a politicii. Vocabularul său - influențat de bogata experiență în domeniul psihiatriei - insufla speranță, prin el istorisind fenomene ce urmau să se petreacă. Căutător al idealurilor umanist-renascentiste, gânditor iluminist, Pamfil s-a simțit responsabil față de aspirațiile de libertate ale ființei umane. Era rezonabil în ceea ce spunea (un exces de oralitate a făcut ca o parte importantă a reflecțiilor sale să nu fi văzut încă lumina tiparului, dar însemnările sale sunt adunate în mai multe volume sub titlul sugestiv, *Idear*), așa se face că scenariile lui politice deveniseră plauzibile. Preocuparea privind demitizarea a fost însoțită de construirea propriului limbaj. O combinație între speculativ și pragmatic se întrezărea în oricare din meditațiile profesorului. Pamfil a demonstrat în repetate ocazii rostul comunicării convergente, „rostul comunicării libere de dominație”, al confruntărilor deschise. Întrebările învățatului despicau problemele contemporane cu ajutorul argumentelor din științele sociale. Volumele de poezie *Arioso dolente* și *Idear*-ul mă fac să cred că Pamfil a înțeles, mai bine ca oricare altul dintre congenerii săi, dar și în comparație cu mai tinerii săi comilitoni, de ce anume „profeții morali ai umanității au fost totdeauna poeți, chiar dacă s-au exprimat în vers alb sau în

parabole”. Cred că această din urmă reflecție, aparținând unuia dintre cei mai provocatori filozofi contemporani - e vorba de Richard Rorty - îl definește cât se poate de bine pe umanistul timișorean. Fusese un om al cărții pentru care relația între câteva discipline umaniste își afla rostul în momentul prezentării universului spiritual, dar și al aceluia politic al timpului prezent.

Implicat în viața cetății mai mult decât oricare alt cărturar, prezența lui în mediile literare, la expozițiile plasticienilor și în sălile de conferințe a avut darul de a coagula câteva cercuri culturale autentice și de a dinamiza procesul de re-formare a culturii individului. Profesorul a fost animatorul multora dintre mediile culturale ale orașului. Prezența sa era constantă în programele Casei Universitarilor, ale Casei de Cultură a Studenților, în Cenaclurile Uniunii Scriitorilor. Se întâmpla ca uneori să recite poezii, alteori să susțină un concert de gitară clasică, să conferențeze ori să modereze dezbateri în jurul unor teme incitante de filozofia culturii, de filozofia istoriei, de antropologie. Într-un sens și mai concret al lucrurilor, nu pot să nu amintesc că ajutorul pe care l-a acordat tuturor aceluia care au fost urmăriți de regim a fost substanțial. Clinica de Psihiatrie din Timișoara și Spitalul de Psihiatrie din Gătaia fuseseră locuri de refugiu pentru toți nemulțumiții, pentru așa-numiții inadaptabili, pentru aceia care avuseseră curajul să se opună măsurilor antiumane ale regimului Ceaușescu. Nu arareori pentru scriitori, savanți, plasticieni, pedagogi. Discreția sa a fost bine receptată de concitadini. Pamfil a simbolizat o instanță morală ce nu putea fi pusă la îndoială nici măcar de adversarii săi, motiv pentru care cercurile ce le-a inițiat au avut și darul de a continua un mod decent de a reflecta asupra lumii. Prin Pamfil supraviețuise o generație de învățați care studiaseră în Occident. Nu a fost o întâmplare că, pentru mulți dintre aceia ce frecventau mediile culturale ale Timișoarei anilor '60 - '80, el devenise un purtător al însemnelor civilizației europene. Reflecțiile lui au avut impact asupra unui cerc relativ restrâns, dar nu lipsit de importanță, în ordinea conservării spiritului civic și a propagării atitudinii antitotalitare.

Aktionsgruppe Banat: un mod articulat de contestare a sistemului totalitar

Independent de cercurile amintite, la Timișoara a fost fondat și a funcționat cenaclul *Universitas* al Casei de Cultură a Studenților, cunoscut și sub numele *Aktionsgruppe Banat* (Grupul de Acțiune Banat). Mai direct conexasat la problemele sociale și politice contemporane, grupul s-a transformat, în scurt timp, în purtătorul de stindard al contestării ideologiei

oficiale. Format din tineri scriitori de expresie germană - între care Gerhardt Ortinau, William Totok, Richard Wagner, Ernest Wichner, Anton Sterbling, Rolf Bossert, Anton Bohn, Werner Kremm, Johann Lippert - amintitul cenaclu a avut o activitate bogată în prima parte a deceniului opt. Textele scrise de membrii săi au fost tipărite în diverse publicații de limbă germană și de limbă română din Timișoara, Brașov, Sibiu, Cluj, București. Apreciate sau criticate de presa culturală, ele au intrat destul de repede în atenția poliției politice. Urmărit încă din 1973 - cum reiese din mărturiile documentare - *Aktionsgruppe Banat* a fost acuzată de complot împotriva regimului comunist. Tinerii scriitori germani publicaseră sau prezentaseră în public poezii și eseuri cu un conținut ce făcea referire directă la regimul existent în România, denunțându-i forma și fondul. Erau la curent cu ceea ce se întâmpla în literatura mondială, dar și cu mișcările de idei politice din Germania și Austria. Pacifismul generației beat i-a marcat profund. Ei fuseseră bine pregătiți teoretic, analizaseră cu multă atenție ziarele și revistele timpului, legislația, discursul lui Ceaușescu, toate spre a înțelege mersul lucrurilor politice. De pildă, între poeziile citite de William Totok în cadrul cenaclului *Universitas (Aktionsgruppe Banat)*, sunt destule titluri sugestive: *Entscheidungsfragen bei einem Macht-Prozess* (Întrebări decisive la un proces al puterii), *Mit Chile im Herzen* (Cu Chile în inimă) *Allerhand aus einem Modejournal, das ziemlich teuer und kulturausgerichtet ist* (Mai multe chestiuni dintr-un jurnal de modă care este destul de scump și are tendințe culturale). De altfel, autorul lor fusese între cei mai suspectați și mai hărțuiți membri din *Aktionsgruppe Banat*, iar în final, privat de libertate¹.

Ideile dezbătute de membrii cenaclului indicau o stare de spirit protestatară. Erau criticate acolo populismul, propaganda care denatura realitățile României, nehotărârea populației în fața unui sistem politic ce arăta o indiferență totală față de om². Ceea ce este relevant însă, din punctul de

---

¹ William Totok, *Aprecieri neretușate. Eseuri, articole și alte interviuri 1987-1994*, Iași, 1997. Funcționarii sistemului totalitar avuseseră abilitatea de a schimba datele problemei, dând o interpretare diferită aceleia de mai sus. De pildă, în cazul disidentului William Totok, documentele Inspectoratului Județean al Ministerului de Interne arată că acesta a fost pus sub urmărire penală pentru faptul că ar fi promovat în poeziile sale o ideologie de inspirație burgheză, cultivând neîncrederea față de legile și față de conducerea totalitară a României. Potrivit dosarului penal nr. 2899 din 1975 - întocmit de amintitul inspectorat - el fusese arestat pentru infracțiunea de „propagandă împotriva orânduirii socialiste”.

² O explicație a situației mai deosebite a scriitorilor de limbă germană va fi de dorit să țină seama de procesele de conștiință ce au traversat cultura germană în perioada postbelică, de deportarea familiilor de germani din România în anii '50, de condiția de minoritar foarte acut resimțită de comunitatea în discuție ca urmare a presiunilor exercitate de regimul comunisto-naționalist în vederea asimilării. Comportamentul ce i-a particularizat pe tinerii

vedere al culturii civice și al rolului său în formarea opoziției față de sistemul totalitar, este rectitudinea morală solicitată congenerilor. E vorba de acel tip de onestitate intelectuală și, deci, de o maturitate politică ce nu se manifesta decât arareori în cercurile intelectuale din România. Conformismul și oportunismul fuseseră respinse deopotrivă. În schimb - cum remarcă istoricul literar Peter Motzan - angajamentul polemic și prescriptiv era evident în lirismul activist și participativ al poezilor amintiți. Prezența autoritară a lui Richard Wagner și Rolf Bossert, reflecțiile și interogațiile lui William Totok, biografia familiei transpusă prin narațiuni ample și minuțioase și întrebările puse trecutului dintr-o perspectivă a actualității, cum a fost cazul la Johann Lippert, arată cum anume această grupare își îndreptase atenția spre o realitate în mișcare pe care o voia perfectibilă¹. În tot ceea ce face *Aktionsgruppe Banat* se observă o distanțare de festivism și declarativism. Ideile dezbătute de membrii cenaclului indicau o stare de spirit protestatară.

În ciuda argumentului că tema minorității nu devenise una centrală a grupului, reprezentanții partidului comunist au stăruit în ideea că germanii din România intraseră în conflict cu statul. Ei își justificau în acest fel dezacordul față de atitudinea protestatară a scriitorilor germani din Timișoara. În realitate, fusese un prilej în plus de a încuraja și a grăbi emigrarea amintitei minorități în Germania. Interesant și demn de reținut este că luările de poziție ale unora dintre membrii lui *Aktionsgruppe Banat* se revendicau din ideologia marxistă, fapt care demonstrează că național-comunismul românesc nu avea nimic în comun cu Marx. Mai mult, erau anii în care regimul lui Ceaușescu se apropia din ce în ce mai mult de orientarea de extremă dreaptă, punând în practică principii cu un conținut șovin, rasist și antisemit. Articolele apărute în presa din Germania Federală relatau atitudinea disidenților de expresie germană din Timișoara, constatând, nu fără uimire, că până și oamenii de cultură marxiști erau interziși în România. Sub titlul *Kulturpolitik mit Polizeieinsatz. Marxistische Rumäniendeutsche stören die revolutionäre Ruhe ihres "sozialistischen" Staates* (Politică culturală și represiune polițienească. Marxiști germani din România deranjează liniștea revoluționară a statului lor „socialist”), un jurnalist german descria situația paradoxală nu doar a amintiților scriitori, dar mai

---

din *Aktionsgruppe Banat* în raport cu grupurile de tineri scriitori de limbă română s-a datorat, în primul rând, accesului la cultura germană, la alte surse de informație și, deci, la alte repere social-politice. De aici și o radicalizare în planul ideilor politice, un refuz demn al înregimentării.

¹ Vezi Peter Motzan, *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poeți germani din România*, București, 1982.

ales aceea a statului în care erau interzise până și dezbaterile de ordin doctrinar, inclusiv atunci cînd ele se revendicau din gândirea filozofică a lui Marx¹. Erau criticate acolo populismul, propaganda care denatura realitățile României, nehotărârea populației în fața unui sistem politic ce arăta o indiferență totală față de om. Generația tinerilor scriitori germani din Timișoara avea multe note de originalitate și în planul exercițiului literar profesat în țările Europei Centrale și de Est.

Cu toate că își încetase activitatea după câțiva ani de la înființare, meritul grupului fusese acela că a știut să-și apere nu doar demnitatea proprie, ci și pe aceea a locuitorilor unui oraș, pe care regimul voia să-i persecute în mod special datorită orientării lor întrucâtva cosmopolite. *Aktionsgruppe Banat* a avut o bogată prezență în viața urbei în anii 1972-1975, dar ecoul inițiativelor sale nu a reușit să mobilizeze societatea civilă până la a declanșa demonstrații contra regimului. Scriitorii de expresie germană demonstraseră, în schimb, că a fost cu puțință formularea unui mod articulat de contestare a sistemului, ceea ce a făcut ca ei să fie o referință pentru mulți concitadini. Câțiva ani mai târziu, poetul Petru Ilieșu - unul dintre cunoscuții și apreciații poeți timișoreni de limbă română ai generației '80 - se lăsase influențat de preocupările colegilor germani din Timișoara. Comentând împreună generația beat, citind împreună literatură occidentală și discutând altfel problemele politice interne și internaționale, Petru Ilieșu a fost un beneficiar al relației cu scriitorii germani. Nu este mai puțin adevărat că starea sa de spirit - la fel ca a generației din care făcea parte - fusese alimentată de contactul cu mișcarea muzicală mondială. El însuși a fost în anii studenției animatorul sălii de muzică și dans a Casei de Cultură a Studenților, timp în care s-a lăsat marcat de rock-ul occidental. Drept urmare, în anul 1982, Ilieșu avea să conceapă o formă de protest împotriva regimului lui Ceaușescu. Manifestele confecționate de scriitor și care cuprindeau lozincile „Jos Criminalul Ceaușescu!” și „Jos partidul comunist!” au fost răspândite de Alexandru Gavriliu, un alt poet timișorean. Arestat la scurtă vreme după ce făcuse publică atitudinea sa contestatară, Ilieșu a fost anchetat și, mai apoi, eliberat, ca urmare a intervenției fostului redactor-șef al ziarului de limbă germană, Nikolaus Berwanger². Încă o dată populația a aflat că este posibil și un alt mod de manifestare decât acela slugarnic impus de regim.

---

¹ Dieter Schlesak, în *Frankfurter Rundschau*, 10.07. 1976.

² Nikolaus Berwanger, ziarist și poet de limbă germană, a reprezentat toate minoritățile din România în comitetul central al partidului comunist. În pofida colaborării cu regimul, el a făcut și multe lucruri bune, între altele și pe acela de a fi protejat în mod real multe persoane aflate sub ancheta poliției politice. Petru Ilieșu este de părere că, între alte merite, ar fi de consemnat și acela că ziarul pe care îl condusesese Berwanger, *Neue*

Aceeași Casă de Cultură a Studenților, unde se manifesta *Aktionsgruppe Banat* și unde Petru Ilieșu populariza o cultură muzicală în pas cu timpul Europei, avea să găzduiască multe alte echipe de tineri ce își exersau talentul artistic și literar. A atras atenția *Cenaclul Pavel Dan*, precum și revista *Forum Studențesc* redactată în limbile română, maghiară și germană. La sfârșitul deceniului șapte erau destui studenți în Timișoara care înțeleseseră de ce este important să încerci să scrii o poezie, un eseu sau un reportaj, să formulezi o profesiune de credință. Jocurile datorate curiozității - mult mai modeste, din punct de vedere al problemelor ridicate regimului, decât acelea ale cenaclului de limbă germană - erau aparent benigne. Rolul lor avea să fie perceput corect, prin ele conservându-se activitățile profesionale și cu scop civic. S-a întâmplat ca acei tineri scriitori ce frecventau *Cenaclul Pavel Dan* să fie reprezentanții unei generații pentru care literaturile de limbă franceză și de limbă engleză deveniseră reperul de primă importanță în orientarea culturală. Mulți citeau și cărți cu un conținut ideologic, scrise de autori puși la index: George Orwell, Milan Kundera, Alexandr Soljenițin ș.a. Membrii cenaclului profitaseră de călătoriile în străinătate ale rudelor, prietenilor, cunoscuților, care acceptaseră să riște introducerea în țară a unor volume cu un conținut de idei incendiar la adresa regimului totalitar. Alexandra Indrieș, Șerban Foarță, Livius Ciocârlie, Andreas Lillin, Franyó Zoltán deveniseră modele pentru o generație în formare. Acești scriitori avuseseră inspirația de a vorbi în public despre operele literaturii și filozofiei universale complet ignorate de programele editoriale și de acelea școlare. Adesea, sub îndrumarea unuia dintre scriitorii amintiți, se desfășuraseră dezbaterile de idei pe marginea unor cărți celebre semnate de Raymond Aron, Michel Foucault, Jacques Derrida. Așa a fost posibil ca, încă o dată, să se întoarcă spatele semidictatorului propagat de ideologii partidului comunist.

Banater Zeitung, a fost mulți ani cel mai liberal dintre acelea ce se editaseră Timișoara în anii de mari constrângeri ai regimului Ceaușescu. Petru Ilieșu mărturisește că a beneficiat el însuși de intervenția lui Berwanger în perioada anchetării sale. Îmi aduc aminte că pe fondul în care ziarele timișorene și revista „Orizont” manifestau mari rețineri sau refuzau, pur și simplu, publicarea unor articole pe teme pe care regimul le socotea tabu - cazul istoriei evreilor din Banat - Berwanger și-a asumat răspunderea de a publica un asemenea text (1984), motiv pentru care a fost criticat foarte dur de reprezentantul cu propaganda al comitetului central al partidului comunist la Timișoara, Eugen Florescu.

Un purtător de cuvânt al mișcării tinerilor: Phoenix

Între creațiile culturale cu un impact enorm în rândul tinerilor a fost Formația *Phoenix*. Este aproape sigur că acest grup de muzică rock a asigurat una dintre cele mai mari coeziuni sociale în Timișoara, având un ecou pozitiv în întreaga Românie. *Phoenix* a fost o emblemă a timișorenilor, a generațiilor de tineri care s-au format în mediile culturale și artistice ale orașului. Formație cu o componentă multiculturală, având, între muzicienii săi, români, germani, maghiari, sârbi și evrei, *Phoenix* s-a individualizat prin percepția acută a realității sociale și politice. Textele pe care le-a cântat au fost manifeste ale tinerei generații, proteste împotriva îndochinării, a mediocrității. Formația a construit un stil, a cultivat permanent o viziune proprie despre interferențele culturii zonale cu acelea europene. În anii '60, *Phoenix* se inspira din materialele muzicale și fotografice ale mișcării hippy. „Ideile vehiculate, metalitatea boemă și aspectul pitoresc al reprezentanților noii rebeliuni pașnice flower power ne-au fascinat. Eram convinși că acela era drumul pe care avea să-l urmeze orice tânăr pătruns de dorința de a se elibera de falsa morală și de închistarea conducătorilor lumii... Interzicerea ascultării unor posturi de radio, a difuzării unor reviste de muzică și artă ori chiar de specialitate venite din Vest și considerate decadente, cenzurarea tot mai vădită, mai amplă și mai nestingherită a întregii vieți culturale și sociale, toate acestea încercau să devieze fluxul energetic al schimbării ce se profila. Dar cei atinși de microbul libertății găseau calea de a trece peste bariere, de a se informa. Fiecare număr din *Bravo*, *Musical Express* ori *Rolling Stones* era citit de nenumărate ori, devorat de tinerii ce încercau să se identifice, înfiorați, cu idolii lor”¹. Aceiași ani '60 coincid cu nesfârșite căutări ale identității, dar și ale modalităților de a atrage publicul. Pieseile cântate exprimau gândurile și sentimentele unei generații care a năzuit permanent spre a se exprima liber, batjocorind stereotipiile. *Phoenix* arătase că la Timișoara se născuse o mișcare a tinerilor care spuneau ce gîndeau și care ignorau formalismul. Concertele formației aveau adesea mesaje politice, multe dintre ele formulate rudimentar, dar cu efecte asupra publicului. Sala Lyra - unde își avea sediul clubul Phoenix și unde se desfășurau multe din spectacolele grupului - era decorată cu cele mai ciudate lucruri, lanțuri, roți de bicicletă, cilindri de motocicletă, rame de tablouri. Acesta a fost locul în care - prin bunăvoința unor administratori - Phoenix s-a putut manifesta în voie, exersând piesele ce i-au adus faimă ori concertând de trei ori pe săptămână în perioadele când oficialitățile o interziseseră. Muzica rock

---

¹ Nicolae Covaci, *Phoenix însă eu...*, București, 1994.

europăană devenise de referință în România, ca urmare a bogatei activități muzicale a formației timișorene. Ceea ce cânta *Phoenix* venea în orizontul de așteptare al generațiilor de tineri din anii '60 -'70, pentru care muzica reprezenta o alternativă la minciuna ideologică, un mod de refugiu din fața proletcultismului. Potențialul emoțional al muzicii formației era mare tocmai prin aceea că o altă lume se făcea auzită prin intermediul ei: Occidentul spre care erau atrași oamenii aceluia timp, cărora li se desconsiderase dreptul de a-l contempla vreodată. Spiritul vizionar al membrilor formației „i-a făcut să vadă, pe vremea când marea masă și chiar analiștii politici se lăsau amăgiți de aparența libertății spirituale și materiale, că totul nu este decît o farsă. Percepția acută a realității i-a distanțat și individualizat. Textele agresive la adresa mediocrității, îndoctrinării și, în fond, a puterii au devenit manifeste ale tinerei generații. *Vremuri, Canarul, Totuși sunt ca voi* spuneau cu mult mai mult despre generația pierdută decît un teanc de analize sociologice.”¹

Provocările generației al cărei purtător de cuvânt devenise formația lui Nicolae Covaci, Florin Bordeianu, Josef Kappl, Günter Reininger, Bela Kamocsa, Mircea Baniciu, deveniseră o problemă pentru autorități. Supravegherea *Phoenix*-ului intrase în atribuțiile tuturor responsabililor cu propaganda ai județului și ai municipiului Timișoara. Comportamentul nonconformist al membrilor formației, îmbrăcăminte lor, noul tip de relații sociale promovat, lipsa de inhibiție în fața autorităților creaseră o atmosferă nouă în multe medii sociale. Textele formației au fost și ele produsul unor scriitori formați în mediul universitar timișorean, exemplele oferite de Victor Cărcu, Șerban Foartă și Andrei Ujică fiind dintre cele mai strălucite. Între textieri, muzicieni și public se stabilise o comunicare ce reflecta o revoltă mocnită față de autoritățile comuniste, față de condiția marginală a tinerilor, față de toți aceia ce încercau să interzică dreptul de a privi spre lumea occidentală. *Phoenix* a fost un reper cultural și social inconfundabil, lui datorându-i-se cultivarea unei atitudini distincte în mediile timișorene postbelice. Ceea ce a reușit *Phoenix* pentru Timișoara a fost o persiflare continuă a autorității comuniste, o multiplicare a numărului tinerilor care aveau să contrazică ideologia oficială.

În anii '60 -'70 își făcuse apariția o generație care nu avea nimic în comun cu partidul comunist. Liderul formației *Phoenix* are dreptate când își aduce aminte că foarte puțini mai credeau, în acei ani, în sloganurile

---

¹ C. Postolache, Cuvânt înainte la cartea lui Nicolae Covaci, *Phoenix însă eu...* București, 1994.

comuniste. „Doar șmecherașii, pe care îi disprețuiam instinctiv, își mai băteau gura, voind să convingă lumea de ceea ce ei înșiși nu credeau” (Covaci,1994). Totuși, ideea de comunism a continuat să fie folosită în varii grupuri sociale, adesea scopurile personale fiind cu mult mai evidente decât atașamentul sincer față de ideologia în cauză. Verticalitatea a rămas o atitudine ce a supraviețuit în mediile timișorene, iar *Phoenix* a încurajat-o prin multe din concertele sale. Aspectul vizionar al cântecelor arată că acest grup muzical a făcut un serviciu politic, ținând trează conștiința oamenilor în fața unui sistem ce falsifica valorile. Formația devenise un reper inconfundabil, ca urmare a perfecționării continue, a înnoirii periodice a repertoriului cu melodii de proveniență occidentală, a introducerii instrumentelor moderne și a efortului depus pentru abordarea profesionistă a concertelor. În mai multe dintre aspirațiile enumerate, rolul lui Günter Reininger a fost mai mult decât exemplar. Prin membrii săi, *Phoenix*-ul a avut o componentă multiplă din punct de vedere lingvistic, ceea ce era în consens cu tradiția Banatului. Din păcate, originalitatea multiculturalismului bănățean a fost prea puțin exploatată. În schimb, mutarea accentului pe folclorul românesc – moment pe care Nicolae Covaci și unii critici muzicali îl consideră a fi fost de importanță în destinul formației - nu pare să fi fost cel mai inspirat moment al formației, cel puțin atunci când analizăm aportul adus în cultura civică a cetățeanului Timișoarei. O asemenea opțiune a fost una ideologică și ea făcea - cu voia sau fără voia unor lideri ai grupului - casă bună cu interesul regimurilor comuniste de a redeveni sensibile la idealurile naționaliste. Nu a fost singura farsă reușită a regimului lui Ceaușescu, dar a fost una dintre cele mai abile și cu consecințe de lungă durată. Este neplăcut să constatăm astăzi adevărul potrivit căruia de efectul propagandistic al muzicii pro-românești a beneficiat politica totalitară, după cum de filozofiile inspirate de ideile tradiționaliste profită orice sistem ce se revendică de la o așa-numită monocultură. Cu tot acest neajuns, vom recunoaște că *Phoenix* a creat muzică și într-un sens autentic: *CantaFabule* rămâne o referință pentru istoria muzicii și a culturii profesată în Timișoara în a doua jumătate a secolului al XX-lea. În sens civic, ar fi de dorit să reținem că muzicienii formației au fost capabili - e drept că pentru o perioadă limitată - să dea viață unei stări de spirit, limbajul lor protestatar conferind speranța de libertate pentru câteva generații de locuitori ai orașului de pe malurile Begăi. Unii dintre fanii *Phoenix*-ului au primit ca pe o ofensă plecarea definitivă în străinătate a formației. Motivul? Fusesse abandonată una dintre puținele forme de protest ce atunci părea încă posibilă: participarea la mișcarea muzicală de avangardă. Tinerii frecventau sălile unde concerta formația și pentru că se

simțeau mai puternici împreună. Echivalând cu pierderea muzicii favorite, emigrarea *Phoenix*-ului a generat ori a accentuat exodul unor grupuri de timișoreni.

Ecoul revoluției din Ungaria

Toate cercurile culturale au influențat grupuri sociale mai mari sau mici. Cum am văzut, acestea erau modalități de protecție în fața abuzurilor sistemului totalitar. Au fost însă cazuri când la Timișoara societatea a îmbrățișat o orientare politică explicită, luând atitudine față de regimul comunist intern sau față de dominația sovietică ce se exercita asupra țărilor din întreg arealul est-central european. Fenomenul de respingere al ideologiei de extremă stângă fusese cu atât mai evident cu cât foametea, salariile de mizerie, minciuna ideologică, economia dirijistă, absența organizării amenințau însăși existența biologică a bănașenilor, obișnuiți cu un standard de viață mai ridicat comparativ cu al populației din alte zone ale României. În anul 1956, cetățenii Timișoarei, Lugojului, Aradului, Reșiței, muncitori, funcționari, elevi protestaseră împotriva invaziei sovietice în Ungaria. Solidaritatea cu revoluționarii maghiari era atât de puternică, încât la un moment dat - e vorba de ultima săptămână a lunii octombrie și de prima a lunii noiembrie - părea că manifestările de acest fel scăpaseră de sub controlul autorităților comuniste și că se va declanșa revoluția și în România, pornind din vestul țării, așa cum s-a întâmplat trei decenii mai târziu. Peste tot au fost formulate manifeste cu următoarele mesaje: „Suntem împotriva URSS!”, „Nu vrem să învățăm limba rusă!”, „Jos Gheorghiu Dej și clica lui de parveniți!”, „Luptați pentru o viață mai bună și pentru libertate!”, „Elevi, luptați împotriva intervenției călăilor de la Kremlin din Ungaria!”, „Bine au făcut maghiarii ce au făcut!”, „În Ungaria a venit libertatea și în curând va veni și la noi!”¹ Exemplul acțiunilor inițiate de studenții de la Facultatea de Medicină și Farmacie în anul 1948, dar mai ales conștiința civică a studenților de la Institutul Politehnic, ce au avut curajul, în octombrie-noiembrie 1956, de a organiza proteste și de a formula revendicări antitotalitare în sensul acelora ale revoluției de la Budapesta, arată că cetățeanului timișorean nu i-au fost indiferente sistemul politic, presiunea sovietică și umilința față de Moscova, persoanele ce guvernau și nivelul de trai.

---

¹ M. Sitariu, *Rezistența anticomunistă: Timișoara 1956*, București, 1998.

Faptul că vestea revoluției maghiare din 1956 a electrizat, pur și simplu, mediile studentești timișorene și că mulți oameni din alte segmente sociale au răspândit informații detaliate despre ceea ce se întâmpla la Budapesta a creat o mare panică la nivelul executivului comunist regional și statal. Organizatorii mișcării - Teodor Stanca, Aurel Baghiu, Friedrich Barth, Ladislau Nagy, Aurelian Păuna, Nicolae Balaci, Gheorghe Pop și Caius Muțiu - reflectaseră o foarte bună înțelegere a problemelor ce confruntaseră lumea central-est-europeană și, în particular, aceea românească, ei fiind mesagerii unei mari nemulțumiri sociale (Baghiu,1990; Stanca,1990). Instigând la acțiuni asemănătoare aceloră din Ungaria, formulând memorii cu un conținut de idei social-democrat, interesându-se de legăturile dintre acțiunile maghiare și acelea poloneze, studenții făcuseră dovada unei gândiri politice absolut remarcabile. Respingerea dominației sovietice și a intervenției armatei URSS în Ungaria au fost teme des dezbătute de studenții Politehnicii. Acțiunile anticomuniste au avut ca punct de pornire nemulțumirea față de relațiile de subordonare a țărilor central-est europene sistemului impus de sovietici. Era pentru întâia oară când acest aspect - datorită intervenției armate în Ungaria - avea să fie perceput, la adevărata dimensiune, de întregi mase de cetățeni. Se discutaseră pe larg minusurile regimului comunist de la București, falsele știri care erau răspândite prin intermediul presei centrale și care intrau în contradicție cu tot ceea ce se întâmpla în țara vecină.

Informațiile receptate prin Radio Kossuth aveau să devină principala sursă credibilă privind acțiunile revoluționare din capitala ungară. Oraș de graniță fiind, Timișoara avea vorbitorii săi de limbă maghiară, mulți dintre ei dispuși să răspândească vestea evenimentelor din Ungaria. Lucru care s-a și întâmplat. Cultura civică și politică a studenților a făcut posibil ca memoriile lor să conțină referințe la problemele de fond ale sistemului totalitar comunist: lichidarea cultului personalității, dezvoltarea rațională a sectoarelor economice și încheierea de convenții comerciale cu toate statele interesate, inclusiv cu acelea capitaliste, retragerea trupelor sovietice staționate pe teritoriul României, țara să fie condusă în funcție de interesele proprii, asigurarea condițiilor decente de trai ale fiecărui elev și student. Procesul care a urmat acțiunilor studentești arată cât de îngrijorat fusese regimul lui Gheorghiu-Dej de ceea ce se petrecuse în capitala Banatului. Autoritățile au recunoscut pericolul evenimentelor de la Timișoara din octombrie-noiembrie 1956. Tribunalul a conchis că studenții încercaseră să declanșeze o mișcare de amploare asemănătoare cu aceea din Ungaria, ceea ce pare că așa a și fost. Capii mișcării timișorene au fost condamnați fiecare la câte opt, șase și,

respectiv, patru ani „închisoare corecțională”, în baza sentinței Tribunalului Militar Timișoara¹. A existat și un al doilea lot de studenți condamnați prin aceleași hotărâri judecătorești arbitrare. Una din măsurile punitive îndreptate în mod special de putere împotriva studenților timișoreni a fost interzicerea formelor asociative. În ciuda acestei măsuri, o varietate de forme culturale și civice asociative au luat naștere în perioada imediat următoare. Supravegherea avea să fie mai dură, dar și haina de protecție a organizatorilor avea să ia o altă înfățișare. Cert este că mișcarea de protest de la Timișoara din 1956 a fost cea mai importantă care avusese loc în România dictaturii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, ea făcând dovada că populația acestui oraș avea un curaj civic remarcabil și că era capabilă de solidaritate în vederea organizării și exprimării unei opoziții față de sistem.

*   *

*

În pofida efortului populației de a rezista în fața unui sistem ce distrugea, zi de zi, individul, intelectualii nu reușiseră să elaboreze un proiect politic alternativ, să pregătească din timp schimbările administrative din decembrie 1989. Le-a lipsit intelectualilor pragmatismul ori curajul în a-și duce până la capăt gândul contestatar? Și una, și alta. Probabil absența preocupării pentru gândirea politică, preocupare ce fusese interzisă oricărei instituții formatoare, timp de mai multe decenii, și-a spus cuvântul. Indiferent cât de multe dovezi ale culturii civice s-au făcut remarcate în Timișoara în perioada comunistă, rămâne de domeniul evidenței că a absentat o opoziție democratică organizată, aidoma „Cartei 77” din Cehoslovacia, sindicatului „Solidarnosc” din Polonia, intelectualității disidente din Ungaria. Mai este ceva: condiția de oraș secund în interiorul țării și absența unei minime autonomii locale împiedicaseră și ele geneza și coordonarea unei mișcări asemănătoare acelorora din țările vecine. În ciuda amintitelor neajunsuri, Timișoara avea să fie cel dintâi oraș din România care conștientizase, prin majoritatea populației sale, necesitatea schimbării lui Ceaușescu și a regimului comunist. Timișoara postbelică reușise să conserve un fragment al vechii sale culturi civice, fapt ce a făcut posibile impresionantele demonstrații anticeaușiste și anticomuniste din decembrie 1989.

Victor Neumann

---

¹ M. Sitariu, *Rezistența anticomunistă: Timișoara 1956*, București, 1998.

Revoluția română și ordinea liberală

Declanșată la Timișoara, Revoluția română din decembrie 1989 a pus capăt ordinii dictatoriale perpetuate, sub diverse forme, după anul 1938. Dincolo de aspirația fundamentală către un nivel de trai ridicat (aspirație ce fusese greu încercată, în special după 1982), idealurile revoluției tindeau către o ordine politică ce trebuia să excludă, definitiv, ideea diabolizării unor categorii de cetățeni și a persecutării lor, datorită unor idiosincrasii ideologice, indiferent cum s-ar numi ele. Pe un plan mai larg, speranțele de democratizare generală a lumii păreau cu atât mai îndreptățite, cu cât (contrar, într-un fel, percepției generale) nu numai sistemul internațional comunist a capotat la sfârșitul anilor '80. Acest fenomen, extrem de spectaculos, de altfel, s-a încadrat într-o evoluție mai largă, care părea să confirme teoria lui Francis Fukuyama, referitoare la instaurarea implacabilă a ordinii libérale în întreaga lume.

Privit cu atenție, deceniul nouă al secolului trecut nu a marcat doar sfârșitul comunismului în Europa de Est (mai precis, în țările aliate Uniunii Sovietice în această zonă), ci o prăbușire aproape generalizată, la nivel mondial, a regimurilor dictatoriale, atât de stânga, cât și de dreapta. Mișcările revoluționare din Europa de Est au fost precedate de căderea (aparent tot după regula dominoului, însă într-o perioadă mai îndelungată de timp – 5 ani) dictaturilor militare din America de Sud. După unele opinii¹ (pe care le consider justificare), acestea au fost expresia unui sistem în mare măsură similar celui comunist est-european. Refluxul general al totalitarismului a început în America de Sud și a continuat în Estul Europei. Schimbările politice au fost pașnice, cu mici excepții punctuale: tentative de reprimare a protestelor sud-americane, uciderea unui student de către forțele de ordine cehoslovace. De altfel, s-a dovedit destul de curând că așa-zisul student praghez ucis trăia și, mai mult, că nu era decât... un ofițer al serviciilor de informații (comuniste) din Cehoslovacia. Faptul, astăzi notoriu, n-a fost încă suficient analizat din punctul de vedere al semnificațiilor. Înscenarea a servit de minune pentru a provoca reacția emoțională a opiniei publice pragheze dar, poate, și pentru a testa gradul reacției umanitare pe plan internațional. Deși dreptul internațional umanitar este aplicabil numai conflictelor armate (nefiind acesta cazul Pragăi în noiembrie 1989), parcă ceva anunța grabnica lui revenire, în forță, în centrul dezbaterii internaționale.

---

¹ Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente, 1949-1989*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 12-13.

Singura excepție de la regula așa-numitelor „revoluții de catifea” a fost, din păcate, România. Aici s-a consumat, într-o primă etapă, intervenția forțelor represive (în special armata), la Timișoara și București. După căderea regimului Ceaușescu (la 22 decembrie 1989), confruntările armate au continuat, cu un bilanț mult mai grav decât până atunci, într-o atmosferă generală de confuzie și teamă și chiar în absența cunoașterii precise a apartenenței și forței combatanților.

Dincolo de orice aspecte politice, evenimentele din România au luat în special un aspect de criză umanitară extrem de gravă. Pentru a ne reaminti acest lucru, este suficient să recitim câteva din anunțurile făcute, în zilele de 21-22 decembrie, la Televiziunea Română Liberă: „Suntem informați că se duc lupte intense la Casa Armatei între securitate și armată. De asemenea, în jurul spitalului se trage asupra mașinilor de salvare de către lunetiști din Securitate. Armata a înconjurat Casa de Cultură, unde s-au baricadat Securitatea și Miliția, lupte se duc pe strada Banatului, în zona aeroportului în orașul de jos”; „Nu există sânge pentru transfuzii, nici măcar pentru bolnavi aflați pe masa de operații, securiștii au aruncat în aer depozitul de sânge. Să se... rugăm oameni să se prezinte... donatori, voluntari... să se ducă acolo... la Fundeni... toți cei din jur să se ducă repede...”; „Primim permanent comunicări... sigur nu avem posibilitatea să le verificăm autenticitatea... dar vă rugăm să fiți atenți... se spune că elementele acestea dușmănoase, securiștii, au otrăvit apa de la Sibiu, la Timișoara... apa trebuie fiartă înainte de a fi consumată. Aceste lucruri sunt foarte importante. Vă rugăm, fiți atenți... în orașele acestea și în alte orașe unde eventual se petrec asemenea lucruri”; „O clipă, o clipă! Din comuna Cristian, de lângă Sibiu, doamna Drăghici relatează că fostul prinț moștenitor, Nicu Ceaușescu, a năvălit înarmat în comună, încercând să ia ostatici... A fost prins și este deținut de localnici într-o stațiune de cercetări”; „Suntem întrerupți de un apel urgent! O coloană blindată motorizată se îndreaptă spre Pitești pentru a ocupa punctul atomic, rafinăria, rezervoarele de cianură, barajul de la Curtea de Argeș! Odată cu căderea acestor puncte, orașul Pitești poate să dispară complet de pe harta țării! Cerem armatei să intervină! Cerem poporului să se deplaseze de urgență, să intervină... aviația să intervină, toți cei care pot face ceva să împiedice coloana blindată motorizată care se îndreaptă spre Pitești! Ne paște o mare primejdie!... Continuă apelul... Nu, nu, rămâneți pe emisie puțin, lăsați-mă să... să mă reculeg, că nu... sunt probleme importante...”². Toate informațiile de mai sus s-au dovedit, apoi, una câte una, false. Imaginea generală n-a fost însă corectată decât foarte târziu și, probabil, niciodată pe de-a-ntregul, mai ales la nivelul percepției publice.

---

² *Revoluția română în direct*, vol. I, București, 1990, p. 47, 51, 58, 61.

Îndemnul public la linșaj, precum apelul la aviație din finalul ilogicei știri despre coloana ce urmărea să șteargă de pe fața pământului întregul oraș Pitești, n-a rămas însă fără urmări.

Cea mai vizibilă a fost asasinarea echipei de intervenție a unității speciale antiteroriste, în fața Ministerului Apărării Naționale. Nu numai că aceștia au fost uciși fără vreo vină, dar cadavrele lor au fost ținute zile în șir în stradă și batjocorite, fapt ce contravine oricăror reguli umanitare. Este de reținut, din fragmentul citat mai sus, și menționarea „punctului atomic” de la Pitești³, pasă-mi-te vizat de așa-zișii teroriști ceaușiști. Afirmatia prezintă interes pentru dreptul internațional umanitar nu numai pentru ideea, explicit formulată, privind planurile criminale ale armatei ceaușiste, ci și pentru acuzația implicită și neclară, că România ar poseda arme de distrugere în masă. Afirmatia era extrem de periculoasă. După cum se știe, în ultimii doi ani ai regimului Ceaușescu au circulat unele legende privind intenția liderului român de a obține arme nucleare. Au fost informații false, lansate, se pare, de surse maghiare⁴ de difuzare a acestor zvonuri a semănat cu cele ce-au vizat, în

---

³ Într-o altă știre difuzată de TVRL, se vorbea și despre intenția aruncării în aer, de către Securitate, a Combinatului Chimic din Târgu-Mureș.

⁴ Conform principiului „În România încrede-te în orice zvon!”, formulat de scriitoarea Hertha Müller, disidenții și-apoi, revoluționarii români, au luat în serios astfel de informații, fără a încerca verificarea lor. Dotarea cu arme de distrugere în masă a României era considerată atât de certă, încât în Timișoara lui decembrie 1989 se descria cu lux de amănunte și modul cum aceste arme vor fi utilizate împotriva propriului popor:

„Câteva rachete chimice urmau să fie aruncate peste oraș. Tot ce era viu s-ar fi prăpădit, rămânând intacte numai bunurile materiale. Ar fi fost aruncat în aer și Combinatul Chimic «Solventul», motivându-se apoi că moartea populației s-ar fi datorat emanațiilor otrăvitoare provenite de la combinat.

În jumătate de oră, conținutul acelor rachete s-ar fi răspândit în tot orașul și om, vierme sau pasăre n-ar mai fi existat. Caracteristica acelor gaze toxice era marea lor expansiune pe orizontală și staționarea, la o joasă înălțime deasupra solului, a obiectivului atacat.

După un oarecare timp, prin combinarea unor structuri atomice, ori moleculare, norul otrăvitor s-ar fi ridicat pe verticală, dezagregându-se treptat în combinație cu oxigenul atmosferic, pierzându-și astfel și pericolozitatea.

Timișoara fiind situată în apropierea a două granițe, exista riscul ca vântul să împingă norul ucigaș spre una din țările vecine, chiar înainte ca el să se autodistrugă după secreta lui formulă chimică. Or, numai de un scandal internațional, cu consecințe dintre cele mai grave, nu ducea lipsă dictatorul” (Ioan Iancu, *Pașaport pentru niciunde. Timișoara, decembrie 1989*, Timișoara, Editura Signata, 1990, p. 340). Un scenariu delirant, care a captivat foarte ușor imaginația revoluționarilor din România. După cum se poate constata, se știa totul despre „secreta formulă chimică” a „acelor gaze”, însă nu și denumirea lor. Fără a-și pune explicit problema în termenii dreptului internațional umanitar, cu care nu erau foarte familiarizați, românii intuiau că regimul aflat pe ducă nu era decis să le respecte. Din păcate

anii următori, Irakul. Astfel, România era pusă, încet dar sigur, într-o poziție dubioasă (și) din punct de vedere al dreptului internațional umanitar, în ce privește acordurile de neproliferare. Ceea ce s-a petrecut în decembrie 1989 corespundea, așadar, unui orizont de așteptare deja creat. Dintre încălcările dreptului internațional umanitar petrecute atunci mai menționez execuția sumară a cuplului Ceaușescu (episodul a oripilat opinia publică occidentală⁵), precum și bombardarea masivă, de către armată, a Bibliotecii Centrale Universitare și a Muzeului Național de Artă, încălcând grav și cu intenție normele de protecție a obiectivelor culturale în caz de conflict armat.

În decembrie 1989, România s-a pus în situația unui conflict armat cu caracter intern, caz în care devin aplicabile tratatele umanitare. Însă haosul în care părea să se scufunde țara, ca și teribilul impact emoțional creat în țară și în mare parte a lumii de atrocitățile ce păreau că nu pot fi oprite (s-a vorbit, inclusiv în procesul Ceaușescu, ca de un fapt cu certitudine stabilit, despre 64.000 - 70.000 de persoane ucise de teroriști) a dus România în situația și mai gravă de potențial obiect al unei intervenții militare externe. S-a și spus, de altfel, că autoritățile revoluționare ar fi solicitat „sprijin militar” din partea Uniunii Sovietice. În plus, se vorbea intens despre o intervenție a armatelor statelor din Tratatul de la Varșovia (un fel de replică târzie la nesupunerea românească din august 1968), a cărei idee ar fi aprobat-o, în cadrul unui interviu televizat, însuși secretarul de stat american, James Baker (episodul este însă controversat). De asemenea, ministrul francez de Externe, Roland Dumas, făcea apel la formarea brigăzilor internaționale, pentru a fi trimise să „lupte” în România, de partea revoluționarilor. R.F. Germania, Austria și Ungaria solicitau o întrunire de urgență a Consiliului de Securitate al O.N.U., pentru a analiza situația din România și măsurile ce se impuneau. În toiul confruntării cu invizibili teroriști, aproape nimeni în România nu părea să sesizeze pericolul libanizării țării. La Televiziunea Română Liberă, a existat un singur glas lucid din acest punct de vedere, și el rapid redus la tăcere.

Însă, nici societatea civilă nu era foarte pregătită din acest punct de vedere. Iată ce gândeau timișorenii ce începuseră să tipărească un ziar necenzurat, când existau încă acele confruntări de stradă neelucidate nici până azi: „Orice se va întâmpla, nimeni dintre noi nu se va pleca în fața gloanțelor. Găseam absolut normal să fim atacați. Nu pot fi atât de indolenți încât să nu-și dea seama că tipografia a intrat în categoria obiectivelor majore care, în asemenea situații, trebuiau anihilate. În război, cu precădere sunt atacate fabricile de armament și muniție, și doar după aceea alte obiective. Așa și cu tipografia. Ziarul îndeamnă populația la nesupunere, la luarea de atitudini și măsuri ireversibile față de regimul dictatorului alungat. Agită și deșteaptă conștiințe în contextul creat” (*Ibidem*, p. 370).

⁵ Această reacție de oripilare a șocat, la rândul ei, mulți români, care nu înțelegeau că împotriva „băieților răi” nu este permis să utilizezi orice fel de mijloace.

Căpitanul (de armată) Mihai Lupoi încerca să-și avertizeze concetățenii, în ciuda întreruperilor repetate: „Vă rog foarte mult... am simțit nevoia, ca reprezentant al Armatei, să iau cuvântul în fața tuturor celor din țară, în special a trupelor Ministerului de Interne și a trupelor Ministerului Apărării Naționale... ceea ce se întâmplă acum sunt clipe de mare fericire pentru poporul român și pentru întreaga Armată a țării. Indiferent de atitudinea pe care a luat-o inițial Armata sau Ministerul de Interne... și nu trebuie să uităm că, indiferent de numărul lor (gâfâie), cei din Ministerul de Interne sunt cetățeni români, și mulți dintre ei au fost siliți să ia această atitudine. Vă rog, lăsați-mă să vorbesc!... Întregul popor al României, tineretul în mod special, care manifestă un entuziasm deosebit față de aceste schimbări trebuie să-și păstreze calmul, rațiunea, să-nțeleagă că focul, vandalismul, stricăciunile, nu aduc nimănui niciun bine. Opinia publică mondială... se orientează acum către noua conducere care se va stabili în România. Dar, pentru ca s-o putem stabili, ca ordinea în țară, indiferent de regimul... lăsați-mă vă rog să vorbesc... nu uitați că România nu e o țară izolată, că evenimentele de aici sunt privite de întreaga Europă, de întregul mapamond și atitudinea pe care noi o luăm acum dovedește dacă avem sau nu maturitatea politică... (...) Vă rog foarte mult, dacă se va crea o stare de debandadă, de dezordine... puterile din jur, indiferent de regimul lor social, vor face intervenție armată. Sperăm că ele vor da dovadă de maturitate politică... (...) Lăsați-mă să vorbesc!... (...) Lăsați-mă să vorbesc!... (...) Ne putem aștepta la absolut orice din partea oricui. Noi trebuie să pornim, în primul rând, spre unitate și că ceea ce vrem știm bine ce vrem și, ca să dovedim ceea ce vrem, trebuie să fim bine organizați să dovedim că suntem... să dovedim că suntem mai organizați ca ei, că suntem mai puternici, că unitatea noastră nu este haotică și se bazează pe un program bine stabilit. Or, ca să avem un program bine stabilit, e prima oară când putem să ne înțelegem între noi. Și atunci trebuie timp, dar timpul acesta... permiteți... timpul acesta trebuie să ni-l acorde poporul și acest timp, în care noi hotărâm cine va lua frâiele țării, va fi destul de scurt, dar avem nevoie de liniște, nu de vandalism, nu de focuri cum am văzut în fața Televiziunii, vă rog ca toți cetățenii să intervină prompt să nu se producă acte de vandalism, nu spargeți vitrinele magazinelor, nu jefuiți, pentru că sunt ale noastre și noi trebuie să mâncăm mâncarea din ele. Noi trebuie să mâncăm... (...) V-am rugat frumos să nu mă deranjați, să nu mă întrerupeți!... (...) Dacă vorbim așa cum vorbim acum, țara va fi derutată. Trebuie să se vorbească organizat. Oamenii din provincie nu știu în întregime ce e în București. A lipsit, a lipsit informația completă... La ora aceasta, Armata este alături de popor. E o euforie generală... militarii au scos încărcătoarele din arme. Vă

repet: din Ministerul Apărării Naționale niciun militar nu va trage în populație”⁶.

Intervenția armată la care se referea Mihai Lupoi ar fi fost, evident, o intervenție cu motivație umanitară, pentru a se pune capăt atrocităților și pentru stabilizarea situației. Care-ar fi fost consecințele ei concrete, este greu de spus, dar ușor de imaginat. Autorii ar fi fost, după toate probabilitățile, țările membre ale Tratatului de la Varșovia, singurele care dețineau trupe în proximitate, însă obligatoriu în urma acordului cu ceilalți centri mondiali de putere.

Dacă la sfârșitul anilor '80 e foarte greu de crezut că o intervenție militară ar fi stârnit reacții pozitive din partea poporului român, a existat o perioadă istorică, nu foarte îndepărtată în timp, în care o asemenea variantă avea un grad de popularitate ridicat. În primii zece ani de existență a regimului comunist în România (regim dublat cu ocupația militară sovietică), majoritatea rezistenților și opozanților politici așteptau un conflict Est-Vest, ca oportunitate de revenire la situația politică interbelică.

Dacă în imaginarul colectiv al anilor '45-'56, americanii și „venirea” lor era principalul eveniment de care se legau speranțele reușitei unei revolte anticomuniste, ocaziile și modalitățile concrete în care s-ar fi produs această „venire” au variat, în funcție de evenimentele care s-au derulat la Washington, în Europa de Est, dar și în restul lumii (de exemplu, în Coreea). În acest cadru, se poate spune, fără teama de a greși, că momentul 1948 și conflictul izbucnit (sau, mai degrabă, oficializat) acum între U.R.S.S. și „lagărul comunist”, pe de o parte, și Iugoslavia titoistă, pe de alta, a fost unul din cele mai însemnate sub aspectul întreținerii iluziei în intervenția externă eliberatoare.

În stadiul actual al cercetărilor, se poate spune că rezistența armată anticomunistă a fost un fenomen marginal, care nu a antrenat mase mari de oameni și nu avea șanse să răstoarne regimul comunist, susținut de trupele sovietice prezente în țară. La fel de adevărat este că rezistența armată avea un potențial remarcabil (mai ales în primii ani), care nu putea fi însă fructificat decât în directă legătură cu factorul extern⁷. În acest fel trebuie interpretată

---

⁶ *Revoluția română în direct*, vol. I, București, 1990, p.29-30.

⁷ Comportamentul rezistenților n-a fost mereu univoc sau lipsit de paradoxuri aparente nici chiar în situații mult mai limpezi decât cea din România anilor 1948-1956, precum în Iugoslavia (1941-1945), unde revolta armată a cunoscut proporții masive și performanțe pe măsură, existând, în același timp, și un sprijin extern (chiar dacă nu în forma intervenției militare directe). Vezi în acest sens, inspiratul comentariu al istoricului german Holm Sundhausen: „Decizia pentru unul sau altul dintre modurile de comportare nu era influențată numai de poziția față de puterea de ocupație, ci și de stabilirea diferitelor priorități și scopuri.

dorința atât de des și de naiv exprimată în acei ani, „Vin americanii!”. Mai curând decât o invazie a acestora în România, era așteptată declanșarea unui război între aliații occidentali (în rândul cărora S.U.A. aveau cea mai puternică poziție) și U.R.S.S., susținută de guvernele comuniste ale Europei de Est. Ostilitățile, odată declanșate, aveau să cuprindă, cu sau fără implicarea directă a occidentalilor, și teritoriul României, prin activarea rezistenței armate și producerea unei revolte masive, pe care se conta. Intervenția era văzută, deci, ca o ocazie strict necesară pentru a se putea trece la eliberarea țării și nu exprimă nicidecum dorința rezistenților de a înlocui o ocupație străină cu alta. În fond, așteptările publice nu ar fi fost cu nimic diferite în anii 1916-1918, de pildă, dacă întreaga Românie ar fi fost ocupată atunci de Puterile Centrale. Situația a fost similară și în Franța ocupată de cel de-al Treilea Reich, unde rezistența aștepta ajutorul anglo-american (inclusiv debarcarea masivă din Normandia), fără a dori înlocuirea unei ocupații străine cu alta.

Silviu B. Moldovan

Împotrivirea principală și colaborarea, pentru un timp, cu dușmanul erau atunci compatibile. Ca urmare a structurii ei naționale unice în Europa, Iugoslavia oferea un bogat material ilustrativ pentru trecerea fluidă de la colaborare la rezistență” (*Experimentul Iugoslavia. De la întemeiere la destrămarea statului*, traducere și postfață de Călin-Radu Ancuța, București, Editura Pro Historia, 2003, p. 85).

Sacii cu oase de la Freidorf

Freidorful, zonă limitrofă a Timișoarei: în curtea CAP-ului un foc imens, înecăcios și negru ardea persistent în zilele când dispăreau cadavre. Mărturii găsite în arhiva Memorialului vorbesc despre acest aspect. Autoritățile tac, martori de seamă aparținând compartimentului medical și administrativ păstrează și ei tăcerea ori induc o altă „regie”... Cui aparțineau acele cadavre? De unde veneau oamenii? Purtau sau nu uniforme? Ce fel de uniforme? De ce trebuiau să dispară? De ce s-au tras focuri de armă automată spre angajații CAP-ului, când focul a fost reperat de aceștia? Iată întrebări la care răspunsurile sunt incerte.

„Domnul Dressler a strâns trei saci de oase de-acolo și a recunoscut că sunt oase umane”

Reporter: - E greu să încerc să vă rog să vă reamintiți și să re trăiți acele momente, cu toate acestea, aș dori să începem cu momentele acelea pe care le-ați trăit chiar acolo, la Freidorf.

G.B.: - Într-adevăr, cine a trăit momentele alea nu le va uita niciodată. Domnul Costinaș (ziarist, scriitor, cineast decedat – n.n.) are foarte mare dreptate, dânsul a atins pe cineva de s-a întâmplat acest lucru, că nu mai este. Nu știu pe cine a atins, dar sper că cu timpul se va afla adevărul. Într-adevăr, în curtea C.A.P.-ului Freidorf au ars niște cadavre, în noaptea de 18 au fost acolo și domnul Moț (Petru Moț, fost primar al Timișoarei – n.n.) și Deheleanu (Ion Deheleanu, fost șef al Miliției Județului Timiș – n.n.) și actualul lt.col. Nacov Ștefan. Deheleanu nu a lăsat pompierii să vină la Fabrica de Zahăr, să stingă șirele de paie unde erau ascunse cadavrele. Depozitul de cauciucuri a fost, practic, o diversiune pentru așa-zisa, așa-zisul miros, așa-zisul „crematoriu” ad-hoc făcut de foștii politicieni aflați la putere. Respectiv... se știe cine. Dimineața a fost un buldozerist de la Fabrica de Zahăr, să împrăștie, să ascundă ceea ce a mai rămas din șirele de paie, să ascundă așa-zisul „crematoriu”. Acel buldozerist a fost găsit, ulterior, în groapa comună. A fost dat dispărut și a fost găsit, ulterior, în groapa comună din Cimitirul Eroilor. Au fost niște cadavre disecate, deci cu autopsia făcută, și a fost unul singur - dacă vă mai aduceți aminte - unul singur,

îmbrăcat într-un pulover maro, pantaloni maro. Era singurul îmbrăcat în toată groapa. Acela era buldozeristul din Freidorf. Știu acest lucru, pentru că am stat de vorbă cu el, am fost acolo, am cules niște resturi umane de pe-acolo și pe care, ulterior, le-am prezentat la domnul doctor Dressler (L.M. Dressler, medic legist la Institutul de Medicină Legală „Mina Minovici”, Timișoara – n.n.), care a strâns trei saci de oase de-acolo: în vremea respectivă era Marcu (Ion Marcu, fost senator PDSR de Timiș – n.n.) la Primărie, chiar discuta cu dânsul, când l-am întrebat... I-am dus punga cu oase și am întrebat ce sunt acestea. Dânsul a spus că, într-adevăr, sunt oase umane. Deci domnul Dressler a recunoscut că sunt oase umane. M-a întrebat de unde le am și i-am spus că exact de unde a luat dumnealui cei trei saci de oase. Ulterior, dânsul a spus că sunt resturi de animale, oase de animale ș.a.m.d. Dar nu este adevărat. Și, cum zice și Costinaș, într-adevăr, de la Televiziunea japoneză s-a trimis o echipă și s-a descoperit că, într-adevăr, sunt oase umane.

Reporter: - Aveți o confirmare a celor dispăruți atunci, cine a dispărut, concret, acolo?

G.B.: - Deci concret nu se poate ști cine a dispărut. Bănuiești sunt, că sunt oamenii care au murit atunci, deci morții Timișoarei.

Reporter: - Atunci cine a ars în Crematoriul de la București?

G.B.: - Și aici este o ipoteză...

Reporter: - S-au împărțit...

G.B.: - Ori s-au împărțit, ori au fost amestecați cu cei care trebuiau să dispară, cu cei despre care nu trebuia să se știe absolut nimic. Foarte mult s-a discutat că ar fi și dinafară. Deci fostul KGB ar fi avut oameni infiltrați în rândurile Securității. Deci posibil ca acele persoane să fie dispărute, arse la crematoriu, amestecate cu timișoreni de-ai noștri. Nu se știe. Sută la sută nu se știe și nici nu cred că se va afla vreodată acest lucru.

Reporter: - Se poate vorbi, estimativ, de vreo cifră de persoane dispărute, arse în Freidorf?

G.B.: - Deci având în vedere că domnul Dressler a cules trei saci de oase, s-ar putea presupune că au ars vreo 20-30 de persoane. Asta e o presupunere. Adevărul s-ar putea ști numai dacă domnul Moț ar vrea să spună, într-adevăr, ar vrea să recunoască adevărul. Dânsul știe mai multe, numai că nu vrea să vorbească.

Reporter: - ...ca aceste persoane să dispară și ele la Crematoriul de la București? De ce s-a recurs la această soluție de compromis?

G.M.: - După cum se știe, au început să știe cei de la Crematoriul București de acele cadavre, au început să fie discuții, au început să fie probleme. Cel care a dus acel camion la Crematoriu, de la Comtim, a avut și el mari probleme și nu s-a mai putut, pentru că deja s-a aflat de... Deci cum să spun... Da, într-adevăr, ar fi

fost mult mai simplu să le trimită pe toate la Crematoriu, dar, ca o diversivune, trebuia să fie ceva... Deci trebuia să facă ceva, ca să... Deci, practic, au fost împărțite în două tabere: una care a vrut să plece Ceaușescu, alta care n-a vrut, și în rândul Poliției, Securității, Armatei ș.a.m.d. Deci asta se știe, este un fapt dovedit. Deci trebuia să fie ceva... Deci adevărul, v-am mai spus... Singurul care ar putea... Unul care ar putea să spună adevărul este Moț sau Deheleanu...

Reporter: - În legătură cu reportajul vizionat împreună, aveți și o opinie personală, aveți completări sau sunteți întru-totul de acord cu ce a spus domnul Costinaș?

G.B.: - Sunt întru-totul de acord cu ce a spus domnul Costinaș, am mai spus și repet, *l-a atins*, „l-a călcat pe coadă”, cum se spune, pe cineva pe care nu trebuia. Asta este una dintre cauzele dispariției domnului Costinaș. În '90 am scris un reportaj în ziar, în legătură cu curtea C.A.P. Freidorf. Era în „Gazeta de Vest”, intitulat: „Lăsați-ne să depunem mărturie!”, în care am scris exact, în mare parte, relatările din Freidorf. Ziarul apărea în fiecare joi, dacă nu mă-nșel, a fost în data de 19 august 1990. După apariția articolului, eu am avut probleme. Trebuia să plec din țară; ceea ce am și făcut. La revenire, nimeni nu m-a mai întrebat nimic. Am început iară să mai discutăm cu asociațiile de revoluționari acea problemă, dar am văzut că pe nimeni nu-l mai interesa. Ulterior, am aflat de domnul Costinaș. Eram plecat din țară, când am revenit, am auzit de domnul Costinaș că murise. De-aia am zis că vin și dau această declarație, în speranța că, poate, totuși, se va afla ceva de dânsul. Țin să amintesc, exact cum am scris în „Gazeta de Vest”, nu mi-e frică de nimeni, în rest, am frică numai de Dumnezeu; în rest, nu mi-e frică de nimic, pot veni oricând să mă caute. Le stau la dispoziție. Dacă cumva se va întâmpla să dispar și eu, atunci se va ști exact: curtea aceea de la Freidorf este un subiect-bombă care trebuie exploatat cum trebuie! Și-atunci se vor afla mai multe... adevăruri.

(Arhiva Memorialului Revoluției, Timișoara, **Fond documentar**, *Filmoteca, fragmente, declarația lui Gheorghe Buda despre episodul Freidorf*, consemnare Doina Magheți)

„O rafală de foc de armă automată trasă către noi...”

„Lucrez la CAP Freidorf, în calitate de paznic din anul 1988. În data de 18 decembrie 1989 am fost de serviciu la sediul CAP-ului, începând cu ora 18:00. În jurul orelor 19:30 - 20:00, am ieșit din incinta sediului CAP, uitându-mă spre depozitul de furaje care se găsea la circa 300 de metri de sediul CAP. Mi s-a părut că una dintre șirele de paie ar fi luat foc. Imediat am intrat în sediu și l-am anunțat pe colegul meu, Coste Tamaș, care era și el de serviciu, să mergem să vedem ce se întâmplă la depozitul de furaje. Deplasându-mă spre depozit, pe la

mijlocul drumului, la circa 150 de metri, am auzit o rafală de foc de armă automată trasă dinspre depozitul de furaje către noi; atunci ne-am speriat și ne-am întors la sediul CAP, pentru a ne apăra de gloanțe. Ajunși la sediul CAP-ului, am privit din nou spre depozitul de furaje, auzind și văzând că se trag rafale de armă automată, deoarece unele gloanțe erau de culoare roșie; iar șirele de paie au luat foc. Mai declar că în noaptea de 17.12.1989 a plouat torențial, paiele fiind ude destul de mult în profunzime, fapt pentru care ar fi fost destul de greu să se aprindă de la un chibrit, țigară sau brichetă...”.

Arhiva Memorialului Revoluției Timișoara, **Fond documentar**, *Dosarele revoluției, declarația lui Iova Iosif*, consemnare Doina Magheți)

Un procuror vorbește

„...peste 1200 de persoane au fost încarcerate în Penitenciarul Popa Șapcă, fără vreo ordonanță de reținere...”

„Vreau să vă spun la început că, în 1989, îmi desfășuram activitatea în Procuratura Generală (...), în dimineața zilei de 17 decembrie 1989, în jurul orei 4:00 sau 5:00 dimineața, am primit un telefon acasă, prin care mi s-a cerut de către fostul procuror general, Nicolae Popovici, să particip la efectuarea unor anchete; fără să mi se precizeze locul în care trebuie să mă deplasez - s-a sugerat București - Băneasa -, fără să mi se precizeze deci locul în care trebuie să plec și, în acel moment, și colegii cu care trebuia să mă deplasez. Menționez că în acea perioadă chiar studiam, m-am apucat chiar pe la 2:00 dimineața, pentru că mă pregăteam pentru un examen ce urma să aibă loc pe data de 24 decembrie. Vroiam să devin procuror-financiar și să-mi schimb, într-un fel, meseria. Am dat curs ordinului procurorului general, pentru că nici nu puteam face altfel; în jurul orei 6:00, o mașină m-a luat din fața blocului și m-am deplasat cu această mașină până la Aeroportul Băneasa. La Băneasa m-am întâlnit cu alți colegi din Procuratura Generală. M-am întâlnit cu șeful anchetelor speciale din acea vreme, Mihai Ionescu, Onofrei Mihai, un alt procuror, și Ioan Mihai Alexandru. Menționez că eram cel mai tânăr dintre procurorii din acel moment, care ne-am întâlnit în Băneasa, la aeroport. Firesc că acolo era și domnul Diaconescu. N-am știut ce s-a întâmplat la Timișoara, n-am ascultat Europa Liberă în acea noapte, nu aveam nicio altă informație, nimeni nu mi-a spus că la Timișoara s-a întâmplat ceva. După două ore însă am aterizat în Timișoara, am coborât cu procurorul general adjunct de-atunci, Diaconescu și cu ceilalți colegi ai mei, și împreună - primul lucru

care s-a făcut atunci - am fost în centrul oraşului. În centrul oraşului am fost duşi intenţionat, pentru că ni s-a prezentat jaful care s-a petrecut cu o seară înainte. Ni s-a spus că grupări mari de huligani au devastat magazinele, au aruncat cu cocktail-uri Molotov, au incendiat ce se putea incendia, au sustras bunuri din avutul obştesc, în acea împrejurare. După care ne-am deplasat cu întreaga echipă la Penitenciarul Popa Şapcă din Timişoara. În aceste împrejurări, ni s-a solicitat să audiem persoanele care se află deja reţinute în penitenciar. Deci precizez, noi am sosit fără să vrem, fără să ştim de ce, la Timişoara... Pe data de 16, peste 1.200 de persoane au fost încarcerate în Penitenciarul Popa Şapcă, fără a exista, în acel moment, şi nici când am ajuns noi, în 17 decembrie, vreo ordonanţă de reţinere emisă de vreun organ de Poliţie sau vreun alt act care să justifice reţinerea legală a acestor cetăţeni. Orice procuror trebuie să stea de vorbă cu cel pe care-l are în faţă, ca să vadă ce are de făcut. Dar n-am fost singuri, în acel moment, au mai venit 16 procurori din judeţele limitrofe şi, împreună cu aceştia, am început să audiem cetăţenii arestaţi la Timişoara. Eram în jur de 16-20 de procurori din Timişoara, din Arad, din Caraş-Severin, din judeţele limitrofe. Cred că şi din Hunedoara. La un număr de peste 1.200 de cetăţeni care sunt reţinuţi, nu pot face faţă patru procurori, pentru a lua o declaraţie şi pentru a-i întreba, măcar, în ce împrejurări au ajuns în penitenciar. Ni s-a spus că sunt *huligani*, atunci s-a vorbit chiar, în seara respectivă, de existenţa unor elemente străine, care ar fi putut provoca aceste incidente. Mai ales că incidentele - din câte ştiam noi în ziua de 17, din câte ni s-a spus - au plecat de la o demonstraţie care s-a desfăşurat în faţa locuinţei pastorului László Tőkés.

Am descoperit în Inspectoratul Judeţean de Poliţie, pe diferite birouri, inscripţii - firme de procurori. Nu ştiu cine a fost anchetat acolo, nu ştiu cine s-a aflat în spatele acelor uşi, în spatele acelor firme de procurori, dar ştiu un singur lucru, că se urmărea să se creeze impresia demonstranţilor că sunt anchetaţi de procurori. Am reuşit să smulg de pe uşi câteva din acele inscripţii, mi-au fost sustrate din buzunar, din hainele pe care le aveam la hotel - unde nu mă gândeam că cineva va intra şi va face percheziţii... Cineva a intrat, a luat acele inscripţii, pentru a nu avea nici măcar această dovadă. În acelaşi timp, pentru a nu exista nicio dovadă, toate dosarele au fost preluate şi trimise la Securitatea de-atunci, de către colonelul Tufariu, care era şeful Cercetărilor penale. El le-a trimis şi, ulterior, după revoluţie, dorind să stabilim realitatea faptelor, am constatat că acestea au fost înmânate ofiţerului de Securitate Caraşcă, care ulterior, după 1990, a lucrat în SRI”.

(Arhiva..., **Fond documentar**, *Filmoteca, declaraţia lui Gheorghe Mocuţa, magistrat, fost secretar de stat în Ministerul Justiţiei, consemnare Doina Magheţi*)

Unde sunt dosarele celor anchetați la Timișoara în decembrie 1989?

Macri Emil, șef al Direcției de Contrainformații (sectorul economic) din Departamentul Securității Statului, declară în proces că generalul Iulian Vlad, șef al DSS, îi cerea insistent, joi noaptea, la ora 3:00, *declarații ale persoanelor identificate ca instigatori, adică declarații de la persoane care fac obiectul muncii de securitate*. Mai spune, în fața completului de judecată: „...am cerut de la Tudor Stănică (colonel, șef al Direcției Cercetări Penale din Inspectoratul General al Miliției) șapte dosare, dacă nu mă înșel, ele trebuie să existe așa, și le-am trimis cu primul avion de vineri... care au ajuns după ce a căzut dictatorul. Mi-a predat Tudor Stănică vreo șase sau șapte dosare, le-am pus într-un plic, prin Carașcă și Onițan, dacă nu mă înșel, un locțiitor de la Cercetări Penale de la Miliție, și le-am trimis la București...”.

(Arhiva..., **Fond documentar**; *DOCUMENTE '89, Procesul de la Timișoara (2-15 martie 1990)*, vol.I, p.42, 43)

Masacrul din Calea Girocului (II)

„Simțeam gloanțele că parcă erau muște, în roi, pe la capul meu...”

„Era într-o duminică, către seară, în jur de orele 17:30-18:00, și eram în Calea Girocului, împreună cu majoritatea care manifesta împotriva căderii comunismului. S-au blocat toate drumurile cu firobuze, ca să nu intre - cum susțineau mulți - teroriștii, care să împuște lumea. S-au spart geamurile pe Calea Girocului, eram în fața unui magazin de covoare. M-am pus acolo, cu încă doi cetățeni, și păzeam... După aia am plecat spre capătul troleibuzului 15. Eram - când am ajuns acolo - 4 sau 5 tancuri blocate cu rânji de metal... Lumea manifesta, avea ură pe... când a venit Armata cu tancurile, vroiau să spargă rezervoarele. A venit atunci un ofițer și a strigat: *Oameni buni, nu vă jucați, că sunt obuze în tancuri și, dacă explodează, dispare Calea Girocului de pe hartă*. Între timp, lumea s-a mai calmat... în fine, după aia a venit un cetățean cu un microbuz și a zis că de pe Calea Girocului, dinspre unitatea militară de pe Calea Girocului, vin 5 sau 6 TAB-uri... M-am dus acolo, unde era viaductul, eram cu fratele meu, m-am întâlnit cu el în seara aia. Când am văzut că vin TAB-urile, am zis: *Hai să*

mergem! Fratele meu a zis: *Mă, nu mergem aici, că poate ne împușcă!* Dar eu, fiind o fire mai încăpățânată, nu-mi era frică... El a plecat, eu am rămas acolo, în față... chiar la colț, strada Albac cu Calea Girocului. Chiar pe strada Albac locuiam. Și au apărut TAB-urile. Lumea striga: *Libertate!, Jos comunismul!, Jos Ceaușescu!*, îi huiduia. Când au venit cele 5-6 TAB-uri (dacă-mi aduc bine aminte), pe la al treilea TAB, în spate, era un pluton de soldați. Se vedea de la lumina becului. Cum manifestam noi, în jurul orei șapte, șapte și douăzeci, seara, a venit un civil, de la o casă, de-acolo (din casa lui Bujor), a ieșit un cetățean în civil, cu pantaloni gri, în cămașă albă, pe care l-am cunoscut în Procesul de la Timișoara, printre cei 24 arestați. Și a venit și a vorbit cu cei din primul TAB. N-a apucat să facă doi pași înapoi, că a început să se tragă în mulțime; în momentul când s-a tras, eu am dat să mă întorc, că... normal... ne-am speriat toți... în momentul când m-am întors, am simțit o fierbințeală în picior. Nu mi-am dat seama că sunt împușcat în burtă. Cred că n-am fost împușcat direct, pentru că, după cum se vede, glonțul este turtit la vârf, deci a ricoșat din beton sau din bloc... Era un gărduleț în fața blocului. M-am aruncat jos, pe burtă, și mi-am pus mâinile-n cap. Aveam și sânge pe frunte. Am zis că, poate, m-a atins la cap... Simțeam gloanțele că parcă erau muște, în roi, pe la capul meu... Așa le simțeam gloanțele... Era plin pe la capul meu, dar am avut, nu știu, zile de la Dumnezeu, că nu m-au lovit în cap... Și m-am aruncat pe burtă, mi-am pus mâinile în cap. Aștia tot trăgeau. Lumea tot striga, manifesta în tot felul: *N-aveți și voi familie, copii acasă? Criminalilor! Nu mai trageți în oameni, opriți focul!* După vreo 20 de minute, o jumătate de oră, au încetat să mai tragă. Atunci, oameni care au fost mai curajoși și ne cunoșteau de-acolo, din zonă, au venit să ne ridice de jos. Primul pe care l-a ridicat era un cetățean pe care, după aia am înțeles, îl chema Jugănaru. Când l-au ridicat, unul zice: *E mort. E împușcat în cap, i-au zburat creierii!* Și-atunci mai era încă un cetățean împușcat, tot după aia am aflat că îl chema Ferkel, și mai o fată de 17 ani, împușcată în picior. Am fost duși la a doua scară a blocului vecin cu locul unde ne-au împușcat. Cetățenii din scară au adus o pătură... era o ușă de lemn, m-au pus jos pe ușa aia și cu pătura... era o asistentă în scara respectivă, care mi-a dat un algocalmin... Eu mă tot umflam în burtă... nu mi-am dat seama că sunt împușcat în burtă... Când mi-a dat algocalminul ăla și l-am vomitat tot, atunci mi-am dat seama că sunt împușcat în burtă... Nu mai primeam aer, mă sufocam. Câțiva cetățeni (dintre cei care mă cunoșteau) au încercat să facă rost de-o mașină. Au găsit mașină, dar nu găseau benzină (cum era criză pe timpul ăla)... Până la urmă, s-au descurcat. După o oră jumătate, două, am reușit să plecăm... În urma noastră – că am luat-o pe Albac, spre strada Drubeta, pentru că toată Calea Girocului era blocată. Eram în acel ARO și trăgeau în noi. Se auzea cum pocnește tabla mașinii. Noi stăteam

aplecați și nu puteam să stau, că nu primeam aer și... După revoluție, l-am căutat pe cetățeanul respectiv, să-i mulțumesc, dar nu l-am găsit. Am întrebat toți vecinii. Nu se mai știa nimic de el. Dispăruse. Ne-am dus, deci am luat-o pe Drubeta, după aia am ieșit pe Bv. Liviu Rebreanu, am ieșit la Florărie, colț acolo, către Spitalul Județean, și, în fine, am ajuns la Urgență, la Spitalul Județean. Acolo ne-au preluat imediat medicii, ne-au dus înspre sala de operații. În fața mea erau alți răniți despre care am aflat că au venit din centrul Timișoarei; erau în fața mea la operație. Eu strigam: *Ajutați-mă, că mor!*, nu primeam aer; mi-au pus masca de oxigen pe nas, imediat m-au băgat în sala de operații... după operație am fost dus la reanimare... am intrat în comă vreo trei-patru zile. După care mi-am revenit. În spital am stat până în 31 decembrie. După vreo lună-două am văzut, când făceam baie, că mi se atrofiază mușchiul de la picior. Nu mi-am dat seama ce se întâmplă. Am crezut că am ceva probleme la picior. Eu, când am ieșit din spital, i-am zis la domnul doctor Nica să-mi dea glonțul. A zis că nu știe ce a făcut cu el, că era încurcătura aia cu toți răniții. Dar dânsul știa și n-a vrut să-mi spună. În Italia am mai suferit trei intervenții chirurgicale... 10 ore pe masa de operație... După foarte mulți ani, foarte greu mi-am revenit și, la ora actuală, sunt în pensie de invaliditate, gradul II. Aceasta este declarația pe care am dat-o și la proces, și în toate memoriile pe care le-am scris, și o susțin. Ar trebui să se afle cine, până la urmă, a tras în noi și cine au fost acei oameni infiltrați în Armată, pentru că glonțul extras din corpul meu, în Italia, după un an și patru luni de la revoluție, este unul de calibru 5,5 mm.”

(Arhiva..., **Fond audio**, *declarația lui Echert Adolf, rănit în 17 decembrie 1989, în Calea Girocului - consemnare Doina Magheți*)

Sub ploaia de gloanțe de la Podul Decebal

La 17 ani de la Revoluția din Decembrie '89, Adrian Călin își duce viața într-un scaun cu rotile. S-a născut la Brașov. A fost abandonat. De la vârsta de 6 luni până la 18 ani, a trăit prin case de copii: Banloc, Sinersig, Periam. Condițiile aspre și bătăile din copilărie l-au pregătit pentru ceea ce avea să urmeze. Practic, și-a luat majoratul în stradă, la Revoluție, sub ploaia de gloanțe de pe Podul Decebal.

„În 17... m-am dus acasă și m-am pus să dorm... pe la patru m-am trezit și am văzut că survolau deja elicoptere... Mi-am zis că se întâmplă ceva

rău... La ora 6 și ceva... am văzut deja că era lume adunată... pe colț, unde-i strada Ofcea, am văzut că vin dinspre Mihai Viteazul... Auzeam urlete, se scanda... Coloană mare. Și-atunci m-am băgat și eu... Atunci am auzit că s-o tras... pe la ora 5, în fața bisericii. Deci așa auzeam noi: *Bă, s-a tras cu cauciucuri!*. Auzeam de la grupuri: *Bă, s-a tras cu cauciucuri*, una alta, cu gloanțe, nu știu ce, în copii, pe la biserică... Și m-am speriat. Am zis că e de rău! Și-atunci... m-am băgat și eu în grup. Am strigat simultan... și ne-am dus spre Complex... Studenții se uitau... Șiăștia or început pe-acolo, cu panourile. Erau panouri din astea cu lozinci. Toți erau tineri. Am ieșit pe Pârvan. Noi am luat-o spre stânga, să mergem la Miliție, să le dea drumul la cei prinși, la cei arestați în 16. Eram entuziasmați... m-am băgat și eu în primele rânduri și-atunci văd... că poți să distingi umbra... conturul lor. Erau niște becuțe atașate de... acolo pe clădirea aia de la Băile Neptun. Erau două T.A.B.-uri, s-or văzut militarii... ne-am retras în spate... Militarii – puși în poziție de tragere, cam la 300 de metri. Erau în poziția culcat și în poziția în genunchi... În spate erau două T.A.B.-uri sau două tancuri. Două cel puțin am observat eu. M-am retras în spate și atunci survolau serios elicopterele. Deja era șapte jumătate, opt fără. Între podul peste Bega și Neptun. Am zis: *Hai să mergem la Miliție!* Și se tot striga, se scandau lozinci: *Jos Ceaușescu! Jos tiranul!*, și-atunci, retrăgându-ne mai în spate, la șoseaua cu pietre, s-a tras de două ori în sus. Și după aia, a treia oară nu mai... Pe mine nu m-o speriat numai pocnitura. Lumea se tot îmbulzea, eram speriați, dar nu puteai să fugi... Încercam să mă retrag, dar nu puteam... Nici nu aveai pe unde. M-am ghemuit... am simțit că m-o lovit ceva. M-o lovit în mână, în antebraț... o fractură... am simțit ceva cald, așa, pe haine și m-am speriat. M-o lovit din spate, de pe pod, în timp ce mă puneam în genunchi. N-am leșinat, dar m-am speriat... Am văzut c-or picat în jurul meu... îi lua pe alții în brațe. Pe unul chiar l-o luat în brațe, era lovit în genunchi, și alții mai picați pe acolo... în fracțiune de secundă am văzut ... am realizat ce se întâmplă... S-a tras cam trei-patru minute, foc continuu. Cum mă trăgeam din spate, vedeam cum sar gloanțele din clădirea aia, deci ricoșau și din asfalt... și-atunci am început să fug, m-am întors, m-am pus jos, să nu mă lovească. Am plecat pe picioarele mele, să scap. Am plecat în cămin, la mine... am intrat în cameră... m-am speriat... sângeram... nu știam ce să fac... Am pierdut mult sânge și atunci, cu un coleg de-al meu, că avea mașină, m-am dus la urgență, la Spitalul Județean. Erau răniți pe târgi, se mai aduceau cu salvarea... Acolo, pe hol, am văzut că-s puși răniții... pe-acolo, pe jos, mai erau doi, trei pe care i-o adus, pe unul nu l-o mai putut salva... Am văzut numai oameni morți, ce să mai... m-am speriat și-am început să plâng și zic:

Îi gata! Dacă Ceaușescu câștigă, nu mai scap! N-a mai apucat să-mi facă anestezie... M-o luat o asistentă ...Pe-acolo, cadre medicale... Dar am văzut și din ăștia, cu uniformă, cu costume și cu halat peste, și-atunci au venit doi la mine: *Ce-ai căutat?*... eu așa am știut, că ăștia-s de la Securitate, în haine din piele, gri. Și erau toți bine făcuți și mi-or zis să vin înapoi după aia, și nu m-am mai dus. Io nu m-am mai dus să mă tratez, am fugit din spital... Asistentă aia tânără, era o fată studentă, mi-o spus: *Pleacă cât poți de repede!* Atât mi-o zis. *Nu sta, că e grav... e jale!*... erau încăperi din alea chirurgicale... îi scotea glonțul, era totul rapid... mai coborau, mai urcau și au venit și la mine și m-au întrebat ce caut acolo și unde stau, și-o venit studenta aia și mi-o zis: *Fugi cât poți de repede!* Atât mi-o zis. Tot în seara aia, m-am dus iar în Complex... am văzut armata.... acolo, lângă liceu, era aprins becul... atunci i-am văzut pe ăștia. Aruncau cu sticle, cu... Soldații s-or pus în poziție de tragere. Primul rând așa, al doilea așa. Două plutoane. Și-or început să tragă în toată zona. Cred că, deja era destul de târziu, în jur de nouă, zece. Io n-am mai știut de timpul meu. Am auzit urlete, țipete, s-o tras în bloc, pe alee, unde-i crucea aia pusă. S-o tras efectiv în bloc. Eu m-am băgat în hol... S-o tras cam 5-7 minute, foc continuu, fără avertisment. Nu s-a tras în sus de avertisment. Deci foc pe țeavă, fără avertisment. Am auzit țipete. Mi-a venit rău...”

(Arhiva..., **Fond documentar**, *Filmoteca*, a consemnat Liza Kratochwill)

HALATELE ALBE ALE REVOLUȚIEI

„Toată noaptea am salvat oameni”

Un dialog de curte interioară între doi medici – doctorul anestezișt Francisc Bărânyi și doctorul veterinar Traian Orban, președintele Memorialului Revoluției: biografie succintă de medic, ecourile Revoluției ungare din 1956 resimțite la Târgu-Mureș, profesia și meandrele ei în comunism, Tőkés și enoriașii, morții și răniții de la Clinicile Noi, securiștii, trași la costum și cravată, anchetând răniții din spital, secvențe din filmul Revoluției pe străzi...(Doina Magheți)

T.O.: - *Ați lucrat în mediul medical și sunteți printre personalitățile comunității maghiare care, după revoluție, a avut o ascensiune deosebită în societatea civilă timișoreană, ați devenit și deputat...*

F.B.: - Zece ani.

T.O.: - *Ați lucrat și în Minister...*

F.B.: - Voi încerca să fiu foarte concis. 1936. M-am născut la Sânnicolaul Mare. Deci și eu mi-s bănățean. Neam de neamul meu, cel puțin din anul 1728, de-aici, de pe aceste meleaguri ne tragem. Sunt dintr-o familie foarte săracă, de muncitori. Cu mari eforturi am terminat o facultate, de medicină... În 1956, când au fost evenimentele revoluționare intense, puternice, în Ungaria, și eu am fost unul din ...

T.O.: - *Și în Timișoara au avut loc...*

F.B.: - Și în Timișoara, exact. Și eu, la Târgu Mureș, am fost unul dintre organizatorii tineretului, ceea ce nu mi s-a iertat, iar în '59, când eram în anul VI, m-au dat afară pentru atitudine contrarevoluționară, antipartinică, anticomunistă, antisovietică. Așa că, m-am retras repede și am fugit în Suceava, am evadat în Suceava, unde am fost felcer doi ani.

T.O.: - *Cum v-ați descurcat fiind maghiar?*

F.B.: - Nicio problemă n-am avut. Din copilărie vorbesc trei limbi. După aceea am învățat și sârbește și, bineînțeles, englezește, ca fiecare. Deci n-am avut absolut nicio problemă. Din Suceava m-am transferat în Banat, pe malul Dunării, la Baziaș, nu Buziaș, într-o comună sârbească. Și-am învățat sârbește.

T.O.: - *Cum se numește comuna?*

F.B.: - Socol. Nu știu dacă este interesant, dar eu l-am moșit pe Belodedici,

marele fotbalist român, care este un sârb din comuna Socol. Dar hai să rămânem la subiect! Cu mari greutate, mai târziu, am reușit să dau examenul de stat și am obținut diplomă de medic, am făcut doi copii la Socol, am stat acolo șase ani, n-aș fi plecat de acolo, dar Securitatea n-a mai avut încredere în mine. După șase ani și-a dat seama Securitatea: „Stai, mă, omul ăsta putea să fugă în Iugoslavia. N-am avut niciodată gândul să fug, deși aș fi putut să fac acest lucru, în ciuda tuturor grănicerilor și securiștilor care au păzit granița. Eu am cunoscut mai bine granița.

T.O.: - *Era mania asta și teama asta că puteau să fugă din țară.*

F.B.: - Dar eu n-am vrut să fug. Deși nu mi-a fost ușor, n-am fost membru de partid, ierarhia mea profesională a fost permanent stopată. Am dat examen, pentru a intra în Timișoara. 42 de medici am concurat pe 3 locuri. Eu, un maghiar necunoscut, am reușit, pentru că profesorii care m-au examinat au fost oameni de calitate. Profesorul Mureșan, de exemplu, de la Spitalul Bega. Pe vremea aceea, a fost o somitate.

T.O.: - *Și de-atunci sunteți la Timișoara?*

F.B.: - De-atunci sunt la Timișoara, anestezist, reanimator, adică m-am ocupat de bolnavii cei mai grav, cei aflați la limita dintre viață și moarte. Terapie intensivă. Din asta am ieșit medic primar și mai târziu mi-am dat și doctoratul. Sunt membru în Uniunea Scriitorilor, am vreo patru-cinci volume, am primit niște premii literare, am fost 10 ani deputat și așa mai departe. Dar hai să vorbim despre ceea ce vă interesează pe dumneavoastră, nu despre mine.

T.O.: - *Domnule doctor, ați auzit ce s-a întâmplat prin Europa în 1989?*

F.B.: - Nu numai c-am auzit, dar am auzit foarte precis. Pentru că și sârbește, și ungurește, și nemțește înțeleg și vorbesc, deci televiziunea sârbă și maghiară, pentru mine, chiar și televiziunea germană, au fost niște izvoare de informație nemaipomenită. Și am știut foarte bine ce se întâmplă în lume, că democrația merge înainte și că zilele dictatorului bâlbâit sunt numărate. Am știut acest lucru. Cu atât mai mult cu cât am făcut parte din echipă – să spun așa – și am fost și prieten cu Tőkés László (a fost de foarte multe ori la mine). Când a fost la Timișoara, a venit cu o scrisoare de recomandare de la cineva din Transilvania. Eu l-am ajutat și când au fost evenimentele acelea – că el a trimis informații în străinătate despre ce se întâmplă în țară, cu distrugerea satelor, cu dictatura și așa mai departe...

T.O.: - *Cu comunitatea...*

F.B.: - Printre altele, fiica mea, care pe vremea aceea a trăit în Ungaria, în ciorap, în pantofi, a dus aceste informații, pe care le-a trimis mai departe și au ajuns la BBC. Nu mai vorbim de primul anunț ce a fost transmis la BBC, tot

de la noi și de la nevastă-mea au ajuns, prin telefon...

T.O.: - *Mai aveți înregistrările?*

F.B.: - Ne, ne, ne, eu nu am înregistrări. (...) Timișoara era blocată. Eu, sâmbătă seara, m-am dus la Șag și mi s-a părut ceva foarte ciudat. Multă lume era în stradă. Nu știam ce se întâmplă, dar speram că vor fi mișcări. Duminică dimineața, imediat m-am dus la Tőkés...

T.O.: - *...se spune că a fost scenariul nu știu cui, că agenturi străine, că... Putea fi scoasă Timișoara cu... convocatorul?*

F.B.: - Da' de unde! Că lumea nu se ducea nici la adunările populare, când venea Ceaușescu! Falsificarea celor întâmplare. C-am fost acolo, doar am văzut! Dumneavoastră ați primit și un glonte, nu? Duminică (în 17 decembrie – n.n.) dimineața, pe la 9 și jumătate, vreau să ajung cu mașina la... și mă oprește un polițist, milițian pe vremea aceea, care mă cunoștea: „Domnule doctor, nu vă duceți acolo, că e mare pericol! Vă arestăm! Nu vă duceți!” „Bine, bine, dar eu am treabă!”... „Nu vă duceți acolo!” Cu atât mai mult că, cu două sau trei zile înainte, în 13, Edith, nevasta lui Tőkés, dă telefon la nevastă-mea: „Vino, mi-e frică să nu pierd copilul și nu vrea nimeni să vină aici, la mine.” Ea repede se duce la Comitetul Județean...

T.O.: - *Doamna este tot medic?*

F.B.: - Medic, sigur că da. Se duce la Comitetul Județean, unde înaintează o cerere, să vină un medic specialist la doamna Tőkés, s-o consulte. Aia au spus că nici vorbă, pentru că primarul a interzis. Să nu intre nimeni acolo. Ea se duce acolo, deși poarta era blocată de polițiști, face scandal, pe la unu...

T.O.: - *Asta a fost în 16, domnu' doctor.*

F.B.: - Nu, nu, nu ! Asta a fost în 14 sau în 15. Până la urmă, ea intră, o consultă, îi dă calmante, îi dă tratamentul necesar. Dar să revin, milițianul mi-a spus să nu trec pe acolo, că vor fi arestări și n-am ce căuta; de altfel, nu este voie să se intre nici cu mașina, nici pe jos. Mă duc acasă și dau telefoane în stânga, în dreapta, și nimeni nu știe să-mi spună mai mult decât că e lume multă în stradă. Cu Tőkés n-am putut vorbi la telefon, dar cu primul vecin, cu academicianul Șandor, care este embriolog și locuiește pe strada de alături, am vorbit ; a reușit să se strecoare acolo și să-mi spună la telefon că sunt niște pompieri cu tunuri de apă, dar că este liniște și foarte multă lume. Pe la ora 3 jumătate, aproximativ, primesc un telefon. Era portarul de la Clinicile Noi: „Domnule doctor, veniți repede, aici sunt răniți și morți, foarte mulți, și avem nevoie de medici!” Eu mă bag în mașină (nevastă-mea conducea) și ajungem la Primărie, unde este Cinematograful Capitol. Mă oprește un cordon de militari: „Pe-aici nu se trece!” „Ba, pe aici se trece, că noi suntem medici și vrem să ajungem la Clinicile Noi!” „Da' nu e voie!” „Eu și-atunci trec!”

Militarii au fost acolo cu armele. „Fiți atent, că tragem!” „Și dacă tragi, eu tot trec!” A început să râdă omul, o fost un ofițer tânăr, un locotenent-major. Avea mustăți. Și mă lasă să trec. Pot să trec prin strada aceea mai departe, ajung în dreptul muzeului... la CEC-ul vechi, apoi în strada care vine de la Piața Sfântul Gheorghe și merge până la Neptun, strada largă unde e Bega mare. Acolo mi s-a părut un lucru foarte curios: niciun om în stradă, vântul bătea hârtii și pungi de nailon așa... peste tot, dar niciun om, nicăieri, doar pe-aici, pe-acolo câte un militar cu armă. ... În față, la Bega Mare, iar ne oprește un militar, iar un ofițer, și spune „Dom’le, dumneata faci ce vrei, eu n-am voie să permit... îmi fac datoria, încolo n-ai voie...” Auzim împușcături. Vizavi de Hotelul Continental, un maior micuț, grăsuț, zice: „Pe-aici nu se trece! Nici vorbă! Nu las pe nimeni!” Zic: „Ba da, eu sunt medic și eu voi trece!” Zice: „Dom’le, dacă vrei să te omori, du-te!” „Nu-i așa. Bagă, pune-mi mie, aici, un militar, să merg cu un militar care să mă apere, ca să nu mă atace alții! Să mă lase să mă duc la Clinicile Noi.” Intră un militar micuț, așa, și ține așa arma. Zic: „Dom’le, ține arma spre afară, nu cumva să...” Zice: „Nu, dom’le, eu nu-ți dau militar, că, dacă se întâmplă, eu răspund pentru viața lui. Du-te dacă vrei, da’ mie-mi dai pace!” Și eu intru iarăși în mașină, nevastă-mea conduce, mergem la sensul giratoriu...culmea! După sensul giratoriu este Clinica Maxilo-Faciale și mergem spre clinică. Sensul acela giratoriu cu... fântâna, fost Sălăjan. Pe-aici, pe-acolo, câte o pocnitură se aude, n-am știut ce se întâmplă, dar văd o familie râzând, împingând un cărucior cu copil, bărbați și femei discutând, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Nici n-am știut care este situația. În fine, ajungem la Clinici, fără să ne mai oprească cineva. Curtea este plină cu mașini, cu oameni agitați, unii, plânși, își smulg părul din cap. O Salvare. Imediat, la parter: „Ce bine c-ai sosit!”, mă primesc băieții. Este doctorul Fluture acolo. Și imediat începem să tratăm răniții. Răniții au venit pe jos, ori au fost aduși... Apar alți medici, (...) Csaba, prietenul meu, sculptorul, care locuiește în aceeași casă cu Călărășanu, care a făcut clopotul și fântâna aceasta (monumente din incinta Memorialului – n.n.), și nevastă-sa, Somonyi Monika, care e doctoriță... și profesorul Fluture, pe vremea aceea, era medic titular ca și mine, și apare și doctorul Babușceac. Acest nume, pentru cei care nu cunosc, a fost și secretar de partid... nu de partid, secretar de stat la Ministerul Sănătății, după revoluție, foarte devreme. Și nevastă-sa, doctor anestezist. Deci am avut cel puțin trei chirurgi, doi anesteziști și încă patru alți medici. Noi am primit răniții în noaptea aceea. După-masă și în acea noapte, au trecut 34 de răniți prin Ambulanță... și trei morți. Printre morți era unul... chiar și noi am plâns. Un băiat tânăr, de vreo 18 ani, cu sacou, cu cravată, cămașă albă,

împușcat direct în inimă. Țsta a stat în genunchi în fața Catedralei și a ținut o lumânare. A trecut o amfibie...

T.O.: - *Iosub Constantin, era printre cei care s-au rugat.*

F.B.: - Nu mai țin minte cum s-a numit. S-a rugat și, când a trecut o mașină, l-au împușcat direct în inimă. Niște copii tineri, mi-aduc aminte de două fete, tot studente, sau așa, în jur de 20 de ani, două fete și vreo trei băieți l-au dus în spate și au fugit de-acolo până la spital, dar degeaba, pentru că era deja mort. (...) Mai apare un om, mă uit la el – tot mort, împușcat ... Nu mai țin minte, în partea dreaptă sau în partea stângă, exact în artera femurală externă. Țsta era profesorul de muzică...

T.O.: - *Csiszmarik.*

F.B.: - Csiszmarik... Era prietenul meu.

T.O.: - *Știi ce-a făcut Csiszmarik? Împărțea prin oraș «Deșteaptă-te române!»; el a multiplicat textul, ca lumea să-l cânte în 17.*

F.B.: - Când l-au adus, era deja întuneric... Murise. Cu trei zile în urmă îl întâlnisem în tramvai, în Piața 700, și m-a întrebat: „Ce zici de lucrurile astea? Nu mai poate să dureze mult.” „Și eu sunt convins că nu mai poate să dureze mult.” Astea au fost ultimele noastre vorbe. L-am dus jos în morgă și a doua zi dimineața l-am trimis la Spitalul Județean. Îmi pare foarte rău că l-am pierdut. Și pe el l-au dus la București și l-au ars...

T.O.: - *Și-ați trimis trei morți?*

F.B.: - Da. Al treilea nu mai țin minte cine a fost. I-am trimis acasă pe bolnavi, ca să avem loc pentru răniți. Că 34 de răniți am avut, dintre care vreo 20 au fost internați. De exemplu, am avut un copil de vreo 11 ani... undeva din Fabric...

T.O.: - *...a fost împușcat în Piața Libertății...Maxim Irinel.*

F.B.: - ...Toată noaptea am lucrat, toată noaptea am salvat oameni. Erau doi foarte grav, unul a și murit mai târziu. Am avut unul care a fost împușcat în ficat. Și a stat în salonul 47. Pe 21 decembrie a murit și el. N-a mai apucat victoria. Deci în noaptea aceea, noi am lucrat toată noaptea, n-am avut nici medicamente, nici ce ne-ar fi trebuit, dar am reușit să-i salvăm pe cei care au venit vii la noi. Dar cei trei, care au fost aduși morți... n-am mai avut ce face. Pe morți i-au luat luni dimineața și pe ăștia grav i-au lăsat acolo. Luni dimineața, nedormiți, murdari, suntem anunțați că au venit de la Securitate; erau doi tineri cu cravată neagră, cu costum...

T.O.: - *Ca niște ciocli...*

F.B.: - ...erau foarte politicoși cei doi tineri: „Suntem de la Securitate (n-au spus Securitate, altfel se numea pe vremea aceea) și vrem să vorbim cu răniții.” Le-am spus: „Vă rog frumos, o secundă! La noi, la Reanimare, se

intră numai cu halat. Vă rog să ocupați loc aici și o să vă trimit halat.” Eu fug ca nebunul și sun la surori (foarte interesant, surorile și asistenții mei toți au făcut ce am vrut eu; am devenit, oarecum, comandantul spitalului), să-i anunț că a venit Securitatea. „Treceți prin salon! Toată lumea să-și țină gura și să spună că a fost întâmplător afară în stradă, nimeni nu știe nimic!” Intru în salonul în care se afla acest Irinel Maxim și spun: „Au venit de la Securitate. Să tăceți! Dacă vă întreabă unde ați fost... „Am fost la demonstrație!” „Mă, tu spui că ai fost la bunică-ta!” „Păi, bunică-mea nu locuiește acolo...” „Dar tu ai fost la bunică-ta!” „Bine, și-atunci, ce-am făcut?” „Ai coborât să cumperi bomboane!” „Nenea doctor, nu sunt bomboane!” „Ai fost să cumperi țigări.” „Dar eu nu fumez.” Zic: „Mă, tu spui că ai fost la bunica și ai coborât în stradă întâmplător.” „Bine.” Mă duc la mine, la Reanimare, unde în patul 3, în partea dreaptă, aveam un sârb. A scăpat cu viață. Nu mai țin minte cum l-a chemat, dar am notat. Îi anunț: „Oameni, atenție, Securitatea este aici! O să vină la fiecare, să vorbească cu fiecare. Vă rog frumos să spuneți că ați fost întâmplător în stradă, că nu știți nimic, n-ați văzut pe nimeni, nu știți cine a împușcat, vă rog frumos, fiți atenți, pentru că e pericol mare!” La care zice sârbu’ împușcat în burtă: „Eu am să spun că am fost la demons...”. Și încep să-i vorbesc sârbește. Zic: „Omule, taci, pentru Dumnezeu, mă, taci!” „Eu o să spun! Eu o să spun!” El – cu perfuzie. Îi fac semn doctoriței Monika să-i administreze Diazepam. Vin securiștii, foarte civilizați, foarte speriați, tineri, foarte impresionați de numeroșii răniți. Se duc la patul lui unu: „Dumneata?” „Nu știu ce s-a întâmplat, cred că...” Avea o rană mai ușoară, undeva împușcat în picior. Ajung la Dușan... Dușan sforăia. „Ce-i cu asta?” „Ăsta e în comă!” Merg mai departe. Dușan n-a avut cum să spună că el a țipat la demonstrație, pentru că l-am adormit. Iar muribundul... care a murit după trei zile, săracul de el, acesta a fost de undeva din Ciarda Roșie. Sau din zona aceea. Ei, asta a fost luni, în ziua de 18. În ziua de 19, cine crede că s-au oprit lucrurile sau o fost liniște și pace, se înșală.

T.O.: - *În 19 a fost grevă la Elba și s-a tras în Iosefin.*

F.B.: - *În 19 am primit câțiva răniți ușor și niște răniți beți...*

T.O.: - *Răniți prin împușcare?*

F.B.: - Nu, nu! Loviți, cred că au fost bătuți... În 19, marți, am rămas în spital și am primit și noi un tânăr militar, să ne păzească. Acela, săracul, a fost așa de speriat, că n-a avut curaj să iasă din spital. I-am dat mâncare, i-am dat ceaiuri, dar el, săracul, n-a avut curaj să iasă în stradă. Și-atunci a început zvonul că sunt teroriști. Dar ce s-a întâmplat? În curtea spitalului era un bec mare, ca, dacă vin răniții, să găsească... poarta a fost deschisă ca să poată

intra salvarea și, în repetate rânduri, s-a tras în curte. (...) Dar acesta, care a fost împușcat în ficat, acesta spune că a stat în fața Comisariatului și, dinspre Hotelul Timișoara, a văzut un...

T.O.: - *Ăsta-i Avram... inginerul. Unul mai înalt, așa?*

F.B.: - Da, dar a murit. A intrat în comă. N-a mai prins victoria. Și a spus că acolo a stat, în troleibuz. Și el o văzut că unul în haină militară... l-a țintit. Și el, ca să scape, a sărit așa, ca să ajungă în umbra troleibuzului. Dar în timp ce sărea a fost împușcat. Cineva din fața Hotelului Timișoara. Știți unde este? Are parcare mare și Comisariatul este în partea aceasta. Dacă vii înapoi, pe prima stradă. Acolo a fost o macara și sus, în macara, a fost o cutie galbenă, de unde se dirija macaraua. Și, ulterior, am aflat că în cutia aceea au stat doi milițieni. Pe unul l-a chemat Ciobanu. Subofițer. Și ăla a tras. Astea au fost informațiile. Cine a fost acest Ciobanu, dacă este adevărat, nu știu, dar dacă de-acolo s-a tras, asta este sigur. Pentru că, în noaptea zilei de 20, au venit demonstrații dinspre Piața 700 și, pe vremea aceea, unde-i strada acum... a fost un perete...

T.O.: - *Vechi, de cetate.*

F.B.: - Vechea cetate a rămas, dar acolo a fost vechea gară, prima gară din Timișoara... Și ăștia, când au venit, au tras în ei; au fost vreo trei răniți. Niște tineri. Și se presupune că, tot de-acolo, de sus, din cutia aceea, s-ar fi tras... În noaptea de 19 spre 20 vine un maior la mine. Nu mai țin minte cum l-a chemat, un maior de vreo patruzeci și ceva de ani. Și spune așa: „Eu sunt persecutat, dați-mi ceva haine civile! Vi le-aduc înapoi! Eu trebuie să fug!” I-am dat un halat de molton, el ce-a făcut cu haina militară, nu știu, a dispărut, dar, după revoluție, a apărut o carte scrisă de el, în care își aduce aminte de aceste lucruri – că de la mine a primit un halat de molton și mai târziu a și restituit halatul de molton.

T.O.: - *Cu mitingurile din oraș sunteți în temă? Ați aflat că Tőkés a fost dus în noaptea de 16 spre 17?*

F.B.: - Da, sigur că am aflat. Am știut asta.

T.O.: - *Ați aflat? Lumea nu știa.*

F.B.: - Lumea nu știa, pentru că el era în spate; spre Maria, în stradă, erau vreo 80 de reformati și vreo 120 de pocăiți.

T.O.: - *Și ortodocși, că au aprins lumini.*

F.B.: - Da, sigur că da. Dar să știți că pocăiții lui Dugulescu au venit toți acolo. (...) În 20 am fost în Piața Operei...

(Arhiva..., **Fond documentar**, *Filmoteca*, a consemnat Liza Kratochwill)

„Împuşcaţi în cap am avut cei mai mulţi”

Liliana Dohotariu, asistentă la Serviciul Judeţean de Ambulanţă Timiş, îşi aminteşte de zilele revoluţiei:

„În data de 17 decembrie 1989, am lucrat în tură de noapte (...). Chiar înainte de a intra în tură, auzisem ce s-a întâmplat pe data de 16... ştiam ce ne va aştepta pe data de 17, de noapte... O primă solicitare am avut-o la Casa Armatei, în Piaţa Libertăţii. A fost un tânăr împuşcat... plagă împuşcată-antebraţ. L-am dus la Ortopedie. Prin staţie se derulau solicitări pentru echipajele celelalte aflate pe traseu. Auzeam dispecerul. M-a impresionat foarte mult, probabil nu numai pentru că eram tânără, dar şi din cauza lucrurilor pe care le-am văzut şi de care nu credeam că m-aş putea izbi. Deci morţi peste morţi, morţi peste morţi! Eu văzusem, din '85 până în '89, decedaţi, dar din cauza unor afecţiuni, şi nu împuşcaţi... În noaptea de 17, am avut 34 de pacienţi, din care 17 decedaţi, 17 care aveau diverse împuşcături... Găsiţi decedaţi. Repet, prima solicitare a fost de la Casa Armatei, după aceea, căutau disperaţi dispeceratul, ambulanţe... doctorul Ometa a stat toată noaptea, în data de 17, în dispecerat, şi intervenea, din când în când, prin staţie, cu precizarea pe care mi-a făcut-o şi la prima solicitare: *Dacă vreţi, să vă duceţi, dacă nu, nu*. Doctorul Ometa Ioan mi-a fost primul director, un om deosebit... dânsul ştia ce este pe traseu, îmi spusese că colegii că dânsul, câteva zile, a dormit la Ambulanţă. S-a tras în ambulanţa în care eram, s-a spart parbrizul... în noaptea de 17, atunci am avut cele mai multe peripeţii. Ne-am grăbit să scăpăm... Mă gândeam că nu trag în noi, că suntem Ambulanţă. Ca, ulterior, să aflu că puteam şi eu s-o păţesc... Armata era pe stânga, dreapta, pe Calea Girocului, stânga, dreapta, era cordon de Armată. La un moment dat, după ce am terminat solicitarea asta primă, de care vă spuneam, de la Casa Armatei, auzeam în disperare: *Caut ambulanţă liberă, cu cadru medical!*... O altă colegă n-a putut să treacă, nu i-a lăsat cordonul de Armată să treacă, deşi era Salvarea. Solicitarea suna: *Împuşcat în casa scării!* Pe Calea Girocului... nu reţin numele, dar, oricum, aici, în porţiunea asta, intersecţia cu Poeziei, porţiunea asta mică de Calea Girocului, dinspre Arieş până spre Calea Girocului, nu mai mult. Şi m-am dus. Am oprit, ne-am ciondănit cu domnii militari, care n-au vrut să ne lase... militari, că erau în uniformă... nu ştiu ce grade aveau, nu mă pricep, era Armată, în sensul acesta spun, şi am primit mesaj că este împuşcat şi e cu intestinele afară. Doctorul Ometa mi-a zis, prin staţie, că este cu eviscerare. Asta înseamnă că

avea intestinele toate... și ne-au dat voie să trecem... cred că am făcut trei, patru metri, și era scara blocului, imediat... Asta era pe Calea Girocului. În scara blocului, la parter, chiar în scară cum intri, într-adevăr, era un domn împușcat în stomac, în abdomen, probabil cu gloanțe din alea care explodează. Toate intestinele afară. Am pus un cearșaf, trăia... m-a șocat. Omul vorbea. L-am dus la Spitalul Județean. A treia solicitare a fost la Hotel Nord de la Gara de Nord. Pe Dragalina, cred că Dragalina este: *Mai mulți împușcați!* M-am dus. Într-adevăr, iar era Armată, în lungul Gării de Nord așezați, cordon de Armată. Ne-au lăsat, am trecut. Trei morți și un rănit am avut acolo. Pe toți i-am băgat acolo. Pe o mașină mică, pe o targă. I-am pus unul peste altul. Și unul l-am avut cu un traumatism facial, îmi puneam problema că ar trebui să-l duc la Maxilo-Faciale, că trebuie să-i ducem în funcție de plagă, de leziune, de afecțiune, dar nu era cazul să umblu cu trei decedați și cu un traumatism facial, să mă plimb la Maxilo, și-atunci i-am dus la Județean pe toți patru. Și domnul care trăia foarte bine colabora. Ne-a spus că au vrut să plece. Erau la Hotel Nord, în clădire, în interior, au ieșit puțin pe treptele din afara hotelului și, din stânga, s-a tras. În stânga, ce-am văzut și eu când am ajuns acolo, era Armata. Că eu nu știu cine a tras, dar era cordon de Armată... În Piața Traian am mai avut un împușcat. Am dus mulți decedați de la Podul Decebal... Am avut o solicitare pe Transilvania, colț cu Budai Deleanu, scară în bloc, împușcat. Am ajuns acolo, erau câțiva tineri, ne-am coborât repede din mașină, și eu și șoferul, și era... tânărul era împușcat. Decedat. Și în timp ce constatam decesul, din casă, disperați, ne făceau semn alți oameni... am realizat că erau aparținătorii cazului la care se referea dispeceratul și atunci i-am spus șoferului: *Ia cu băieții mortul și pune-l în mașină...!* șoferul și cu băieții l-au băgat în mașină și eu m-am dus pe jos cu trusa, mi-am luat trusa din mașină... M-am dus pe jos, pe strada Transilvania, câteva blocuri mai încolo... m-a așteptat o doamnă cu un domn și mi-a zis: *La etajul patru... Pe tatăl meu, a ieșit pe balcon, și l-au împușcat în cap.* Am urcat la etajul patru, am constatat că e decedat, l-am lăsat acasă. Acest caz a fost relatat la proces și, nu știu... fiica, nici atunci...la televizor n-am fost atentă, mi-a spus că îmi mulțumește, că l-a putut înmormânta creștinește, că l-am lăsat acasă, să nu fi avut aceeași soartă ca și ceilalți care au ars și că se miră că nu mi-a fost teamă, că am mers atâta pe jos și în jurul nostru se trăgea. Și înainte, noi nu aveam ținută specifică ambulanței, aveam un hălățel alb și, peste el, fiind iarnă, un molton. Și moltonul ăla era verde. Dracu știa că eu sunt cadru medical... La Podul Decebal, când am ajuns, am găsit foarte mulți morți și răniți. De-acolo am dus grosul, în data de 17. Foarte mulți. Iar toate mi s-au nimerit mie, 34 de cazuri, că, repet, le-am scris undeva într-un

caiet, că m-au impresionat, le aveam scrise și în ordine... mi se pare că eu am avut cele mai multe cazuri. Și în 17, și în zilele ulterioare, pentru că nu-mi era frică. Nu-mi era frică deloc... În Lipovei am avut răniți, nu decedați. Nu știu colegii, dar eu am avut doar răniți acolo... În noaptea de 17 am avut 34, după aceea, în 18, 19, până când s-au terminat evenimentele, am mai avut vreo 10, așa, adunat, toate zilele, deci 40 și ceva de cazuri. Împușcați în cap am avut cei mai mulți. Cu împușcătură în cap, cei mai mulți decedați. Deci clar, că nu vedeam sânge deloc. Nu ne mânjeam, când să-l punem în ambulanță, or o plagă din astalaltă abdominală, membre... Aici vedeam... erau pe față, deci împușcați în cap, clar, aia mi-aduc aminte clar, c-au spus și colegii, au fost și discuții între noi că cele mai multe cazuri s-ar părea că au fost aduse decedate. Am avut împușcați în cap... Aduceam cazuri en-gros și mi se părea că nu mai fac față. Erau târgile scoase pe hol, era o nebunie... Nu-mi aduc aminte data nicicum, am mers după niște medicamente, să le aducem la Județean, cineva trimisese en-gros niște antibiotice pentru Județean. Am adus medicamentele la Județean, am intrat pe poarta Județeanului și a început să se tragă spre intrarea de la Județean, spre intrarea din spate a Urgențelor. En-gros! N-am putut să coborâm din mașină. Și atunci m-am speriat rău, deci când m-au atacat și mi-au spart parbrizul și aici, când s-a tras spre Urgență, de n-am putut coborî din mașină, și-a durat câteva rafale de... Nu-mi vine să cred că noi între noi am tras în oameni!

(Arhiva..., **Fond audio**, *declarația Lilianei Dohotariu*, consemnare Liza Kratochwill, adaptare Doina Magheți)

Gust de cenușă

Din statistica realizată de Ministerul de Interne, reiese că în evenimentele din Timișoara (perioada 17-21 decembrie 1989), s-au înregistrat 376 victime, morți și răniți, atât din rândul demonstranților, cât și al forțelor de ordine. Dintre demonstranți au fost înregistrate decedate 73 de persoane (72 urmare a plăgilor împușcate, una urmare a lovirii de către un autovehicul). Din totalul victimelor, bărbații au fost 306, femeile, 70. 313 victime aveau domiciliul în Timișoara, 56 în localități din țară. 7 victime au rămas neidentificate.

Din punct de vedere profesional, 185 au fost muncitori, 24 elevi, 13 militari, 12 pensionari, 9 funcționari, 1 minor preșcolar și 113 fără ocupație.

Ca și vârstă, 8 aveau până la 15 ani, 133 se situau între 15-25 ani,

120 între 25-35 ani, 81 între 35-45 ani, 34 peste 45 de ani.

Dintre victime, 30 au fost împușcate în cap, 55 în torace, 38 în abdomen, 46 în membrele superioare, 153 în cele inferioare, 8 în alte zone ale corpului.

Operațiunea „Trandafirul“

Spitalul Județean Timiș a fost, în decembrie 1989, teatrul unor evenimente importante și al unor situații controversate. În urma represiunii din 17 decembrie, aici au fost aduși cei mai mulți răniți și morți. Primii răniți care au ajuns au fost cei răniți la membrele inferioare; următorii au fost cei răniți în diverse locuri ale corpului, din diverse poziții: unii împușcați din spate, alții din față sau din lateral (răniți au venit la spital până în data de 26 decembrie).

Personalul medical a luptat pentru a salva vieți, trei medici cu experiență au efectuat triajul, s-au deschis toate sălile de operație și s-a operat continuu, ore întregi (în timpul operațiilor s-a tras din afara spitalului, dar nu a fost nimeni rănit). Probele (nu foarte multe), recoltate din corpurile victimelor, incriminau o singură instituție: MAPN.

De duminică după-masa (17 decembrie), Spitalul Județean a început să fie păzit de unități militare, care înconjuraseră spitalul și patrulau la intrare și la subsol, unde se afla Urgența (aici erau aduși răniții care stăteau întinși pe jos grămadă), unde nu avea voie să intre nimeni, în afară de personalul medical, pentru că era santinelă.

Scopul: trebuiau șterse toate urmele represiunii. Autoritățile comuniste, în frunte cu Elena Ceaușescu, au dat ordin de incinerare a cadavrelor aflate în Morga Spitalului Județean. Operațiunea „Trandafirul“ și, ulterior, „Operațiunea Vama“, au fost comandate de la București și au fost minuțios pregătite. Cei care au participat au știut foarte clar, cu câteva ore înainte, care trebuia să fie destinația cadavrelor („coletelor“, cum le numeau ei). Pregătirile, minuțios gândite, au avut loc în ziua de 18 decembrie 1989. În noaptea de 18-19 decembrie 1989 (între orele 1:30 și 4:15), 43 de cadavre au fost ridicate din morga Spitalului Județean Timiș și încărcate într-o dubă autofrigorifică. Nu s-a putut stabili după ce criterii s-au ales cadavrele, fiindcă ele nu s-au luat la rând și nici după tipul și gravitatea leziunilor. Dintre cele 43 de cadavre, 35 erau identificate, iar opt neidentificate (la acea oră).

Însoțită de o Dacie albă, duba autofrigorifică s-a îndreptat spre București. La Km 36, spre Capitală, șoferul dubei a fost schimbat cu unul al Securității, iar operațiunea a purtat, de aici încolo, numele de „Vama.“ În

București, cele 43 de cadavre au fost incinerate la Crematoriul „Cenușa“, iar cenușa a fost aruncată într-un canal din Popești-Leordeni. Familiilor urma să li se comunice că „acești huligani“ au fugit peste graniță.

La Crematoriul „Cenușa“ din București, au fost incinerate următoarele persoane:

1. **Andrei Maria**, muncitoare la „UMT“, născută la data de 23.08.1964 în localitatea Stroești, județul Vâlcea, a decedat în data de 17 decembrie 1989 la Timișoara, împușcată în cap, în masacrul de la Podul Decebal.

2. **Apro Mihai**, lăcătuș la „IAT“, născut la 01.02.1958 în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, în Timișoara, pe Calea Girocului – împușcat în plămâni.

3. **Balogh Pavel**, pensionar, fost angajat la „Cooperativa Îmbrăcămintea“, născut la 02.10.1920, în localitatea Timișoara, județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în torace, pe strada Reșița, colț cu strada Ion Budai Deleanu.

4. **Balmuș Vasile**, operator chimist, născut la 07.12.1964, în localitatea Arbore, județul Suceava, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în cap în fața Catedralei.

5. **Bărbat Lepa**, contabilă la „Industria Cărnii”, născută la 23.07.1946, în localitatea Moldova Nouă, județul Caraș-Severin, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcată în Piața Libertății, în fața Garnizoanei.

6. **Bânciu Leontina**, muncitoare la „AEM”, născută la 03.01.1950, în localitatea Borleasa, județul Bistrița-Năsăud, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara, în drum spre Spitalul Județean Timiș – împușcată în masacrul de la Podul „Decebal”.

7. **Belehuz Ioan**, impiegat CFR în Timișoara, născut la 15.02.1948, în localitatea Șendreni, județul Botoșani, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat pe strada 13 Septembrie, în abdomen și în picioare, în timp ce se îndrepta spre serviciu.

8. **Belici Radian**, muncitor în echipa de pompieri de la Intreprinderea „Solventul”, născut la 27.11.1966 în localitatea Jebel, județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în cap în Piața „700”.

9. **Caceu Margareta**, muncitoare la Institutul Politehnic „Traian Vuia”, născută la 09.02.1952, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcată în cap pe Podul Mihai Viteazul.

10. **Chorosi Alexandru**, muncitor la „Industria Lânii”, născut la 25.07.1965, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în cap în zona Operei.

11. **Cruceru Gheorghe**, muncitor, născut la 14.07.1968, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara, la Spitalul Județean Timiș. A fost împușcat, după ce fusese rănit, la Operă, în coapsa stângă și i se acordase primul ajutor la Spitalul de Copii.

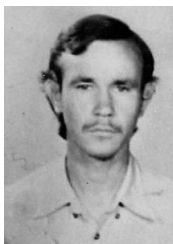
12. **Carpân Dănuț**, parchetar, născut la 26.10.1960, în localitatea Cristești, județul Botoșani, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara, pe Calea Aradului – împușcat în abdomen, dintr-un ARO.

13. **Csiszmarik Ladislau**, profesor de muzică la Centrul Județean al Creației Populare, născut la 15.03.1939, în localitatea Gătaia, județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în abdomen în fața Catedralei.

14. **Ciobanu Constantin**, lăcătuș la „Electromontaj”, născut la 15.03.1946, în localitatea Cristești, județul Botoșani, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în cap, pe strada Transilvaniei.

15. **Wittmann Petru**, muncitor, născut la 16.02.1965, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în zona Catedralei.

16. **Nagy Eugen Francisc**, elev la Liceul Industrial Nr. 9 Timișoara, născut la 15.05.1972, în localitatea Alton, județul Cluj, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat pe Calea Girocului.

17. **Ferkel Șuteu Ștefan Alexandru**, muncitor la „IMAIA”, născut la 13.10.1946, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în abdomen pe Calea Girocului.

18. **Florian Antoniu Tiberiu**, student la Timișoara, Facultatea de Mecanică Agricolă, născut la 26.12.1969, în localitatea Sighetu Marmăției, județul Maramureș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în cap în Complexul Studențesc.

19. **Gîrjoabă Dumitru Constantin**, electrician, născut la 26.03.1965, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara, la Spitalul Județean. A fost împușcat după ce fusese rănit la Catedrală.

20. **Hațeganu Petru**, electrician, născut la 11.06.1943, în localitatea Gătaia, județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în abdomen, la Catedrală.

21. **Iosub Constantin**, elev, născut la 06.02.1971, în localitatea Liteni, județul Suceava, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în torace, la Catedrală.

22. **Ioțcovici Nuțu Gheorghe**, strungar, născut la 23.06.1965, în localitatea Cebza, județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în picioare, în zona Operei.

23. **Ewinger Slobodanca**, muncitoare la Fabrica de Ciorapi, născută la 24.05.1968, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcată în torace, în masacrul de la Podul Decebal.

24. **Ianoș Paris**, muncitor la Salubritate, născut la 12.12.1971, în județul Timiș, a decedat la 17/18 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în torace, pe Calea Girocului.

25. **Luca Rodica**, muncitoare la Cooperativa de Încălțăminte, născută la 11.05.1952, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcată în abdomen, în Calea Girocului.

26. **Lăcătuș Nicolae**, muncitor, născut la 20.06.1962, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în torace, dintr-un ARO, în Piața Traian.

27. **Muntean Nicolae Ovidiu**, student la Timișoara, Facultatea de Construcții, născut la 07.09.1967, în localitatea Orăștie, județul Hunedoara, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în Complexul Studentesc.

28. **Miron Ion**, pensionar CFR, născut la 23.05.1931, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara, Spitalul Județean – împușcat după ce fusese rănit ușor în piciorul stâng, pe Calea Lipovei.

29. **Motohon Silviu**, ajutor-maistru, născut la 07.01.1957, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în cap pe strada Ialomița, intersecție cu Calea Lipovei.

30. **Mardare Adrian**, muncitor, născut la 22.03.1969, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în torace.

- † 31. **Oțeliță Aurel**, muncitor, născut la 29.03.1955, în localitatea Răchitoasele, județul Bacău, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în torace, în Calea Lipovei.

32. **Opre Gogu**, electrician la „Solventul”, născut la 01.08.1960, în localitatea Cernăteaz, județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în cap, în zona Operei.

33. **Osman Dumitru**, barman, născut la 16.04.1965, în localitatea Sadova, județul Dolj, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat în zona Operei.

34. **Radu Constantin**, muncitor la SUGTC, născut la 23.05.1956, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat pe Calea Girocului.

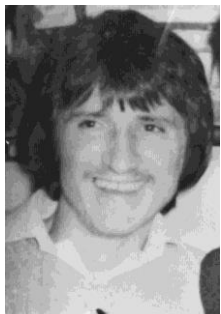
35. **Sporer Rudolf Herman**, zugrav, născut la 20.05.1956, în localitatea Timișoara, județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în torace, pe Calea Lipovei.

36. **Stanciu Ion**, operator chimist la „SPUMOTIM”, născut la 08.12.1947, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timișoara – împușcat toraco-abdominal, în zona Catedralei.

37. **Sava Angela Elena**, muncitoare la „KANDIA”, născută la 28.02.1964, în localitatea Oravița, județul Caraș-Severin, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcată în cap, pe Podul Mihai Viteazul.

38. **Zăbuleică Constantin**, muncitor, născut la 14.11.1958, în localitatea Balș, județul Dolj, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara – împușcat în torace, în Piața Ștefan Furtună.

39. **Zornek Otto**, zugrav, născut la 13.02.1965, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara, împușcat.

40. **Isfan Andrei**, muncitor, născut la 12.04.1948, în județul Timiș, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara, împușcat în torace în zona Catedralei.

41. **Pisek Ștefan**, conducător auto, născut la 01.01.1935, în localitatea Valea Ungurului, județul Sălaj, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timișoara, Piața Libertății – împușcat.

42. **Cadavru neidentificat**

43. **Cadavru neidentificat**

**Crematoriul
« Cenușa »**

Gura crematoriului

Gura de canal de la Popești-Leordeni

Concluzii

La începutul anului 1990, opinia publică a fost informată, cu ocazia Procesului de la Timișoara – martie 1990 – de unii martori, și mai ales inculpați, că anchetarea răniților și furtul cadavrelor s-au făcut cu asentimentul și chiar cu concursul unor medici.

La 27 martie 1991 și-a început activitatea Comisia de cercetare a faptelor petrecute în Spitalul Județean, în perioada 16-22 Decembrie 1989. Comisia (compusă din 11 medici) și-a propus să demonstreze că lumea medicală și-a făcut pe deplin datoria în timpul evenimentelor din Decembrie 1989. Ea s-a întrunit în 31 de ședințe de audiere, ascultând mărturiile a peste 40 de persoane; a audiat 34 de declarații date de salariații Clinicii I Chirurgie, 52 de declarații date de membrii Asociației „17 Decembrie” și 15 declarații date de alte persoane; a studiat declarațiile de martor ale dr. Novac și dr. Golea, aflate la dosarul 6/1990, precum și declarațiile de martor în fața completului de judecată, înregistrate pe bandă magnetică, ale dr. Golea și prof. dr. Crișan (medicină judiciară); de asemenea, materialul cuprins în volumul „Procesul de la Timișoara” de V. Popa (Editura „As Computer Press”, decembrie 1990).

Primele concluzii s-au conturat în primăvara lui 1992, când s-a și întocmit un raport de etapă, raport care a fost difuzat pe postul Radio Timișoara, în 31 martie, 7 aprilie și 21 aprilie și înaintat Direcției Sanitare și Colegiului Medicilor. Ulterior (21 mai), raportul a fost publicat de ziarul „Timișoara”. Un raport final a fost prezentat la 14 aprilie 1993 și a cuprins concluziile acestei comisii:

1. Personalul medico-sanitar și-a făcut datoria.

- Încă din seara de 17 decembrie, personalul medico-sanitar s-a automobilizat, inclusiv pensionarii și unii studenți la Medicină;

- Toate spitalele au acordat asistență, inclusiv cele cu profil nechirurgical (Spitalul Județean, cea mai mare și mai dotată unitate, a avut activitatea cea mai laborioasă; în noaptea de 17/18 decembrie, s-a intervenit în 14 săli de operație, efectuându-se 49 de intervenții mari și complexe, în condiții foarte dificile, cu o mortalitate cu doar 8%, mai mică decât în chirurgia de război);

- Spitalul Militar și-a închis porțile pentru civili în 17 și 18 decembrie, rănitul Miroslav Todorov a sângerat lângă poarta spitalului, decedând, ulterior, iar rănitul Bărbat Vasile a fost evacuat în stare de șoc, de pe masa de operație, și îndrumat la Spitalul Județean și salvat.

- În orașul Timișoara au fost 119 morți și 485de răniți care au necesitat îngrijiri medicale.

2. Răniții au fost audiați în spital.

- În ziua de 18 decembrie, ora 14:00, organele de Securitate reprezentate de: colonelul Traian Sima, comandantul Securității Județene, căpitanul Gruș, securistul

Spitalului Județean Timiș, și colonelul Filip Teodorescu din București comunică doctorului Golea, directorul Spitalului Județean Timiș, intenția să ancheteze răniții aflați în spital. Dr. Golea își dă avizul cu următoarele condiții: ancheta să se efectueze în ziua de 19, spre a se îndepărta de data rănirii; să se facă cu avizul șefului de secție și în prezența unui cadru medical. După o vizită la cabinetul conf. dr. Ignat, 8 anchetatori și-au început activitatea imediat, răniții au fost anchetați, fără a fi maltratați, în ziua de 18 decembrie în Spitalul Județean, Clinicile I și II Chirurgie. Temeiul anchetei l-a constituit afirmația că răniții au statut de deținuți politici (Moș, prim-secretar municipal, Florea, secretar județean cu probleme organizatorice, Manta, instructor C.C.).

Au existat șefi de secție care au refuzat – dr. Constantin Costea (de la Clinica Neurochirurgie); alte secții au folosit alte metode: Clinica Ortopedie „nu a găsit” o cameră, Spitalul C.F.R. a făcut înregistrări fictive, Clinicile Noi au drogat bolnavii, neputându-se comunica cu ei.

3. A avut loc o operațiune amplă de ștergere a urmelor.

A fost mobilul cel mai important al organelor de represiune și a fost foarte bine organizat:

a.. Sustragerea documentelor din Spitalul Județean Timiș

Această operațiune s-a realizat progresiv, în raport cu importanța lor:

- în noaptea de 17 spre 18 decembrie, în jurul orei 24:00, la solicitarea ofițerilor de Securitate Ghircoiaș, Obăgilă și Deheleanu, care se aflau în cabinetul conf. dr. P. Ignat, dr. Golea ridică, de la cabinetul Ambulanță-Chirurgie, registrul; în acest registru se nota orice intrare pe ușa cabinetului, din care s-ar fi putut cunoaște starea în care fusese adus un rănit, viu sau mort.;

- în jurul orei 4:00, de la biroul de internări s-a ridicat registrul în care era indicat cine și unde a fost internat (foaia de observație nu li se întocmește decât celor vii);

- în dimineața de 19 decembrie, colonelul Ghircoiaș, din dispoziția generalului Nuță, solicită dr. Golea și restul documentelor (registru de internare secție, foile de observație, registrele de operație, registrul de mișcare a bolnavilor, în total, 12 caiete), care sunt adunate prin intermediul asistentelor-șefe. Singurele documente care au scăpat au fost rapoartele de gardă de pe secție. Colonelul Ghircoiaș îi promisese doctorului Golea că evidențele vor fi aduse a doua zi. În 21 decembrie, generalul Nuță îi ordonă lui Ghircoiaș să le ardă, ceea ce el nu face, documentele fiind arse mai târziu de un alt ofițer.

b. Furtul cadavrelor din Morga Spitalului Județean Timiș

În seara de 18 decembrie, generalul Nuță stabilește sarcini precise:

- colonelul Ghircoiaș să „selecteze cadavrele”;
- Deheleanu Ion să asigure vehiculul de transport;
- Corpodeanu să desemneze echipa de lucru.

Preparativele au loc în aceeași zi, sub directa supraveghere a procurorului-șef adjunct Gheorghe

Diaconescu:

ora 8,00: procurorul-șef adjunct Gheorghe Diaconescu se prezintă la dr. Novac, directoarea secției

sanitare;

ora 9,00: Spitalul Județean Timiș este înconjurat de trupe care interzic orice intrare în clădire,

cu excepția personalului, legitimat de un salariat;

ora 10,00: generalii Nuță și Mihale sunt văzuți în holul Spitalului Județean Timiș, însoțiți de un

grup de persoane;

ora 11,00: pentru verificarea celor decedați sosește o echipă compusă din 5 procurori și personal

ajutător;

ora 14,00: la Morgă, autopsierul Traian Bodonea aduce saci de nailon;

ora 17,00: procurorul-șef adjunct Gheorghe Diaconescu, împreună cu dr. Novac, fac o ultimă vizită

la Morgă și asistenta-șefă de la Urgență, Stela Gilovan, care-i însoțește, depune cheia la biroul de

Internări, unde-i era locul;

ora 18,00: dr. Golea este vizitat de colonelul Sima și colonelul Ghircoiaș;

ora 19,00: dr. Golea ridică cheia Morgii de la biroul de Internări;

ora 23,00: Ghircoiaș și Corpodeanu cer doctorului Golea să deschidă Morga;

orele 1,30-4,15: au fost ridicate 43 de cadavre, care sunt încărcate într-o dubă autofrigorifică. Operațiunea s-a desfășurat în prezența doctorului Golea (Morga Medicinii Judiciare nu aparține spitalului, ci Medicinii Legale, deci prezența doctorului Golea nu se justifică) și a colonelului Ghircoiaș, care bifau pe niște liste; unele dintre cadavre nu au fost ridicate, nefiind cunoscut criteriul de selecție. Pentru a se asigura discreția, la ferestre s-au pus pături, iar lumina din curte a fost stinsă. Cele 43 de cadavre au fost arse la București, la Crematoriul „Cenușa”, iar cenușa lor aruncată într-o gură de canal.

c. Neprotejarea hainelor celor decedați și răniți:

O sursă de informație puteau fi hainele, dar și ele constituiau urme; odată cu hainele au dispărut și valorile aflate asupra morților și răniților, de asemenea, probele de identificare. Hainele, adunate la întâmplare în saci de nailon și depuse, inițial, la garderoba spitalului, au fost mutate în diferite locuri (cu ocazia mutării lor dintr-o boxă în alta, martorul Vasiliu Mihai declară că, în ziua de 23 decembrie, a numărat 23 de saci de nailon, lungi de 2,5 metri, plini cu haine; dintre aceștia, 2-3 erau plini cu haine

militare, 1 cu 8-10 perechi de bocanci, 1 cu centuri; sacii purtau etichete cu 17 și 18 decembrie, iar cei cu efecte militare, 17 decembrie); în final, predate Procuraturii; în 4-5 ianuarie 1990, readuse la Spitalul Județean Timiș și spălate la începutul lunii februarie. În noaptea de 17/18 decembrie, fochistul Husar a ars un sac cu haine militare în crematoriul spitalului, sub amenințarea cu arma de către un militar (există și alte mărturii că, în curtea spitalului, s-au văzut urme de haine militare arse). Efectele militare aveau găuri la același nivel (torace), sugerând prin asta același mod de ucidere. Se zvonea, la acea vreme, că militarii care au refuzat să tragă au fost uciși de superiorii lor. În evidențele medicale nu figurează, decât târziu, militari internați sau aduși morți.

Personalul medico-sanitar și-a făcut datoria. Dar toate structurile administrative erau avizate, dirijate și controlate de organele de Securitate, colaborarea acestora cu organele de represiune decurgea din sarcinile de serviciu sau din convingere. Majoritatea celor implicați în aceste evenimente au făcut parte din structurile administrative și este de presupus că au participat la ele mai mult de teamă sau din lașitate decât din convingere.

Adrian Kali

PORTRETE DIN REVOLUȚIE

Tășală Remus Marian - 23 de ani, necăsătorit, a decedat în 17 decembrie 1989 la Spitalul Județean din Timișoara – împușcat în cap, după ce fusese rănit superficial la gât.

Joi dimineată, Remus a plecat la serviciu și nu s-a mai întors până sâmbătă seara. M-am îngrijorat și l-am căutat la serviciu. Aici mi s-a spus că e pe Calea Buziașului, la „Autoturisme”, unde, din când în când, angajații de la „Dacia Service” erau trimiși să lucreze.

Sâmbătă seară, când Remus a venit acasă, l-am întrebat unde a fost și el mi-a zis că la un prieten. Auzisem din vecini ce se întâmpla în Piața Maria și l-am întrebat: „Mami, tu știi ce e acolo, la Maria?”. El a spus că plutește ceva în aer și cât de curând se va întâmpla ceva. I-am zis lui Remus să aibă grijă de el.

Duminică dimineată Remus a ieșit afară de mai multe ori. Când s-a întors, mi-a zis ce se întâmplă în oraș. Pe la ora 13:30 a plecat iar, cu 5 prieteni, zicând că vrea să joace un fotbal.

(Fragment din declarația Vasilicăi Tășală, mama lui Remus)

Este rănit în ziua de 17 decembrie, ora 17:00, în Piața 700; însoțit de 5 prieteni, se deplasează la Clinica Oftalmologică, la circa 200 de metri de locul accidentului. Acolo, medicul de gardă constată o plagă superficială latero-cervicală; este înregistrat, pansat și îndrumat la Spitalul Județean Timiș. Însoțit de prieteni, se deplasează la Spitalul Județean Timiș, unde este internat. Prietenii sunt anunțați că este în afara oricărui pericol. Aceștia pleacă apoi liniștiți.

În 17 decembrie 1989, între orele 16:30-16:45, eram într-un grup cu Tășală Remus, Bernstein Iosif, Miclea Vasile, Hupf Herbert și Mateiovici Gheorghe.

Mergeam dinspre Hotel „Timișoara” spre Piața 700. Când am ajuns la intersecția străzii C. Brediceanu, Tășală Remus, care era în fața noastră, a fost împușcat dinspre cordonul de soldați îmbrăcați în haine M.Ap.N., care se afla între Spitalul Militar și Casa Armatei.

Remus a fost ridicat de doi bărbați, iar când ne-am apropiat și noi, am văzut că era împușcat numai în gât. L-am dus la Spitalul Oftalmologic, iar de acolo, împreună cu Herbert, l-am însoțit într-o salvare până la Spitalul Județean. Aici, întrebând de starea în care se afla Remus, un doctor mi-a spus că va trăi!

(Fragment din declarația lui Simionescu Lucian, 20 martie 1991)

Este găsit mort în Morga spitalului, în 22 decembrie, prezentând o plagă împușcată în frunte, plagă care se observă și pe o fotografie făcută cu ocazia înmormântării (cei doi prieteni care l-au însoțit la Clinica Oftalmologică, apoi la Spitalul Județean și, în final, la înmormântare, susțin că nu avea acea plagă). Certificatul medico-legal notează că moartea a fost violentă, ca urmare a unei plăgi cranio-cerebrale prin împușcare, prezentând cele 2 orificii de intrare și ieșire a glonțului. Un brancardier, angajat al Spitalului Județean Timiș, Alexandru Ciuprina, colocatar cu victima, prezent în acele zile în spital, a fost găsit mort într-un șanț, în februarie 1990.

Seara s-au întors doi dintre prietenii săi, Simionescu și Hupf, cu buletinul lui Remus și mi-au spus că Remus e împușcat în gât și că va fi operat. Am vrut să merg la spital, dar vecinii m-au oprit, fiindcă se trăgea în oraș. Am dat telefon fratelui meu, Popa Constantin, care locuiește aproape de spital, să se intereseze de Remus. După un timp, fratele mi-a telefonat că nu se poate apropia de spital, că e plin de oameni înarmați.

Luni dimineață am plecat cu un vecin (Pălăcean Traian) la spital, cu poza și buletinul lui Remus. Am reușit să intru în spital și să mă întâlnesc cu brancardierul Ciuprina Alexandru, care era prieten cu Remus și care mi-a zis că în seara trecută l-a găsit pe Remus mort, împușcat în cap și cu ochii larg deschiși. Am plecat spre casă pe jos. La Catedrală am luat lumânări și în Piața 700, flori.

Marți și miercuri am mers la spital, dar n-am izbutit să-l văd pe Remus. Am auzit că dispăruseră cadavrele și m-am temut că și Remus ar putea fi printre morții furați.

Joi am mers iar la spital, împreună cu niște rude și cu un vecin. Domnul doctor Dressler ne-a dus la Morgă, unde l-am văzut pe Remus. Nu am putut să-l luăm, fiindcă nu era secretara să facă actele.

Vineri, pe la prânz, l-am adus acasă pe Remus. Seara a început iar să se tragă, parcă era sfârșitul lumii.

Sâmbătă, în 23, pe la ora 13, l-am înmormântat; în timpul înmormântării, se trăgea în jurul cimitirului.

În februarie 1990, am aflat că a fost omorât brancardierul Ciuprina Alexandru, care-l ascunsese pe Remus, să nu fie transportat la Crematoriul din București.

(Fragment din declarația Vasilicăi Tășală, mama lui Remus)

Notă: Certificatul de deces al lui Remus Tășală precizează că moartea s-a datorat plăgii împușcate cranio-cerebrale. Totuși, cei 5 prieteni care au fost de față în Piața 700, când Remus Tășală a fost împușcat (Simionescu Lucian, Hupf Herbert, Miclea Vasile, Bernstein Iosif, Mateiovici Gheorghe) au dat

declarații care infirmă existența unei asemenea plăgi. Doctorița Budău Minola, de la Spitalul Oftalmologic, a dat și ea o declarație în acest sens. În raportul de gardă de la Spitalul Oftalmologic, rănitul Remus Tășală este consemnat doar cu plagă cervicală dreaptă. Fotografia realizată la înmormântare arată că Remus Tășală a mai fost împușcat și în frunte, împușcătura fiind vizibilă.

Adrian Kali

O familie distrusă...

„Veleitarii continuă să profite de confuziile și de indeciziile politice din România”

„Este o situație tristă: nu s-a creat o legislație care să protejeze victimele și să-i aducă în fața justiției pe torționari; „Punctul 8” din „Proclamația de la Timișoara” n-a putut fi pus în aplicare nici atunci, nici când societatea civilă a reușit, într-o oarecare măsură, în plan politic, și a ajuns să aibă reprezentanți în puterea cea mai înaltă, încât lucrul acesta a avut consecințe în ceea ce privește noile structuri, noii responsabili ai instituțiilor importante ale statului.

Se așteaptă ca Legea lustrației să fie adoptată și să se poată ajunge la o anumită clarificare. Nu e *trop tard, jamais*, cum spun francezii.

Eu am impresia că nu există o soluție miraculoasă pentru o asemenea problemă, ci e nevoie să se acționeze în toate planurile; evident, prin mass-media, prin instituțiile culturale. Și statul, și societatea civilă trebuie să-și dea mâna în această privință, pentru a putea impune o anumită conduită, fiindcă e nevoie de a schimba atitudini, mentalități și, în felul acesta, evident, să se descurajeze veleitarii care continuă să profite de confuziile și de indeciziile politice din România.”

Alexandru Zub

„Arhivele trebuie să treacă, din mâinile vechilor securiști, în mâinile istoricilor”

„Părerea mea este destul de simplă: decomunizarea în România n-a prea progresat... Asta propune o problemă, o problemă asupra naturii reale a Revoluției din 1989: de fapt, *cine a făcut această Revoluție?* Bineînțeles, o parte a poporului a făcut-o. Dar, de asemeni, o parte a politrucilor, o parte a nomenclaturii comuniste, care a înțeles că, pentru ca să salveze comunismul, trebuie să facă să dispară Ceaușescu și ai lui. Și, din nefericire, din punctul meu de vedere, au reușit destul de bine. Pentru mine, România este țara unde manipularea a reușit destul de bine.

Cazul acelui general, care, pe vremea tinereții, pe când era căpitan, maltrata tineri pe frontieră, arată clar că n-a avut loc o adevărată decomunizare și că adevărații comuniști nu au fost alungați de la putere în realitate și că acei comuniști care au sânge pe mâinile lor nu au fost condamnați!

Este indispensabil să dezvăluim adevărurile istorice. Dar cred că ar fi mai eficace dacă s-ar lega aceasta de Europa, de Europa în care România a intrat, pentru că este inacceptabil ca, în această Europă, criminalii să aibă posturi importante.

Legea lustrației, în acest sens, e utilă, dar ineficace... E ineficace, pentru că, atâta timp cât oamenii care trebuie să facă Legea lustrației nu au pârgurile și nu sunt stăpâni pe arhive, nu dețin arhivele, nu au cu ce s-o facă! Nu au documentul! Oamenii care fac lustrația în Polonia, în Germania, în Estonia au arhivele, se bazează pe document. Aceasta e bătălia fundamentală! Aceste arhive trebuie să treacă din mâinile securiștilor, din mâinile vechilor securiști, în mâinile istoricilor!”

Stéphane Courtois

Istoricii și politicul. Colonialismul, comunismul și revoluția din 1989.

La 23 februarie 2005 președintele Jacques Chirac a promulgat legea 158/2005 cu privire la recunoștința Națiunii și contribuția națională în favoarea Francezilor repatriați. Legea trecuse fără mari controverse atât prin Adunarea Națională, cât și prin Senat, fiind votată chiar și de opoziția socialistă. Cu toate acestea, ea conținea prevederi care au generat o amplă dezbateră publică în anii 2005-2006. În cele ce urmează nu ne vom referi la controversele generate de măsurile reparatorii pentru cei care luptaseră pentru păstrarea regimului colonial în Algeria și pentru francezii repatriați din colonii. Ne vom concentra însă asupra prevederilor referitoare la cercetare și învățământ. Astfel, articolul 4 preciza în primele sale 2 aliniate:

„Programele universitare de cercetare acordă prezenței franceze peste mări, în special în Africa de nord, locul meritat.

Programele școlare recunosc în mod clar rolul pozitiv al prezenței franceze peste mări, îndeosebi în Africa de nord, și alocă istoriei și sacrificiilor combatanților armatei franceze proveniți din aceste teritorii locul eminent la care au dreptul”¹.

Al doilea paragraf, cel care stabilea că profesorii trebuiau să laude la clasă

---

¹ <http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnTexteDeJorf?numjo=DEFX0300218L> (accesat 06.11.2007).

rolul prezenței franceze în colonii, a stârnit ample proteste². O petiție cerând eliminarea acestor prevederi a fost făcută publică mai întâi de 1038 de profesori și doctoranzi; la proteste s-au asociat și mai multe asociații profesionale ale istoricilor și profesorilor de istorie și geografie, iar o altă petiție deschisă publicului larg a reunit zeci de mii de semnături. Deși opinia publică era mai degrabă favorabilă prevederilor legii (un sondaj la nivel național realizat de „Le Figaro” în toamna anului 2005 consemna că 64% dintre francezi erau pentru prevederile controversate și numai 29% împotriva, dar cu deosebiri radicale în funcție de nivelul de studii: francezii fără studii universitare aprobau cu 71% pentru și 19% împotriva articolul din lege, în timp ce cei cu diplome universitare erau 50% împotriva și doar 45% pentru), mai mulți politicieni din opoziție și chiar și din majoritatea guvernamentală au început să facă presiuni pentru retragerea prevederilor respective din lege. Într-un apel intitulat „Libertate pentru istorie”, 19 istorici larg cunoscuți și aparținând unor diferite școli istoriografice și sensibilizați ideologic au solicitat abrogarea tuturor legilor care conțineau prevederi referitoare la valoarea pozitivă sau negativă a unor aspecte din trecutul istoric. Deși Curtea Constituțională a dat un aviz, arătând că prevederile legii 158/2005 nu erau anticonstituționale, președintele Jacques Chirac a considerat că este datoria sa să intervină și, într-o declarație solemnă din 9 decembrie 2005, a afirmat tranșant că „în Republică nu există istorie oficială”. În fine, la 15 februarie 2006, primul ministru Dominique de Villepin a semnat un decret care a abrogat paragraful 2 al articolului 4³.

Deși prevederea legală care a stârnit controversa a fost eliminată, discuțiile referitoare la raporturile dintre puterea politică și istorie nu au încetat. O opinie generatoare de dezbateri a fost publicată în numărul 2 (septembrie-octombrie 2007) al revistei „Histoire@Politique. Politique, culture et société”, de către Jay Winter, profesor la Universitatea Yale și co-îniiator al Muzeului Primului Război Mondial de la Péronne (Historial de la Grande Guerre), care explică motivele pentru care, dacă i s-ar fi cerut, nu ar fi semnat niciuna dintre petițiile îndreptate împotriva legii 158/2007⁴. Acest refuz nu are la bază aderența la ideile despre colonialism vehiculate de

---

² Un amplu dosar al polemicii este accesibil la http://fr.wikipedia.org/wiki/Loi_fran%C3%A7aise_du_23_f%C3%A9vrier_2005_portant_reconnaissance_de_la_Nation_et_contribution_nationale_en_faveur_des_Fran%C3%A7ais_rapatri%C3%A9s (accesat 05.11.2007).

³ <http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnTexteDeJorf?numjo=MENX0600027D> (accesat 06.11.2007)

⁴ Textul integral este accesibil la: <http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=02&rub=dossier&item=13> (accesat 05.11.2007).

adeptii legii; în cazul concret al acestor prevederi legale, Jay Winter este tranșant: „injonțiunea este absurdă” (p. 2). El recomandă într-un spirit apropiat anarhismului: „În loc să protestăm față de interferența politică, mai bine să o recunoaștem ca inevitabilă și să o ignorăm” (p. 4). După părerea mea, această opțiune este discutabilă. Obiecțiile mele privesc două aspecte. Primul este legat de faptul că Winter consideră neglijabilă capacitatea factorului politic de a perturba activitatea istoricilor. El subestimează capacitatea statului de a penaliza (la propriu, adică de a-i aduce în fața organelor judiciare) pe istoricii care nu se conformează prevederilor oficiale cu privire la „adevărata istorie” și neglijează complet posibilitatea ca factorii politici, prin capacitatea lor de a controla distribuirea resurselor financiare și a recompenselor morale și de prestigiu, să vicieze modul de funcționare a câmpului istoriografic, favorizându-i pe „istoricii-lachei” în dauna celor cu exces de profesionalism /coloană vertebrală. Cel de-al doilea aspect pe care aș vrea să-l evidențiez este acela că argumentul lui Jay Winter poate legitima un mod relativ răspândit, convergent cu sensibilitatea postmodernă, de dezangajare a istoricilor/intelectualilor din spațiul public. Pentru a fi drepti cu demersul lui Jay Winter, trebuie spus că propensiunea sa spre anarhism nu merge atât de departe în încurajarea retragerii istoricilor din spațiul public. De altfel, el atrage atenția asupra nevoii de a acționa în zona de contact dintre memoria socială și cunoașterea istorică: „Istoria fără memorie este imposibilă. Ea ar fi incapabilă să capteze publicul; la rândul său, memoria fără istorie este incapabilă să se elibereze de miturile referitoare la trecut. De aceea este atât de viu în aceste zile spațiul dintre cele două și de aceea istoricii nu trebuie să încerce să ocupe o poziție deasupra grămezii în dispută (*au-dessus de la mêlée*). Noi suntem în grămadă, nu în afara ei” (p. 4). Recomandarea sa de ignorare a aberațiilor factorilor politici este justificată prin ideea că aceasta ar îngădui concentrarea asupra sarcinii principale a istoricilor, care este „arta de a utiliza documentele de tot felul pentru a stopa oamenii, unii aflați la putere, să mintă cu privire la trecut” (p. 4-5). Desigur, sugestia de limitare la acțiunea în câmpul profesional și cu mijloacele specifice ale profesiei este convergentă cu etica profesională a meseriei de istoric; pe de altă parte, ea exprimă și un anumit scepticism față de capacitatea intelectualului în general, și a istoricului în special, de a influența spațiul public prin calitatea sa de cetățean, folosind instrumentele democrației moderne. Ea poate deci servi la o legitimare a unui proces de atomizare civică, ce ne lasă pe toți mai vulnerabili față de abuzurile de tot felul.

În Europa, discuțiile referitoare la raporturile dintre istorie și politică nu se limitează la cazul francez prezentat mai sus. Mari emoții a stârnit și o

propunere adoptată în aprilie 2007 de miniștrii de Interne și de Justiție ai statelor din Uniunea Europeană, prin care statelor membre li se cere ca, în maximum 2 ani, să adopte prevederi legale care să criminalizeze cu până la 1-3 ani închisoare negarea sau trivializarea publică a crimelor contra umanității, a crimelor de război și distribuirea publică de materiale îndreptate împotriva unor grupuri sau oameni definiți pe criterii de rasă, religie, descendență națională sau etnică etc⁵. Mulți istorici au semnalat caracterul vag al prevederilor acestor propuneri, posibilitatea ca ele să fie aplicate excesiv și, în general, faptul că ele au efectul de a bloca sau intimida cercetarea istorică. La 15 septembrie 2007, Biroul Comitetului Internațional de Științe Istorice a adoptat o moțiune în care își exprimă preocuparea cu privire la această „posibilă intruziune a puterii legii în cercetarea istorică”, solicită discutarea problemei de către organizațiile membre ale Comitetului Internațional și anunță organizarea unei secțiuni cu tema „Cercetare istorică, etică și lege” la Congresul Internațional de la Amsterdam din anul 2010⁶.

De ce această discuție într-o publicație dedicată Revoluției Române din Decembrie 1989? Motivul mi se pare evident. În România, Revoluția din 1989 și comunismul sunt teme de serioasă preocupare publică, ce excede discuțiile dintre specialiști și antrenează atât factorii politici, cât și o parte a formatorilor de opinie și a publicului. În 2004-2005 au fost create chiar 2 instituții de stat special dedicate acestor probleme, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989 și Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, iar în 2006 a fost prezentat Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România („Raportul Tismăneanu”), care a stârnit o multitudine de reacții publice. Toate aceste instituții și dezbaterile suscitade de ele arată că problema raportului dintre politică și istorie este deosebit de acută și în România.

Dacă ar fi să aplicăm argumentația lui Jay Winter, atunci verdictele politice referitoare la procesele istorice sunt inutile, iar istoricii ar trebui pur și simplu să le ignore. Realitatea este însă mai complexă decât această recomandare. Nu ne vom referi în continuare la discuțiile ample suscitade de verdictul că regimul comunist a fost „ilegitim și criminal”, verdict stabilit de Comisia Tismăneanu și însoțit de președintele Traian Băsescu, pentru că acest verdict nu a avut impact în ceea ce privește direcționarea cercetării istorice. Mă voi focaliza însă asupra celor două institute publice, deci

---

⁵ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/93741.pdf (accesat 15.06.2007)

⁶ La data redactării acestui text, minutele reuniunii biroului Comitetului din luna septembrie 2007 încă nu erau incluse pe site-ul oficial www.cish.org

finanțate din contribuțiile fiecăruia dintre noi. Acestea ilustrează două filosofii diferite de raportare a politicului față de istorie și două direcții diferite în care această raportare poate deveni problematică.

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România a fost creat prin hotărârea de guvern nr.1.724 din 21 decembrie 2005 și a fixat încă de la început direcția în care trebuiau să se îndrepte cercetările sale: „Institutul are ca scop investigarea și identificarea crimelor, abuzurilor și încălcărilor drepturilor omului pe întreaga durată a regimului comunist în România, precum și sesizarea organelor îndreptățite să ia măsuri în aceste cazuri”⁷. Din punctul de vedere al istoricului, această definire păcătuiește prin lipsa de neutralitate, care prezumă *ab initio* rezultatul final al cercetării istorice. Acest partizanat este însă asumat explicit, iar istoricii nu pot nega dreptul statului de a înființa și finanța un institut, mai ales dacă acesta răspunde unor nevoi sociale recunoscute, cum ar fi repararea nedreptăților realizate înainte de 1989 și/sau documentarea crimelor din acea vreme în vederea tragerii la răspundere a celor vinovați. Problematică rămâne credibilitatea rezultatelor cercetării, precum și folosirea calificativului „științifică”. Aici criteriul esențial este capacitatea de a nega una sau mai multe dintre ipotezele inițiale în cazul în care izvoarele istorice, supuse unei analize critice nepărtinitoare, conduc la concluzii diferite de punctele de vedere cu care s-a pornit în cercetare⁸; în ce măsură cercetătorii afiliați acestei instituții vor fi capabili să pună adevărul istoric deasupra comandamentelor instituționale rămâne să fie arătat în momentul în care vor apărea cazuri dilematice din acest punct de vedere.

Institutul Revoluției Române din Decembrie 2004 a fost creat prin legea nr. 556/2004, adoptată de Parlament și promulgată de președintele României. Textul legii a fost redactat neutru din punct de vedere al interpretărilor, articolul 2 fixând astfel misiunea Institutului: „Institutul are ca obiect de activitate analiza științifică a premiselor, desfășurării și efectelor – în plan politic, economic și social – ale Revoluției române din decembrie 1989, în scopul realizării unei imagini documentate, obiective și cuprinzătoare asupra acestui eveniment cardinal din istoria contemporană a

---

⁷ „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 1195/30 dec. 2005, accesat online la http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.frame. O hotărâre de guvern ulterioară, nr. 394/29 martie 2006 publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 298 din 3 aprilie 2006, a introdus și calificativul „științifică” pentru activitatea investigativă a Institutului (cf. http://www.crimelecomunismului.ro/ro/despre_iiccr/cadrul_legal - accesat 05.11.2007).

⁸ Jay Winter, *Historians and the Politics of Memory*, „Histoire@Politique. Politique, culture et société”, 2/2007 – text accesat la <http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=02&rub=dossier&item=13> (05.11.2007).

țării noastre”⁹. Mai mult, legea a fost intenționat alcătuită astfel încât, dincolo de momentul inițial, să protejeze Institutul față de interferențele factorilor politici, neprevăzând nicio posibilitate și niciun termen de schimbare sau de modificare a componenței organului său colectiv de conducere (Colegiul Național), care numește conducerea executivă a Institutului și controlează activitatea acestuia. Ca atare, impactul politic a fost maxim la momentul înființării – Institutul a fost acuzat de a fi „institutul lui Ion Iliescu” – dar, după aceea, capacitatea factorilor politici de a interveni în funcționarea Institutului a fost limitată (practic, pentru aceasta ar fi fost nevoie de schimbarea legii 556/2004). Dacă premisa legală a funcționării Institutului era astfel puternică și conformă exigențelor de asigurare a independenței muncii cercetătorilor, practica ulterioară a arătat că o asemenea premisă nu este și suficientă pentru asigurarea unei bune funcționări a unei instituții. Astfel, numirile pe criterii de apropiere politică și/sau ideologică s-au extins și la nivelul Consiliului Științific, iar modificările componenței acestuia printr-un amplu proces de retrageri și cooptări au făcut ca acesta să reprezinte, cu timpul, un segment tot mai limitat al stilurilor și direcțiilor de cercetare istorică. Mai mult, au apărut și fenomene de refuz de publicare a unor materiale științifice, ceea ce a condus la apariția unor publicații „dizidente”¹⁰ și la acumularea semnelor de întrebare cu privire la modul de funcționare a Institutului¹¹. Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989 reprezintă astfel un caz clasic de deturnare a unei instituții publice de către interesele unui grup profesional coagulat în jurul unui conducător de instituție – în cazul de față, dl. Ioan Scurtu, director adjunct, responsabil cu activitatea științifică.

Acest caz, deși extrem, este departe de a fi singular (să ne gândim la

---

⁹ Legea nr.556/2004, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 1194/14.XII.2004, p.2.

¹⁰ Exemplul central, în care am fost direct implicat, este volumul *Revoluția română din decembrie 1989: istorie și memorie* (coordonator: Bogdan Murgescu, Iași, Polirom, 2007, 220 p.), care ar fi trebuit să fie numărul 1/2006 al revistei Institutului. Pentru detalii, a se vedea cuvântul înainte la acest volum, p. 7-17.

¹¹ O listă neexhaustivă a reacțiilor publice cuprinde: Marius Mioc, *Revista Clio 1989 refuzată de IRR, publicată la Polirom*, postat la 13.07.2007 pe http://ro.altermedia.info/mass-mediacezura/revoluia-roman-in-decembrie-1989-istorie-i-memorie_7346.html; Mirela Corlățan, *Cenzura a reînviat la institutul lui Ion Iliescu*, „Cotidianul” din 20 iulie 2007; Ovidiu Simonca, *Cenzura și deriva la Institutul patronat de Ion Iliescu*, „Observator Cultural”, nr. 383 din 2-8 august 2007; Mircea Mihăieș, *Lugubrul pedigree*, „România literară”, nr. 30 din 3 august 2007; Vladimir Tismăneanu, *Așa grăit-a Ion Iliescu, atunci și acum*, „Evenimentul Zilei” din 29 august 2007; Ovidiu Pecican, *Revoluția continuă*, „Cuvântul”, nr. 9 (363) din septembrie 2007.

numeroasele „căpușe” instituționale din România de după 1989) și ne invită să reflectăm la complexitatea raporturilor dintre societate și istoriografie¹². Istoricii doresc ca factorii politici să nu se amestece în cercetările lor, dar să le pună la dispoziție mijloacele materiale și instituționale pentru realizarea acestora. Politicienii doresc să modeleze prin intermediul istoricilor percepția publică asupra unor fapte și procese istorice relevante pentru dezbaterile contemporane și sunt, oarecum, nedumeriți când profesioniștii le contrariază pre-concepțiile despre trecut. Pe de altă parte, politicienii au dreptate, în principiu, atunci când insistă că orice utilizare a banilor publici trebuie să corespundă unui scop public definit și când insistă asupra faptului că instituțiile de cercetare (ca și universitățile, de altfel) trebuie să răspundă în fața societății pentru felul cum își îndeplinesc misiunea. Ei trebuie însă să accepte ideea că, pe fond, activitatea instituțiilor științifice, culturale și educaționale trebuie evaluată după criterii academice, de către specialiști (preferabil, și pentru aportul de experiență, și pentru diminuarea suspiciunilor de partizanat, cu participarea unor specialiști externi), iar ei să-și focalizeze atenția asupra respectării legalității și a principiilor instituționale, ca și asupra judecăților de oportunitate a alocării resurselor. Soluția nu este deci separarea netă a sferei politicului de sfera academică, ci, dimpotrivă, o colaborare echilibrată între cele două, astfel încât să se evite diversele tipuri de derapaje evidențiate succint prin exemplele de mai sus. Experiențele de până acum pot fi descurajatoare în ceea ce privește capacitatea practică de a ajunge la un asemenea echilibru; totuși, aceasta nu este o scuză pentru a abandona această direcție, ci, dimpotrivă, ar trebui să fie un stimul pentru eforturi reînnoite în vederea maturizării acestui aspect al funcționării societății românești. Numai printr-un asemenea echilibru în colaborare se va putea asigura sprijinul social în vederea unei cercetări științifice valide a trecutului mai apropiat, respectiv a istoriei comunismului și a Revoluției din 1989.

Bogdan Murgescu

---

¹² Am dezvoltat această reflecție în Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, Editura ALL, 2000, p.80-133.

MEMORIA REZISTENȚEI

Der Schrei nach Freiheit – Strigătul libertății

Geschichtswerkstatt Jena În septembrie 2005, Memorialul Revoluției a inițiat un parteneriat cu Geschichtswerkstatt Jena, în cadrul căruia a avut loc un schimb fructuos de expoziții. *Revoluția Română în imagini* a pornit spre Germania, periplu care a fost, deja, redat în primul număr al buletinului, iar *Strigătul libertății* „a emigrat” în România.

Ce înseamnă Geschichtswerkstatt Jena pentru Germania și pentru Turingia? O asociație fondată la 17 iunie 1995, la recomandarea Comisiei Parlamentului German pentru Studierea Dictaturii SED-ului (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Partidul Unității Socialiste a Germaniei, înființat în 1946), care a considerat util să se re(con)stituie istoria rezistenței anticomuniste și în orașul Jena.

Sediul Geschichtswerkstatt Jena

Geschichtswerkstatt Jena editează o publicație de profil, a cărei denumire este *Gerbergasse 18*. Dar asociația nu s-a implicat doar în pregătirea și publicarea revistei *Gerbergasse*. În colaborare cu Fundația Ettersberg, a contribuit la realizarea expoziției itinerante *Strigătul libertății*, care rememorează un moment dramatic și, din păcate, mai puțin cunoscut de către nespecialiști, al revoltei contra URSS-ului și a comunismului, din 17 Iunie 1953. Se vorbește foarte mult despre Ungaria lui 1956, despre invazia Cehoslovaciei din 1967, dar ar trebui să-i dăm Cezarului ce-i al Cezarului! Divizată arbitrar și pe nedrept după Al Doilea Război Mondial, Germania Estică a avut o primă zvâcnire de opoziție și rezistență în 1953.

17 Iunie 1953 – scurt istoric

Cauze generatoare. 17 Iunie 1953 a fost precedat de greve, demonstrații și proteste. Un complex întreg de factori a generat nemulțumiri și frustrări în rândul muncitorilor, în primul rând, pentru că revolta din 1953 a fost una de sorginte muncitorească.

După a Doua Conferință de Partid a SED-ului, din iulie 1952, situația economică, socială și politică a DDR-ului s-a înrăutățit vizibil. Walter Ulbricht, prim-secretarul Comitetului Central al SED-ului, anunța trecerea la „construirea planificată a socialismului”, consecințele acesteia fiind sovietizarea societății și întărirea autorității de stat.

Militarizarea crescândă „a costat” Germania, în 1952, cam 11% din bugetul total al statului. Prin urmare, situația economică a țării era precară. Industria alimentelor și a bunurilor de larg consum ajunsese la pământ. Alimentele se puteau procura doar pe bază de cartele.

Micii meseriași, împovărați de impozite, erau nevoiți să renunțe la activitatea lor independentă și să se alăture contingentului muncitorilor, care asistau neputincioși la continua înrăutățire a condițiilor lor de muncă și retribuire.

Închisorile se umpleau tot mai mult de condamnați politic, sporea vertiginos numărul celor care „alegeau” Vestul.

Pe acest fond deja suficient de „inflamant” și „inflamabil”, s-a anunțat creșterea normelor de lucru cu 10% până la 30 iunie, când Walter Ulbricht urma să împlinească 60 de ani. Neinspirată soluție pentru toate problemele cu care se confrunta țara!

Uniunea Sovietică „s-a autosesizat” de situația din Germania de Est. „Führerii” (de această dată, de stânga!) au fost „trași de urechi”. Criza din Germania îi irita pe sovietici din ce în ce mai mult. La sfârșitul lui mai, aceștia concep „Măsurile pentru îmbunătățirea situației politice din DDR”, care i-au fost împărtășite, la 2 iunie 1953, unei delegații a SED-ului, sosită la Moscova.

„Neuer Kurs”. Pentru ieșirea din criză, la 11 iunie, SED-ul dă curs „Noului curs”. „Noul curs” prevedea o „îndulcire” a regimului comunist sau, ca să folosim o expresie familiară nouă, „un comunism cu față umană” (!).

Au fost retrase impozitele, au mai scăzut prețurile, micii industriași și întreprinderile private și-au putut relua activitatea, țăranii și-au primit înapoi mașinile agricole confiscate. Toate arestările și sentințele trebuiau să urmeze o procedură mai riguroasă, bazată pe probe. Chiar cu aceste detensionări, „Noul curs” a fost primit diferit de populație. Cei care s-au ales cu ceva i-au

acordat câte o „bulină roșie”, reacție firească, de altfel. Dar o bună parte din populație l-a văzut ca pe o „declarație de faliment a dictaturii SED-ului”.

A fost neglijat însă statutul muncitorilor, rămași cu aceeași normă pe cap. Această lacună a „Noului curs” a dus la declanșarea primelor demonstrații și proteste muncitorești.

Derularea evenimentelor

Marți, 16 iunie, de pe două șantiere importante din Berlin, se formează o coloană de protest. Liderii de sindicat refuză să dialogheze cu demonstrații. Deși li se comunică, ulterior, decizia de micșorare a normei, muncitorii își înmulțesc revendicările, cerând, în plus, retragerea guvernului și alegeri libere, cum s-a întâmplat și în România în Decembrie 1989.

Miercuri, 17 iunie, izbucnește revolta. Sindicatele din marile întreprinderi declanșează greva generală, se formează coloane de demonstrații, care pornesc spre centrele orașelor mai mari.

Se transmite la radio declarația primului-ministru Otto Grotewohl, în care se reia ideea micșorării normelor de lucru. Revolta este „opera provocatorilor și a agenților **fasciști ai puterilor străine** și a complicilor lor din monopoliurile **capitaliste** germane”. Comparându-i spusele cu cele din declarația televizată a lui Nicolae Ceaușescu din 20 decembrie 1989, rămânem șocați: „Populația din Timișoara cunoaște și a văzut toate aceste distrugeri de tip **fascist** care au avut loc. [...] Se poate declara cu certitudine că aceste acțiuni cu caracter terorist au fost organizate și declanșate în strânsă legătură cu cercurile reacționare, **imperialiste**, iredentiste, șoviniste și cu serviciile de spionaj din diferite **țări străine**.” Grotewohl le cere tuturor „muncitorilor și cetățenilor cinstiți” să contribuie la „prinderea tuturor provocatorilor și la predarea acestora organelor de stat”. Iar Ceaușescu: „Mă adresez cetățenilor din Timișoara cu chemarea de a da dovadă de înaltă răspundere și de a face totul pentru liniștea și ordinea orașului lor, de a contribui la liniștea și ordinea în întreaga țară.”

Starea de urgență. Autoritățile sovietice decretează starea de urgență în întregul DDR, care va fi ridicată doar la 11 iulie 1953.

Părea că revolta populară nu poate fi înăbușită decât cu forța armată. Dar conducerea SED-ului nu îndrăznește să dea ordin de tragere fără girul sovieticilor. Guvernul DDR-ului se refugiază în Karlshorst-Berlin, rămânând sub protecția armatei sovietice. Faptele ulterioare au dovedit că, fără intruziunea trupelor sovietice, revolta nu s-ar fi stins.

Reprimarea. Forțele sovietice au fost mobilizate din noaptea de 16/17 iunie, dar fără un ordin concret. Spre amiază, intră tancurile în acțiune, ceea ce duce, desigur, la scăderea în intensitate a revoltei.

Tancuri în Piața Potsdam din Berlin

Sunt angajate în reprimare diviziile sovietice, cât și KV-ul (Kasernierte Volkspolizei – forța paramilitară a DDR-ului).

Seara are loc, în cartierul principal al ocupației sovietice, o ședință de criză, la care iau parte înaltul comisar a URSS-ului, generalul de Stat Major al armatei sovietice, cât și Walter Ulbricht, Otto Grotewohl și șeful STASI-ului, Zaisser.

Conducerea sovietică cere energic reprimarea revoltei cu orice mijloace. Până în 20 iunie, au loc 18 execuții în fața curții marțiale, „selectarea” victimelor fiind, de multe ori, aleatorie, cum s-a întâmplat cu tânărul muncitor vest-berlinez Willi Götting, care se pare că n-a fost nici lider, nici participant la revoltă.

Willi Götting alături de soție

Strigătul libertății în România

Expoziția germană a fost prezentată, împreună cu cea a Memorialului Revoluției, mai întâi la Lugoj, în 19 decembrie 2005. Organizatori au fost Muzeul de Istorie, sub conducerea doamnei directoare Luminița Wallner, și Asociația Luptătorilor, Participanților și Arestaților în Revoluție Lugoj, reprezentată de Victor Stămurean.

Din partea Memorialului Revoluției au fost prezenți președintele Traian Orban și prof. univ. dr. Miodrag Milin, cercetător al istoriei recente, avându-l ca invitat pe Manfred Wagner, președintele Geschichtswerkstatt Jena.

Devenit, la 20 decembrie 1989, al doilea oraș liber după Timișoara, Lugojul și-a adus și el jertfa de sânge. Tocmai de aceea, cele două expoziții și-au găsit locul și momentul potrivit pentru a rememora dramatismul zilelor de Iunie 1953 și Decembrie 1989.

La nici două luni, în 17 februarie 2006, expozițiile au poposit la Muzeul Banatului din Timișoara. Spicuim din articolele apărute în presa centrală și locală:

Revolte anti-comuniste din România și Germania, în expoziție la Timișoara

„Pe simezele muzeului au fost așezate fotografii din zilele însângerate ale evenimentelor de acum 16 ani din Timișoara, Lugoj, Cluj-Napoca și București, precum și copii ale modului în care s-au reflectat acestea în presa

internațională. Cu aportul Consulatului German din orașul de pe Bega și al Fundației *Ettersberg*, la Muzeul Banatului au fost aduse afișe care reflectă o parte din trecutul revoluționar al germanilor din est, sub denumirea *Un strigăt pentru libertate*.”

(*România liberă*, 18 febr. 2006, Alina Sabou)

Imagini de la moartea comunismului

„Doi tineri fugind cu o sticlă de sifon în mână, tunuri de apă, victorie, Piața Operei, lacătul care separă comunismul de Vest... sunt clișee expuse în Sala de Marmură a Muzeului Banatului, cu ocazia inaugurării a două expoziții de fotografie [...].

Consulul [Germaniei – n.n.] Rolf Maruhn a vorbit despre revolte/revoluții care au izbândit, dar și de cele care au fost înecate în sânge. Primăvara de la Praga, Revolta din Germania anului 1953, cea din Ungaria – încercări eșuate de a înlătura comunismul, căderea zidului Berlinului, acțiunile Sindicatului *Solidaritatea* din Polonia, Revoluția decembristă din România – manifestări de amploare, care au schimbat istoria unei țări. Și a comunismului, în esență. *Toate aceste mișcări au fost expresia necesității oamenilor de a fi liberi, de a trăi într-un spațiu democratic*, declară consulul Rolf Maruhn. În viziunea sa, expoziția trebuie să fie văzută de cât mai mulți timișoreni și privity ca un act de rememorare a victimelor revoltelor anticomuniste. În același timp, ea trebuie să se constituie și într-un avertisment: *puterea trebuie să emane întotdeauna de la popor*.”

(*Ziua de Vest*, 18/19 febr. 2006, Cosmin Lungu)

Primul și ultimul strigăt de libertate, Germania și România

„România și Germania și-au descoperit puncte comune în istorie. Ne apropie trecutul recent, două momente sângeroase ale luptei anticomuniste care au marcat prima și ultima revoltă împotriva comunismului est-european [...].

În următoarele zece zile, clișeele fotografice sunt expuse în Sala de Marmură a Muzeului Banatului. Consulul german la Timișoara, Rolf Maruhn, a amintit la vernisajul de ieri că expoziția trebuie să servească drept act de rememorare a trecutului [...].”

O expoziție itinerantă a Memorialului Revoluției, pe aceeași temă, se află în orașul german Erfurt, iar președintele asociației timișorene, Traian

Orban, precizează că fotografiile de la Muzeul Banatului vor avea un circuit prin mai multe orașe din România.

În sala Muzeului Banatului au mai luat cuvântul directoarea instituției, Tatiana Bădescu, istoricul Miodrag Milin, Ștefania Stegăroiu din partea Consiliului Județean Timiș. Expoziția a fost realizată în colaborare cu Forumul Democrat German, Uniunea Scriitorilor și Consiliul Județean Timiș.”

(*Agenda zilei*, 18 febr. 2006, Oana Monoran)

Vernisaj simultan la Timișoara și în Erfurt

„Referindu-se la dubla expoziție deschisă ieri, Traian Orban, președintele Asociației Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie din Timișoara, a apreciat ca deosebit faptul că evenimentul găzduit de Muzeul Banatului a coincis, ca moment al desfășurării, cu prezentarea în orașul Erfurt din Germania a unei alte expoziții itinerante dedicată însă revoluției române. *În timp ce românii se vor familiariza cu evenimentele din Thüringen, germanii vor avea prilejul să afle mai multe despre momentul 1989 în istoria țării noastre [...].*”

(*Prima oră*, 18 febr. 2006, L. P. M.)

Din 17 februarie în 31 martie, de la Timișoara la Arad – un mic salt în timp și spațiu:

Expoziție itinerantă pe tema: Revoluția română din Decembrie '89 în imagini

„Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 din Timișoara – ne informează președintele Traian Orban – deschide vineri, 31 martie a. c., ora 13,00, la Complexul Muzeal Arad, o expoziție itinerantă pe tema *Revoluția română din decembrie '89 în imagini*, care cuprinde fotografii din timpul Revoluției din decembrie 1989 din orașele Timișoara, Lugoj, Arad, București, Cluj, Sibiu, Brașov, Târgu-Mureș, Deva, Alba-Iulia.

Alături de această expoziție, sub genericul *Un strigăt pentru libertate*, sunt prezentate și imagini de la prima revoltă de anvergură anticomunistă din 17 iunie 1953 din fosta R.D.G. [...].

Sunt invitați să participe revoluționari arădeni, oficialități locale și toți cei interesați de evenimentele din 1989.”

(*Informația Aradului*, 30 martie 2006, E. Șimăndan)

Strigătul german de libertate, din 1953

De la Arad, în capitală. Locul ales, de această dată, nu a mai fost un muzeu, ci o altă instituție importantă de cultură: Teatrul Național București. Dubla vernisare de la București a fost posibilă datorită concursului directorului general al TNB, Ion Caramitru, și Fundației „Academia civică”, condusă de doamna Ana Blandiana și Romulus Rusan.

Expoziția timișoreană la București

În eleganta sală *Amfiteatru* a Teatrului Național București, între 17-31 octombrie 2006, bucureștenii (și nu numai ei) au avut ocazia să reconstituie, în paralel, cele două evenimente istorice. Din partea Ambasadei Germaniei a fost prezent Robert Siegfried, reprezentant de presă.

De la București, halta (apropo, cuvânt german!) următoare a fost în Satu-Mare. Evenimentul a fost oglindit și în presa sătmăreană:

Strigăt pentru libertate în deschiderea Zilelor Culturale Germane

„Zilele culturale Germane au debutat ieri la Satu-Mare cu vernisajul unei expoziții de fotografie organizată la Muzeul Județean. La deschiderea celei de-a VI-a ediții a Zilelor Culturale Germane au fost prezenți prefectul Radu Bud, primarul Iuliu Ilyes, episcopul romano-catolic Eugen Schönberger și reprezentanții Forumului Democrat German Satu-Mare.

Expoziția de fotografie intitulată *Strigăt pentru Libertate – RDG 1953/ România 1989* se dorește a fi o paralelă în imagini a revoltei din iunie 1953 din RDG, interpusă instantaneelor ce evocă evenimentele din 1989 din România [...].”

(*Gazeta de Nord-Vest*, 20 apr. 2007, Lucian László)

„Călătoria” expoziției germane încă nu s-a sfârșit! Se caută, deocamdată, noi itinerarii. România e mare, iar muzee și alte lăcașuri de cultură sunt destule! Vom trăi și vom citi în următorul număr al buletinului!

Adina Hornea Abruda

Închisoarea de la Sighet – un spațiu al memoriei

România nu a avut niciodată vocația dictaturii, și totuși, au existat, de-a lungul anilor terorii totalitare, sute de închisori, de case conspirative, de lagăre; într-o lume schizofrenizată, oameni curați, oameni normali au fost constrânși să trăiască un timp anormal... Oamenii aceia au ajuns cu „memoria ulcerată”. Uimirea că mai pot exista închisori, când peste drum, la numai câțiva metri, viața curge în albia ei firească, este imensă și gravă...

Prin satele românești, locuite de „oameni-memorie” (țărani simpli, așezați sfătos pe bănci, în fața caselor), traversa trenul ororii, din care erau azvârlite cadavre înghețate de copii și femei. **Aici** istoria nu mai poate fi interzisă! Halucinantele imagini ale rezistenței din munți, când haite de câini (la început buldogi, apoi alsacieni) erau aduse în camioane militare spre a sfârteca trupuri, sunt de neînchipuit. Și totuși, existau tinere, fugare prin munți, care știau și aveau puterea să cânte, să nască și să-și crească pruncii în văgăuni, în scorburi de mistreți, în peșteri; închisorile erau pline, țara gемеа, iar nouă, azi, și mai ales lor, celor care au înfruntat monstruoziitatea cu ochii limpezi, li se interzice istoria.

Cum, nu de puține ori, destinele lumii sunt regizate de canalii, care-și clădesc capital politic din suferința propriei lor nații, singura salvare este restituirea memoriei și așezarea ei în banca de date a conștiinței naționale.

* * *

Am fost la Sighet, la Muzeul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței. Am înnoptat (cazată fiind) în celula nr. 64, etajul II, la câțiva metri de celula în care a murit Gheorghe I. Brătianu. M-am simțit minusculă în dimensiuni și substanță, neînsemnată în gândire. Mi-a fost dat să zăbovesc o noapte în preajma spiritelor-coloși, care *au scris pentru mine istoria țării mele!*

Nu poți vorbi despre un spațiu al memoriei decât în șoaptă. Cum altfel te-ai putea manifesta, decât pios, când o sumară prezentare a Muzeului Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței sună astfel: „*Geografia spațiului concentraționar*”, *Celula în care a murit Iuliu Maniu, Distrugerea partidelor politice, Cortegiul sacrificiilor, „Neagra” – celula de pedeapsă, Distrugerea Academiei Române, Represiuni etnice și religioase, Reprimarea culturii, Pitești: „Reeducarea” prin tortură, Femei în închisoare, Deportarea în Bărăgan, Rezistența anticomunistă în munți...?!*

Cum altfel te-ai putea manifesta, decât pios, când ești informat că, în 1950, la penitenciarul de la Sighet, au fost încarcerați peste 100 de demnitari români, că s-au dat pedepse de ani lungi de pușcărie, de cele mai multe ori fără procedura de judecată, că exterminarea era programul ordonat?!

Repere cronologice

Clădirea Penitenciar de la Sighet a fost construită în anul 1897, ca închisoare pentru deținuții de drept comun. După 1945, repatrierea foștilor prizonieri de război și a foștilor deportați din Uniunea Sovietică se făcea prin Sighet. În august 1948, a ajuns loc de detenție pentru un grup de elevi, studenți, țărani maramureșeni; în luna mai 1950, ajung aici peste 100 de miniștri, academicieni, politicieni, militari, economiști, istorici, ziariști; în octombrie sunt închiși 50 de episcopi și preoți greco-catolici și romano-catolici. Sighetul era „unitate de muncă specială”; în urma Convenției de la Geneva și a aducerii României comuniste în ONU, în 1955, au loc grațieri. Din 200 de deținuți – 54 decedaseră, închisoarea redevine închisoare de drept comun; în 1977 clădirea a fost dezafectată. Intră într-un proces de lentă degradare; în 1995, Fundația Academia Civică preia clădirea, spre a o transforma în Memorial.

Despre Fundația Academia Civică și Memorialul Sighet

Fundația Academia Civică este condusă de doamna Ana Blandiana. Actul de constituire a Fundației – 21 aprilie 1994, este semnat de 175 de membri. Principalul proiect este Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet. Memorialul cuprinde Muzeul Memorial Sighet și Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului – București. Inițiatoarea (în 1992) proiectului Sighet a fost doamna Ana Blandiana. Realizarea lui s-a făcut împreună cu domnul Romulus Rusan și un grup de istorici și arhitecți de renume. Proiectul este predat Consiliului Europei în ianuarie 1993. În 1995, două delegații de experți ai Consiliului Europei au întocmit un studiu-raport, iar Memorialul este luat sub egida Consiliului. În contextul memoriei continentului, Memorialul de la Sighet se află, din 1998 (la propriu), alături de Memorialul de la Auschwitz și Memorialul Păcii din Normandia. Banca de date a muzeului (pregătită și continuu alimentată, prin grija domnului Romulus Rusan, vicepreședinte al Fundației) cuprinde mărturii zguduitoare ale istoriei reale a României. Ea reprezintă, prin manifestările de înaltă ținută (simpozioane, seminarii, expoziții de artă, Școala de Vară de la Sighet), lecția de istorie necesară pentru generațiile ce vor urma. De o covârșitoare importanță sunt documentele, cărțile, obiectele, colecțiile de ziare, fotografiile, scrisorile, casetele audio-video care vorbesc despre destinul acestei nații și atrocitățile săvârșite asupra ființei umane.

Ziua Porților Deschise de la Sighet

La Sighet, de Ziua Porților Deschise, în Sala de Conferințe a Muzeului. Foști deținuți politici (în prim-plan, fostul deputat PNȚCD de Timiș, Teodor Stanca), foști deportați în Bărăgan au vorbit despre:

„...fărădelegile prin care a trecut poporul român, despre eliminarea elitei politice, militare și intelectuale, despre lagărele de muncă forțată, despre deportări și regimul de exterminare, despre experimentul Pitești și reeducarea de la Aiud... După eliberarea din 1964, când toți cei care au trecut prin pușcării au ajuns acasă, au găsit o lume cu totul schimbată: familii distruse, părinți morți, frați dispăruți... pentru foștii deținuți a început o perioadă mult mai grea decât cea din detenție... pentru că în detenție erau două forțe distincte: victimele și călăii lor... împotriva celor abia ieșiți din pușcării măsurile luate au fost mult mai dure... Toate nenorocirile aduse de către invazia sovietică și comunizarea țării n-ar fi fost atât de greu de suportat dacă marea majoritate dintre români n-ar fi colaborat cu partidul comunist și cu armata sovietică. Comuniștii au simplificat organizarea statului. Au făcut două clase: partidul și restul. Oligarhia de partid a condus țara; dar s-a mai creat și oligarhia colaboratorilor partidului... niște analfabeți care patronau totul. Dacă, după 22 decembrie 1989, oligarhia de partid a dispărut în cea mai mare parte, în schimb, cea a colaboratorilor s-a menținut intactă și a pus mâna pe conducerea țării. Ea se autoregenerează: au fost buncii lor, părinții lor, acum sunt copiii lor, nepoții lor, rudele lor... Sunt universități în țară în care tot corpul didactic, de la rector la preparator, fac parte din aceeași familie. Asta a fost nenorocirea cea mai mare în timpul comunismului și ea se menține și după 1989. Dar cel mai crud lucru care s-a întâmplat odată cu venirea comunismului a fost că s-a produs o falie adâncă, de netrecut, în structura psihologică a poporului român și în structura spiritualității românești, întreaga societate și fiecare dintre noi, pur și simplu, am fost fracturați. Poporul român nu mai seamănă cu ceea ce a fost altădată... Este complet schimbat. Poporul român suferă o mare traumă sufletească și psihică. El trebuie salvat. Cum și cine s-o facă?...”

Curtea interioară a închisorii

**Drumul spre Spațiul de Reculegere și
Rugăciune**
(spațiu construit după proiectul
arhitectului timișorean Radu Mihăilescu).

**Spațiul de reculegere,
conceput ca o clepsidră prin care se vede cerul.**

**Cortegiul Sacrificaților reprezentând optsprezece siluete umane care
înmăntă spre un zid.**

Slujbă în Cimitirul Săracilor, pentru sufletul celor 54 de martiri, uciși în închisoarea politică și îngropați, noaptea, în secret.

Domnul Romulus Rusan, la plantarea speciilor de conifere (donate de Primăria Timișoara), în cadrul proiectului peisagistic (pornit în anul 1999); pe cei 14.500 de metri pătrați ai cimitirului s-a schițat un contur al României cu puieți de jnepeni, brazi, molizi, care, odată crescuți, vor întrupa un amfiteatru vegetal din care se va ridica „șara”, ca o poiană. Patria își ține martirii în brațe!

Doamna Ana Blandiana, „mâna forte” a Memorialului de la Sighet, alături de domnul Teofil Botlung, președintele Asociației Foștilor Deținuți Politici – filiala Timișoara.

Doina Magheți

Relicve ale comunismului: Insula Goli Otok - iadul din Adriatica

În vara aceasta, am avut ocazia, împreună cu familia, să călătoresc în Croația; într-una dintre drumeții, am vizitat și Insula Goli. De la ghid am aflat că închisoarea era supranumită și „Alcatrazul croat” sau „Hawaii-ul lui Tito”; vizitarea insulei și, mai ales, a închisorii, a impresionat vizibil grupul de turiști români; tristețea și o tăcere apăsătoare s-a așternut...

Insula Goli, în limba italiană *Isola Calva* (latitudine 44°51'N, longitudine 14°49'E), este situată în nordul Mării Adriatice, în apropierea Peninsulei Istria și în vecinătatea insulelor Rab, Sf. Grgur și Prvić; are o

Harta cu reprezentarea geografică a insulei Goli

suprafață de 4,7 km², lungime de 2 km și un relief arid, pietros, cu un vârf muntos, Glavina, de 227 m. Vegetația este săracă, insula fiind nelocuită în majoritatea timpului. În timpul Primului Război Mondial, autoritățile austro-ungare au organizat un lagăr, în care au fost internați prizonieri ruși, proveniți de pe frontul de est. După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, în 1946, pe Insula Goli au fost deținuți cei acuzați de colaborare cu ocupantul fascist. După ruptura survenită în anul 1948 dintre I. B. Tito și I. V. Stalin (rezoluția din 28 iunie), cei suspectați de serviciile secrete iugoslave, UDBA, că ar avea simpatii pro-sovietice, au fost arestați și o mare parte a fost încarcerată la Goli.

În perioada anilor 1948-1963, din motive politice, au fost arestați circa 55.633 de „dușmani ai lui Tito și ai poporului” (simpatizanți prosovietici, eroi ai războiului, membri ai partidului comunist, care nu împărtășeau aceleași vederi politice cu Tito, foști fasciști, foști miniștri, naționaliști sau membri ai partidelor politice interbelice, oameni simpli). Ca pregătire, 21.818 erau cadre ale partidului comunist, 9.234 – intelectuali, 4.008 – studenți, 5.081 – diverse ocupații.

Mareșalul Iosip Broz Tito

Dintre aceștia, la Goli au fost încarcerați 16.312 prizonieri, din care 11.650 pe motive politice, alături de 5.024 de persoane închise pentru alte delictе. Din cei închiși la Goli, 7.235 erau sârbi, 3.341 muntenegreni, 2.586 croați, 882 macedoneni, 555 sloveni. În paralel cu închisoarea de pe Insula Goli, pe Insula Sf. Grgur funcționa o închisoare pentru femei. După moartea lui I.V. Stalin, în martie 1953, și apropierea dintre Tito și N. Hrușciiov, în 1955, cei condamnați pentru motive politice au fost eliberați progresiv, ultimul deținut politic fiind eliberat în 1956.

Nikola Erceg: "Gledanje u vod", tabl. Otok iz karata od 1951. godine, crtao: novogavrdolci, kaljagarić.

Scriitorul Josip Zoretić descrie în cartea sa, *Insula Goli - iadul din Adriatica*, experiența trăită, în perioada anilor 1962-1969, ca deținut pe Goli, unul dintre cele mai sinistre puncte de represiune din fosta Iugoslavie, tabloul descris făcând să pălească imaginea „comunismului cu chip uman” din această țară, cu care noi, românii, eram obișnuți și pe care îl invidiam.

Un tablou similar al gulagului comunist, cel sovietic, ne este oferit de cartea lui Alexandr Soljenițin, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*. Tablourile sunt similare!

Botezul deținuților pe insula Goli

Metodele folosite în închisoare erau identice cu cele din Siberia; muncile la care erau supuși prizonierii erau variate, în cariere de piatră sau în ateliere, activitatea derulându-se, vara, sub o temperatură extrem de ridicată (între 35° și 40°), iar iarna sub un vânt extrem de rece, numit *bora*.

Deținut politic de la Goli

Brutalitatea paznicilor era notorie, unul dintre comandanții lagărului, Ante Raštegorgac, bucurându-se de o tristă faimă. Tortura fizică, psihică și dezumanizarea persoanei era o activitate cotidiană. Numărul celor uciși nu se știe cu exactitate, iar dintre deținuți se cunosc doar câțiva: Miljuša Jovanović, Josip Zoretić.

Ororile detenției pe Goli au fost descrise într-o serie de cărți: în 1984, în SUA a fost publicat volumul *Goli Otok – The Island of Death (Insula Goli – Insula Morții)*, al poetului de origine macedo-bulgară, Venko Markovski; în 1990, au apărut : volumul autobiografic *Martin Muma*, al poetului Ligio Zanini (1927-1993), originar din Rovinj, Croația, romanul *Noć do jutra* al scriitorului sloven

Branko Hofmann și *Otok brez milosti* de Dimitrij Žilevski.

După eliberarea deținuților politici pe Goli au fost încarcerați

delincvenți de drept comun și delincvenți juvenili.

Complexul de detenție de pe Goli era imens, fiind prevăzut cu un sistem de cazemate, drumuri, clădiri administrative, băi, complex sportiv de recreere, bazine de apă, cinematograf, loc de servire a mesei, generator de curent propriu, spital, ateliere de producție, un mic port, unde acostau vasele cu prizonieri; de asemenea, cu clădiri care adăposteau gardieni și celule în care erau îngrămădiți deținuții. Pentru a fi mai bine supravegheați, vegetația a fost îndepărtată de pe insulă; astfel, cine încerca să evadeze nu avea unde să se ascundă. Dacă, prin absurd, evada, curentul marin, la fel de puternic ca și la Alcatraz, era o piedică serioasă. Dar nimeni nu a evadat de pe Goli.

În 1988 conducerea Partidului Comunist Croat a luat hotărârea de a desființa închisoarea de pe Goli; în anul următor, insula este definitiv abandonată, iar populația acceptă, tacit, vandalizarea complexului de detenție și a tuturor clădirilor de pe insulă, chiar de către foștii deținuți. Aceștia au lăsat pe pereții multor clădiri mesaje despre ceea ce s-a petrecut pe Goli. Cel mai edificator este mesajul: „Svršeno Je”.

Astăzi, pe Goli tronează doar ruinele, printre care pasc, fără opreliști, oi și capre; natura și-a reintrat în drepturi, vegetația invadând locul, distrugând zidurile. Insula, calificată drept *Top Secret*, este cuprinsă astăzi în itinerariile turistice; pentru o sumă variind între 200 și 400 kuna, ea poate fi vizitată de orice turist, pentru 10 kuna, pe insulă se poate viziona un film documentar despre istoricul insulei; în rest, turistul, în grup sau individual, poate explora Goli, într-o mai mare sau mai mică măsură, în funcție de pregătirea sa fizică.

Personal, am explorat toată insula, ruină cu ruină, încercând să-mi închipui atrocitățile săvârșite. Terenul arid, soarele torid au însemnat Infernul pentru cei care au fost deținuți aici. Ca istoric, am fost revoltat de inexistența unui program de protejare a acestui complex. Dar, la intrarea în comandament, am găsit aruncată o cămașă de deținut, și atunci am înțeles mesajul „Svršeno Je”: într-o lume liberă și democratică nu trebuie să existe pușcării politice, fie ele și muzee!

Imaginile vorbesc de la sine...

**Inscripție din interiorul zonei productive a Insulei Goli, lăsată de ultimii deținuți
în 1988 (traducere: *S-a sfârșit!*)**

Adrian Kali

Seminar la Kreisau: *Viața de zi cu zi în dictatură*

În primul număr al buletinului nostru, am făcut cunoștință cu Memorialul de la Kreisau (Krziżowa), localitatea cu rezonanță istorică din Silezia de Jos, Polonia, care s-a distins prin rezistența antifascistă susținută de membrii Cercului cu același nume, conduși de Helmut James von Moltke, condamnat și executat la 23 ianuarie 1945.

Memorialul de la Kreisau a organizat, între 20-23 aprilie 2005, a treia ediție a Seminarului Memorialelor, la care a fost invitat și Memorialul Revoluției din Timișoara.

Scopul acestor seminarii este stabilirea unor legături între memorialele din fostele țări comuniste, precum și studierea regimului comunist și a consecințelor acestuia asupra evoluției țărilor în discuție.

Trei au fost cuvintele cheie ale seminarului din 2005: *Unterwerfung – Anpassung – Widerstand* (Supunere – Adaptare – Rezistență) sau, cu alte cuvinte, *Alltag in Diktaturen* (*Viața de zi cu zi în dictatură*).

Deschiderea seminarului i-a aparținut Germaniei, reprezentată de Bernd Florath, de la Fundația pentru studierea dictaturii SED-ului din Berlin, care ne-a inițiat în *Opțiunile sociale și individuale de acțiune*. Tot din partea Berlinului, dar timișorean la origine, William Totok și-a susținut *Tezele pe exemplul experiențelor românești*, în tandem cu Ludwig Mehlhorn, ale cărui teze au pornit de la *exemplul experiențelor germane*.

La Kreisau, în seminar

Tematica României: *România 1989 – Lupta pentru libertate și experiența puterii*, moderator – William Totok. Din partea Memorialului Revoluției, Gino Rado a prezentat lucrarea *Structura și planul de măsuri al Securității între 1988-1989*.

Aparatul Securității este prezentat cu toate roțițele și mecanismele complicate care îl compuneau, pornind de la cele șase Direcții, ce și-au dobândit, în timp, o tristă faimă. Urmează subdirecțiile, unitățile militare și unitățile speciale, cu roluri vitale în funcționarea aparatului.

Arta, cultura, presa, Radioul, Televiziunea, știința, învățământul, sănătatea, justiția, sportul, nimic nu a scăpat de pază. Proverbul românesc preferat al Securității a fost „Paza bună trece primejdia rea.”. Dar nu când e prea strictă (ne-a dovedit-o, din plin, Decembrie 1989!)... Erau urmăriți cei care vroiau să plece și cei care plecau. Urmăriți erau, desigur, și cei care rămâneau! Cine nu era urmărit?!

Firește, ochiul de Argus al Securității era deschis nu numai spre interior, ci și spre afară: „Pe plan extern, era vorba de o dezvoltare permanentă a activităților de culegere de informații de la grupurile clandestine, de la așa-numitele *elemente dușmănoase* și, în același timp, se urmărea cunoașterea, prevederea și zădărnicirea intențiilor dușmănoase și a planurilor serviciilor de spionaj, ale organizațiilor reacționare, național-iredentiste, fasciste, teroriste și extremiste...” (Gino Rado)

Dar pentru ca un aparat să funcționeze, el trebuie mănuit. Aflăm, pe rând, cine a mănuit și a manipulat. Se succedă nume cunoscute sau mai puțin cunoscute, de la generalul Iulian Vlad, „creierul” Securității, și generalul Emil Macri, din fruntea direcției de contraspionaj economic, la generalii Vasile Gheorghe și Marin Neagoe, primul răspunzător de direcția de contraspionaj militar, iar cel de-al doilea de direcția de protecție a conducerii Partidului Comunist Român.

Ziua a doua a dezbaterilor a fost consacrată țărilor slave. Acestea s-au derulat pe tematica *Colaborarea, refuzul, participarea ca temă a analizării trecutului*. Irina Ostrovskaia, de la Memorialul din Moscova, a prezentat *Familia sovietică în anii dictaturii comuniste. Strategii de supraviețuire*, iar Wjaceslaw Artamonow din Polonia ne-a dezvăluit cum este viața de zi cu zi lângă lagărul morții din Butow. Irina Gerasimova a rememorat *Rezistența evreiască împotriva dictaturilor din Bielorusia în anii '40-'80 ai sec. al XX-lea*, iar Victor Feduszcak *Lupta de rezistență a Ucrainei în perioada postbelică*.

Seminarul a relevat faptul că, în țările care au trecut prin experiența comunismului, individul a avut, cu adevărat, un set de opțiuni la dispoziție. Dacă a urmat calea colaborării, refuzului sau a participării, totul nu a fost decât o chestiune de curaj și, în ultimă instanță, de (supra)viațuire.

Adina Hornea Abruda

Revoluția Română în imagini la Parlamentul Turingiei

Paralel cu expoziția germană *Der Schrei nach Freiheit*, în Erfurt germanii au putut vizita expoziția *Revoluția Română în imagini* a Memorialului Revoluției, care a fost vernisată la sediul TLSTU Erfurt.

TLSTU Erfurt sau die Landesbeauftragte des Freistaats Thüringen für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR este instituția care deține, protejează și gestionează datele serviciului secret al fostei DDR.

Sediul instituției este în clădirea administrativă a Parlamentului Turingiei. Aici a fost găzduită expoziția Memorialului Revoluției preț de două... anotimpuri (toamna și iarna 2005-2006).

Expoziția timișoareană la Parlamentul de la Erfurt

Redăm, în continuare, ce s-a consemnat în raportul de activitate al TLSTU Thüringen pe anul 2005:

Revoluția Română în imagini

„Expoziția a fost realizată de Asociația Memorialul Revoluției din 16-22 Decembrie 1989 din Timișoara/România, pregătită într-o copie în limba germană, a fost văzută mai întâi la Jena și, în cele din urmă, vernisată la Erfurt de către conducătorul acestei asociații românești, Dr. Orban.

Evenimentele din Timișoara s-au numărat printre cele mai pregnante din Europa anului 1989, pentru că aici deținătorii puterii au antrenat o forță

masivă contra demonstrațiilor și pentru că știrile despre decembrie/ianuarie 1989/1990 au fost cunoscute și în Turingia [...].”

Lăsăm, mai departe, imaginile să vorbească!

Adina Hornea Abruda

Școala de Vară de la Sighet – ediția a X-a

Organizată de Fundația Academia Civică, în colaborare, și cu suportul financiar al Fundației Konrad Adenauer, cu sprijinul Serviciului Cultural al Ambasadei Franței la București și al Institutului Polonez, Școala de Vară de la Sighet, de anul acesta, și-a desfășurat cursurile în plin sezon estival (9-16 iulie). Rector a fost istoricul Stéphane Courtois (Franța), moderator – Romulus Rusan. Doamna Ana Blandiana, președinta Fundației Academia Civică și domnul Holger Dix, directorul reprezentanței Fundației Konrad Adenauer la București, au avut cuvântul de deschidere.

În programul Școlii au figurat nume sonore în peisajul politic, istoric și publicistic al Europei actuale, artiști, scriitori, dar și martori ai trecutului: Eliot Sorel (Washington), Stéphane Courtois (Paris), Dennis Deletant (Londra), Helmut Müller-Enbergs (Berlin), Thomas S. Blanton (Washington), Konrad Bialecki (Poznan), Michel Thomas Penette (Luxembourg), Svetlana Savranskaya (Moscova), Mircea Carp (München), Andrei Brezianu (Washington), Nestor Ratesh (Washington), Radu Portocală (Paris), Alicja Wancierz-Gluza (Varșovia), Alexandru Niculescu (Paris), Alexandru Zub (Iași), Andrei Pleșu (București), Lucian Pintilie și Bujor Nedelcovici (Paris), Liviu Țărău (Cluj), Rodica Palade (București), Nicu Ioniță (Pașcani), Emilian Galaicu-Păun (Chișinău), Sorin Alexandrescu (București), Doina Magheți și Daniel Vighi (Timișoara).

Colaboratorii noștri la Sighet

Cei 100 de cursanți (elevi de certă valoare) au audiat și au pus întrebări despre: *decomunizare, România în contextele euroatlantice și europene, Mircea Eliade, atrocitățile de pe frontierele României comuniste, Europa reunificată și memoria comunismului, dosare de Securitate, destine carcerale, Basarabia, traumele post-detenție, reviste și istoriile lor, politica internațională a României în perioada Războiului Rece, posturi de radio interzise în România comunistă, inutilitatea răului, torționari, cenzura în teatru și film în perioada comunistă, creștinismul românesc între Orient și Occident, metodele de refacere a arhivei STASI distrusă, istoria crimelor comunismului așa cum apare în dosarele poliției secrete, lustrația în Polonia, itinerariile culturale ale Consiliului Europei și replici sovietice la disidența anilor 1970-1980.*

Să fii copil și să ai ochii larg deschiși spre samavolniciile săvârșite împotriva semenilor tăi europeni în trecutul recent: acesta este numitorul comun al Școlii de Vară de la Sighet, manifestare unică în România, în contextul restituirii istoriei.

Doina Magheți

Colocviu internațional la Târgoviște

În perioada 11-14 octombrie, la Târgoviște, în cadrul Universității „Valahia”, a avut loc Colocviul Internațional 1989 – *an decisiv în istoria Europei*.

Colocviul a fost organizat de Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, în colaborare cu Universitatea „Valahia” și Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, al Academiei Române, și cu sprijinul Consiliului Județean Dâmbovița și al Primăriei municipiului Târgoviște.

La colocviu au participat istorici, jurnaliști și alte personalități publice din Bulgaria, Cehia, Franța, Republica Moldova, Polonia, Slovacia, Serbia, Ungaria, SUA, România și, ca invitați, revoluționari din București, Târgoviște și Timișoara.

Prof. univ. dr. Peter Kopecky, dr. Miroslav Tejchman, Claudiu Iordache

În cadrul colocviului au fost supuse dezbaterii patru teme principale: *Raportul dintre factorii interni și externi în pregătirea, declanșarea și victoria revoluțiilor din 1989; Conținutul, caracterul și formele revoluțiilor din statele europene foste socialiste în anii 1989-1990; Mass-media și schimbările radicale din Europa Centrală și de Est; Consecințele dezintegrării sistemului comunist din Europa asupra evoluțiilor de pe continent la cumpăna mileniilor.*

Au fost prezentate următoarele lucrări: prof. univ. dr. Ion Alexandrescu, *Decizia privind plata datoriei externe și impactul acesteia*

asupra economiei românești la sfârșitul anilor '80; dr. Miroslav Tejchman (Cehia), Condiții interne și externe, economice și politice care au determinat colapsul comunismului în Balcani; prof. univ. dr. Ioan Chiper, PCUS și regimul de la București la sfârșitul anilor '80; dr. Plamen Petrov (Bulgaria), Factori interni și externi care au determinat căderea regimului Jivkov în Bulgaria; prof. univ. dr. Alicja Sowinska Krupka (Polonia), Drumul către libertate în Europa Centrală; prof. univ. dr. Ripp Zóltán (Ungaria), Dezintegrarea sistemului comunist și tranziția prin negocieri în Ungaria; dr. Oșca Alexandru, Timișoara – primul oraș liber al României; conf. univ. dr. Mihai Iacobescu, Modalități de preluare a puterii. Cazul Suceava; lector univ. drd. Teodor Vasiliu, Revoluția la Târgoviște. Câteva considerații; lect. univ. dr. Ion Bucur, Mass-media românească în primele zile ale Revoluției; prof. univ. dr. Peter Gross (SUA), Limitele democrației: cum a eșuat media atomizată și a reușit în epoca post-comunistă; dr. Branko Nadoveža (Serbia), Revoluția Română în presa din Serbia; Gino Rado, Reflectarea Revoluției Române în media din Ungaria și Germania; prof. univ. dr. Jean Louis Courriol (Franța), Imaginea Revoluției Române din decembrie 1989 în Franța; prof. univ. dr. Peter Kopecky (Slovacia), Decembrie 1989 în ochii unui slovac; dr. László Borhi (Ungaria), Răspunsul vestic la tranziția din Ungaria; lect. univ. dr. Teodora Stănescu Stanciu, Evoluții politice din statele central-estice ale Europei: 1990-1996. Studii comparative; prof. univ. dr. Marian Cojoc, Remodelarea structurilor organismelor europene după 1989. Etapele extinderii Uniunii Europene.

László Borhi, Ioan Scurtu, Mihai Andreescu, Jean Louis Courriol

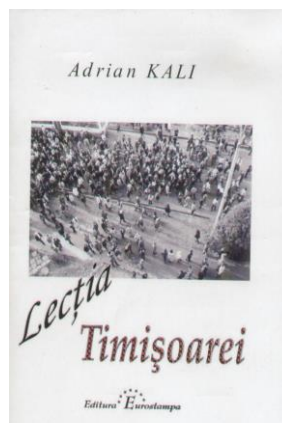
În cadrul discuțiilor au mai fost abordate și alte teme interesante: *tipul de regim din statele membre ale Pactului de la Varșovia, comunist, socialist sau dictatorial; dezinformarea în privința morților de la Timișoara; rolul SUA și URSS în schimbările politice din România.*

Au fost organizate și deplasări pentru documentare la fosta cazarmă din Târgoviște, unde au fost judecați și executați Nicolae și Elena Ceaușescu, la Curtea Domnească și Turnul Chindiei și la Complexul Memorial „Mateiaș.”

Gino Rado

Adrian Kali, *Lecția Timișoarei*, Timișoara, 2007, 63 p.

Elevii noștri știu tot mai puțin despre adevărurile crunte ale României dinainte; despre 1989 și marea schimbare, de la noi și din lume, declanșată atunci. Am avut șansa istorică de a fi martorii unor evenimente tumultuoase și cruciale ce se produc doar o dată într-un secol sau chiar mai rar; evenimente ce jalonează destinul umanității pentru următoare lungi perioade de acalmie.

Destinul a făcut ca la noi minunea să se întâmple în Timișoara. Iar acum, pentru elevii de azi și de mâine, lecția Timișoarei o susține un profesor, istoric și revoluționar de-al nostru; participant și, prin miracol, supraviețuitor al acelor încleștări, duse dincolo de frică, împotriva eșaloanelor ce semănau moarte.

Un om care și-a depășit frica nu face compromisuri; el devine necesarmente credibil. Vorbește, adică scrie pe limbajul de înțeles al liceenilor. Ne explică, în cuvinte simple și de bun simț, de ce românii nu l-au mai crezut pe Ceaușescu, cum s-a alterat crezul în comunismul românesc – o făcătură de import cu rare momente de demnitate națională. Ne ilustrează schemele piramidale ale oligarhiei tovarășilor, dincolo de care era doar pustiu și ger în suflete; și teamă sau repulsie față de colosala mașină de strivit oamenii neînregimentați și liberi.

Lecția Timișoarei este cea a nevoii de a te descătușa de toate îngrădirile dictaturii de afară și din interiorul ființei noastre. Nevoia de a redeveni normali și critici; mai mult critici decât mulțumiți. Și doritori de a gusta și a ne înfrupta din spațiul libertății fără îngrădiri și dascăli atotștiutori, cu rețete infailibile de succes în viață și fericire garantată. O libertate care însă a fost atinsă și prin moarte la Timișoara. O eliberare de toate spaimile dictaturilor, călcate în picioare; eliberare prin depășirea fricii și nașterea speranței. Repere pentru acest măreț și iluzoriu vis de o săptămână al timișorenilor care s-au numit László Tőkés, Biserica și Dumnezeu, Lorin Fortuna și Frontul Democrat Român....

O lecție despre nevoia de a visa și de a crede în vise; în vise care să dureze, nerisipite de realitatea obtuză și, prea de multe ori, nedreaptă cu cei ce o ignoră.

Aceasta este lecția Timișoarei, a speranței într-un mâine care să nu fie o deziluzie pentru gândurile eliberate din noi. Gânduri cu care s-a luptat pe buze (și s-a murit) în acel decembrie de foc, ce a făcut istorie și pentru noi, cei de astăzi, în România.

Miodrag Milin

Timothy Garton Ash, *Istoria prezentului. Eseuri, schițe și relatări din Europa anilor '90*, Editura Polirom, Iași, 2002, 368 p.

Licențiat în istorie devenit jurnalist și jurnalist redevenit istoric, autorul a urmat cursurile Facultății de Istorie a Universității Oxford, iar între 1986-1987 a obținut o bursă la Centrul Internațional Woodrow Wilson din Washington.

Interesul său pentru rezistența germană față de regimul nazist i-a purtat pașii în Berlin, la sfârșitul anilor '80, și s-a concretizat în prima sa carte și în supravegherea sa de STASI, autorul fructificând, ulterior, formarea dosarului său prin volumul publicat în 1988.

În jurnalism s-a remarcat, prin publicarea de relatări și analize despre înlăturarea comunismului din Europa Centrală, ca editor al știrilor externe la *The Spectator*, editorialist al știrilor privind Europa Centrală pentru *The London Times* și comentator al știrilor externe pentru *The Independent*. Eseurile sale apar frecvent în *The New York Review of Books*, iar editorialele în *The Guardian*.

În prezent, Timothy Garton Ash este profesor de Studii Europene la Universitatea Oxford (unde este directorul Centrului de Studii Europene de la Colegiul Sfântul Anton) și cercetător științific al istoriei contemporane la Institutul Hoover al Universității Stanford.

Volumele sale au ca teme de cercetare prăbușirea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est în 1989, conexiunile dintre intelectualitate și politică și cele dintre Uniunea Europeană și celelalte țări europene, iar cartea de față este o continuare a cercetărilor sale, ce au debutat cu *Und willst Du nicht mein Bruder sein...* * *Die DDR heute* (1981) și au continuat cu *The Polish Revolution: Solidarity, 1980-1982* (1983), *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe* (1989; ediția română fiind publicată sub titlul *Foloasele*

prigoanei, la Editura Humanitas în 1997, în traducerea lui Catrinel Pleșu), *We are the People: The Revolution of 1989 as Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague* (1990; ediția americană fiind publicată sub titlul *The Magic Lantern, In Europe's Name: Germany and the Divided Continent* (1993), *The File: A Personal History* (1998) și *History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990's* (2000). Ultima sa apariție este *Free World: Why a Crisis of the West reveals the Opportunity of our Time* (2004).

Volumul *Istoria prezentului. Eseuri, schițe și relatări din Europa anilor '90* al lui Timothy Garton Ash a văzut lumina tiparului, în versiunea originală, în 2000, iar în cea română, în colecția *Historia* (coordonată de Mihai Răzvan Ungureanu), la editura ieșeană Polirom, în traducerea lui Cătălin Constantinescu, în 2002, fiind unul din rezultatele Programului Balkan History, finanțat de Fundația CONCEPT din România și de Fund for Central and East European Books Project din Amsterdam.

În opinia autorului, conceptul de „istorie a prezentului” diferă de canoanele istoriografice ce domină astăzi istoria contemporană, provenite din concepția lui Leopold von Ranke, conform căreia istoricii pot înțelege mai bine o perioadă istorică, după parcurgerea unui interval lung de timp de la producerea sa, remarcând că, până la apariția acestei idei în istoriografie, calitatea de martor ocular la evenimentele istorice era considerată esențială pentru înțelegerea evenimentelor istorice, de la Tucidide (cu al său *Război peloponesiac*, trecând prin operele lui Caesar – *Însemnări despre războiul galic* și *Însemnări despre războiul civil*, *Însemnări despre războiul dacic* (ale împăratului Traian, am adăuga noi), la Alexis de Tocqueville, cu opera lui privind revoluția de la 1848 din Franța și continuând cu William Shirer și *Ascensiunea și decăderea celui de Al Treilea Reich* ori Cornelius Ryan cu *Ziua cea mai lungă*. În apărarea conceptului de „istorie a prezentului”, ca martor ocular la revoluțiile din 1989, și influențat de experiența sa jurnalistică, autorul afirmă că „nimic nu se compară cu a fi la fața locului”(p. 14).

În cercetarea „istoriei prezentului”, după opinia autorului, există și limite, constituite de apariția unor noi surse de informații (incluzând, aici, atât apariția de noi surse de informații, cât și urmările imediate ale evenimentelor istorice), ceea ce duce la necesitatea revizuirii istoriei prezentului.

Opinia diplomatului și istoricului american George Kennan, însușită de autor, este că „istoria prezentului” este o „zonă îngustă și rareori vizitată a demersului literar în care ziaristica, istoria și literatura... se adună laolaltă” (p.14), opinând că este un domeniu rareori cercetat, dar interesant prin tensiunea lui.

În concepția autorului, caracteristic pentru cercetătorul acestui domeniu este senzația de parcurgere a unei „țări a nimănu”, iar „elementul cheie al încrederii” (în opera „istoricului prezentului” – n.n.) nu este nici

aparatur tehnic prin care se fac înregistrările audio-video, nici sursele (de informații pentru „istoria prezentului” – n.n.), nici verificarea (faptelor consemnate de „istoricul prezentului” – n.n.), oricât de valoroase ar fi acestea. Este calitatea care poate fi numită cel mai bine „verosimilitate” (p. 16).

În cele 33 de eseuri, schițe, relatări ale volumului, regăsim crâmpoșe din istoria Europei, cu reverberații de la Războiul de 30 de ani (1618-1648), trecând prin Congresul de la Berlin din 1878, până la conflictul din 1999 dintre Federația Serbia-Muntenegru și N.A.T.O.

Structura volumului începe cu o hartă a Europei din 1999, la care se adaugă, pe lângă sus-menționatele reportaje, liste cronologice cu evenimentele majore din istoria Europei Centrale și de Sud-Est între 1990-1999, în final, existând un index de nume proprii.

Temele majore ale volumului se ocupă de prăbușirea Republicii Democratice Germane și reunificarea cu Republica Federală Germania („Germania descătușată”, „Banalitatea binelui”, „Adio, Bonn!”), mentalitatea foștilor conducători și spioni comuniști est-germani (precum Erich Mielke – „Soluția”, Erich Honecker – „Vizita” și Markus Wolf – „Martorul Wolf”), necesitatea asanării morale a societăților postcomuniste în Europa Centrală („Procese, epurări și lecții de istorie”), evoluția de la dictatură la democrație a regimurilor politice din Europa Centrală („Après la Déluge, Nous”), rolul intelectualilor în schimbarea societății civile din Europa Centrală („Intelectuali și politicieni”, „Marta și Elena”, „Bucătăria Elenei”), problemele Uniunii Europene („Afacerea Chequers”), politica britanică față de Uniunea Europeană („Tați și fii”, „Am greșit autobuzul?”). Un loc aparte îl are în volum tema destrămării Iugoslaviei („Croatia purificată”, „Bosnia în viitorul nostru”, „Tragedia sârbă”, „Plângi, țară dezmembrată!”) și conflictul din 1999 dintre Federația Sârbă - Muntenegru și N.A.T.O. („Război în Kosovo”, „Întoarcerea în Kosovo”, „Protectoratul”, „Anarhie și nebunie”).

Experiența jurnalistică a autorului evocă figurile politice de prim rang ce au scris istoria Europei Centrale între 1990-1999, de la Erich Mielke și Erich Honecker la Helmut Kohl și Oskar Lafontaine, de la generalul Jaruzelski la Lech Wałęsa, de la Radovan Karadzic și Slobodan Milosevic la Dobrica Cosic și Zoran Djindjic, alături de membrii emblematici ai societății civile ca Adam Michnik și Václav Havel, neuitând să evoce presei libere în formarea societății democratice în Polonia prin *Gazeta Wyborcza*, *Robotnik* și *Tygodnik Masowski*.

Este prezentată și opinia occidentalului ce călătorește în Europa Centrală și de Est față de starea de fapt existentă aici: „Cu cât te apropii mai mult de Est și de Sud, cu atât mai multă corupție și haos.” (p.299), alături de un diagnostic pertinent al autorului privind diferențele de dezvoltare ale regiunilor României

– „Și Transilvania și Banatul, care împreună măsoară mai mult de o treime din România, sunt marcate pozitiv de moștenirea austro-ungară. Dar chiar dacă mergi spre părțile sudice ale României, care au aparținut Imperiului Otoman, diferențele sociale, politice și economice dintre Ungaria și România nu sunt la fel de abrupte ca acelea dintre Slovacia și Ucraina” (p.298), față de situația internă a României postdecembriste („haosul antidemocratic din acea vreme” – p.293) sau de caracterizarea seacă a regimului instaurat de Milošević – „*democratura*: democrație ca formă, autoritarism ca substanță. Aceste *democraturi* comuniste se mențin la putere prin controlul asupra televiziunii de stat, poliției secrete și deținerea abuzivă a unor largi sectoare din fosta economie de stat. Astfel de regimuri pot fi răsturnate pașnic, dar acest lucru necesită o coaliție mare formată din aproape toate forțele care i se opun.” (p.278), cu paralele ce se impun și României postdecembriste.

Preocupările lui Timothy Garton Ash față de Europa Centrală și de Sud-Est sunt similare cu cele ale lui Dennis Deletant față de România, scrierile sale fiind marcate de experiența sa jurnalistică, în comparație cu amprenta științifică mai pregnantă din scrierile conaționalului său.

Volumul de față este o retrospectivă analitică amplă – pe alocuri caustică – a perioadei 1989-1999 din istoria Europei Centrale și de Sud-Est (România nefiind decât rareori subiectul analizei autorului), apropierea de perioada cercetată lipsind-o de profunzimea clasicelor lucrări științifice.

Laurențiu Mioc

Femeile în Revoluție

Din dosarele Procesului de la Timișoara (audieri, septembrie 1990)

În lumea dură a bărbaților, un NU din partea femeii are alte relevanțe decât cel scăpat printre buze, uneori inconștient și la tot pasul, pentru a ne ghida opțiunile comportamentale, ale persoanei și cele publice.

Este NU categoric, după o viață de trudă și speranțe irosite într-un sistem al minciunii; minciună și violență abătută asupra unei femei istovite, care a fost pedepsită violent când a vrut să fie cinstită, cu ea și lumea, în demnitatea ei.

Un NU al unei mame de martir. Cu pioșenie și multă bunăcuviință, în confruntare cu Răul instituționalizat, fără chip și suflet, care semăna a moarte de după perdeaua hotelului: „Să fie scoși și judecați!”

Un NU între lumi, pe invers: cu refuz de a gira viitorul pe seama diletanților ori a fariseilor; și speranțe de Decembrie, vii încă, în reformarea vechii structuri.

Un NU din bun simț și speranță de mai bine; naivitate reprimată și ea cu vorbe triviale și amenințări brutale ale câinilor dezlănțuiți ai Răului.

Un NU sfâșietor și tragic, al mamei de copil, pentru tulburarea liniștii morții („Doamne, cine i-o fi luat verigheta?”) și a rânduielilor vieții („Nimeni n-a tras... Atâta le doresc: ucigașii să aibă parte de bucuria ce au făcut-o tuturor celor cărora le-a murit cineva drag.”) (Miodrag Milin)

Ioana Ecaterina. Muncitoare, 53 de ani. Ridicată în seara de 16 decembrie, în Piața Sinaia, și dusă la Miliția Județeană, împreună cu alți arestați. A fost bătută în curte: „Tremuram toată, nu știam ce să fac de frică...” În aceeași noapte, pe la 4,00, spre dimineață, câteva femei au fost ridicate și apoi eliberate, „ne-a resfirat pe străzi”. Duminică, în 17, pe la orele 13,00, fiind în Piața Maria, a fost, din nou, ridicată de colonelul Sima și dusă într-un gang, sub pretext „să-l vedem pe domnul Tökés.” Aici a fost lovită crunt, cu pumnul, „de mi-a ieșit o măsea și cu o ureche nu aud.” În 18 a fost bătută, din nou, cu picioare în burtă, de un civil, cu numele Veverca, la Spitalul Județean, unde voia să-și scoată un certificat medico-legal pentru bătăile îndurate anterior.

- Deci cum vă numiți?
- Ioana Ecaterina.
- Ce vârstă aveți?

- 53 de ani.
- *53 de ani. Ocupația?*
- Muncitoare la C.F.R.
- *Muncitoare la C.F.R. Domiciliul? Doriți să fiți audiată ca martor sau ca parte civilă?*
- Ca parte civilă, ca parte vătămată.
- „*Rog să fiu audiată ca parte vătămată în cauză.*” *Vă ascultăm!*
- În data de 16, după-masa, m-am dus în Piața Unirii, să cumpăr lapte pentru nepoți. Plecând de la Piața Unirii, am venit înapoi și am auzit că se scandează ceva de la Piața Maria. De la Piața Unirii am venit pe jos până la Piața Maria. La Piața Maria am mai stat și eu acolo, până la 7,30-8,00, nu știu să apreciez ora...
- *Dimineața?*
- După-masa.
- *După-amiaza, așa, pe 16?*
- Da. Pe 16. De la Piața Maria m-am dus până la „Sinaia” pe jos. Nu aveam așa distanță mare, de la „Maria” până la „Sinaia.” La „Sinaia” au venit niște cetățeni civili și m-au luat într-o mașină. Luându-mă în mașină, nu știam unde mă duce, nu știam nimic, era întuneric, nu vedeam nici cine e, nici ce mașină e, decât că e o mașină închisă, atât pot să apreciez, că era o mașină închisă la culoare. Când am ajuns la Miliție, unde ne-a lăsat jos într-o curte mare, ne-a lăsat și apreciam că este Miliție sau Inspectorat, nu știam ce e, pe sub mâini m-am uitat doar, că-mi era frică și m-am uitat și am văzut că sunt niște cazane mari de motorină, de benzină, de ulei... Lângă mine era un om care întotdeauna îmi spunea să nu-mi fie frică. Dincolo de mine a ridicat un om capul, presupuneam că este un om, tot muncitor, era tractorist și zice către mine: „Doamnă, nu vă fie frică! Nu vă fie frică!”. Tremuram toată, nu știam ce să fac de frică...
- *Dar ce s-a întâmplat acolo? Ce vi s-a întâmplat?*
- Ne-a bătut. Acolo ne-a bătut cel puțin 20-25 de minute.
- *Cine?*
- Un om înalt, foarte nervos, un om mai voinic, în civil, ne-a bătut de ne-a zăpăcit în bătaie... Asta a fost pe 16...
- *Câți erați acolo?*
- Era un singur om care ne-a bătut...
- *Nu, nu, nu! Dar câți erați dv. acolo?*
- Noi eram mulți, foarte mulți, cel puțin 80-90 de persoane.
- *Și erați întinși jos? Acolo în curte?*
- Eram întinși pe burtă. Ca pe animale ne-a întins pe burtă.

- Când v-au luat de-acolo, de la Restaurantul Sinaia, aveți ceva asupra dv. care să dea de bănuț?

- Nu aveam nimic, decât așa, plasa o aveam, cum o am și-acum. Deci nu plecam fără de plasă cu mine nicăieri, că nu știam ce găsesc, pentru că luasem plasa ca să iau lapte pentru copii, pentru nepoți, că am patru nepoți...

- Așa!

- Și la ora 3,30-4,00 dimineța, după ce ne-a interogat, ne-a luat declarație cineva, civil iară, ne-a luat o declarație și ne-a dus pe noi tot cu o mașină închisă, ne-a răsfirat pe străzi...

- V-a dat drumul?

- Ne-a dat drumul.

- În aceeași noapte?

- În aceeași noapte... Nouă ne-a dat drumul, la câteva femei... La câteva persoane numai și la câțiva copii, eu eram cea mai bătrână din câți am fost acolo... Dar ne-au bătut într-un hal fără de hal. Pe 17 dimineța, ne-am dus la biserică. După-masă, când am ieșit la 1,00, la 1,00 și ceva, iară am venit, din nou, la „Maria” aci...

- De ce?

- Că am auzit că s-au spart foarte multe magazine și am zis: „Hai să mergem și noi, poate că s-a spart și la «Maria», să vedem ce e acolo.” Am auzit de la biserică că pe pastorul Tőkés vor să-l scoată de-aici sau să-l omoare... Eu așa ceva auzisem de la lume, de la popor. Am venit aici, la „Sinaia”, am zis către ăia care păzeau acolo, grupul ăla mare de oameni, erau în jur de 300-400 de oameni la „Maria.” De-acolo am cerut la ăia care erau acolo, care păzeau acolo: „Lăsați-ne să-l vedem pe domnul Tőkés, dacă și pentru el am venit aici, cel puțin lăsați-ne să-l vedem, dacă mai există sau l-ați omorât!”. Vine un domn, locotenent sau colonel, nu știu ce este, că nu prea cunosc gradele, că sunt țarancă, vine și zice: „Te luăm, dar fără ca să ne faci ceva!” M-au luat înăuntru, m-au dus pe coridorul ăla, pe mine și mai pe o femeie. Ția în timpul ăsta o ieșit. Ne-am uitat pe o ușă și pe cheia ușii, că nu se putea, era imposibil să intri înăuntru, ne-am uitat pe cheia ușii, el a ieșit. Iar eu am primit un pumn de mi-a ieșit o măsea și cu o ureche nu aud... Imediat mi-a țâșnit sângele pe ureche și pe gură și, venind afară din holul ăla, după ce mi-am revenit, un om cu barbă, înalt, puțin mai înalt ca mine, cam 1,50-1,60 să fi avut, omul ăla a zis: „Domnule Sima, ai nenorocit-o, ai nenorocit-o! Ce i-ai făcut?” De-atunci am aflat că cel care m-a lovit îl cheamă Sima. Nu l-am cunoscut, în viața mea nu...

- Dar l-ați văzut pe cel care v-a lovit?

- Da, cum să nu...

- *Cum arăta?*
 - Un om mai înalt ca mine și mai bine ca mine și avea două stele mai mici și una mai mare...
 - *Așa, și altceva? Era tânăr, era în vârstă?*
 - Era în vârstă...
 - *Șaten, brunet, blond?*
 - Mai așa, șaten, nici blond, nici brunet, mai șaten...
 - *Cărunt sau necărunt?*
 - Nu m-am uitat, că era cu chipiu.
 - *Cu chipiu... Da. Și ați plecat de-acolo, probabil.*
 - Am plecat de-acolo așa cum am fost. Am plecat acasă direct. În drum spre casă, m-am întâlnit cu soțul. Zice: „Ce-i cu tine?”, zic: „Uite, cutare și cutare m-au bătut.” Zice: „Ce-ai căutat acolo?”. „Am fost și eu ca oricare om, am fost să văd.” M-am dus acasă, pe 18 dimineața nu m-am dus la lucru. M-am dus să-mi fac certificat medico-legal.
 - *Așa...*
 - Când am ajuns în holul Spitalului Județean, că la Spitalul Județean se făceau certificatele medico-legale, când am ajuns în holul spitalului, acolo striga un bărbat, adică am întrebat un bărbat, văzându-l civil și venind către mine, zic: „Domnule, spuneți-mi și mie, unde să mă duc să-mi fac un certificat medico-legal?”. Îmi spune: „Uite, acolo.” Între timp, venea un om îmbrăcat în haină de piele, tot civil, înalt, foarte nervos și zice către noi: „Ce cauți aici?” Zic: „Vreau să-mi fac certificat medico-legal, că m-au bătut, ieri noapte, la Miliție, la Procuratură, la Miliție...” nu știam nici eu, dar asta mi-a fost vorba, asta mi-a fost cuvântul... M-a luat de mână, aici, de mână, de mi-au rămas urme pe mâini, așa m-a strâns de mână, m-a luat, m-a tras în hol și mi-a dat câteva picioare în burtă. De-atunci, eu nu mai pot să lucrez, nu mai sunt capabilă să lucrez, de cinci luni de zile stau în spital și nu mă pot vindeca nicidecum. Am fost așa de rău bătută, și vine domnul doctor Costea și spune: „Domnule, de ce dai în femeia asta, aici nu este voie să bați!” Și i-a spus pe nume, cum îl cheamă. Eu nu-l cunosc, nu știu, era civil...

Avram Elena. Mama lui Avram Vasile, de 40 de ani, decedat. Ziua de 17... „Am fost la biserică... s-o gătat liturghia, manifestanții pe partea stângă... pe partea dreaptă, era Armata... Manifestanții... m-or luat de braț, așa că eu am întrebat că Armata îi cu ei... Nu, măicuță!... Ei cântă de Ceaușescu și noi strigăm Jos Ceaușescu!... Am plecat la Spitalul Județean... or mai fost femei, una cu supă, să ducă la fata operată... nu ne-o lăsat... Către cine țineți armele așa? Către noi, bunicii voștri?... Și le-am zis la copii să nu se ducă... Nu pot să spun cât o durat până o venit un vecin... Mi-au zis că-i împușcat la Clinici... cine o tras în copilul meu? Că o intrat glonțul... între coaste și plămâni, și s-o oprit și i-o spart ficatul... și rinichiul i l-o scos și o mai trăit copilul meu până a doua zi

de Crăciun... și atunci or venit securiștii acolo și ne-or scos afară... copilul meu o murit și eu nu l-am văzut... Cine o tras în copilul meu?... Să fie scoși și judecați!” Asupra grupului de demonstranți s-a tras din Hotelul Timișoara, „că glonte o venit pe o traiectorie de sus în jos... A rămas o nepoțică de 14 ani.”

- *Cum vă numiți?*

- Avram Elena.

- *Ce vârstă aveți?*

- 63 de ani.

- *Sunteți mama lui Avram Vasile, da?*

- Da.

- *Decedat, da?*

- Da.

- *Ce știți legat de...?*

- Domnule președinte, eu, duminica, toată ziua am fost în oraș, am fost la biserică, după-masă am plecat la Județean...

- *Știți, iertați-mă, trebuie să-mi fac datoria, sunt obligat de lege. Știți că mărturia mincinoasă se pedepsește.*

- Da, domnule președinte. N-am ce să mint. Eu mi-s femeie bătrână...

- *Am înțeles...*

- Am fost la biserică. Când am ieșit din biserică, or venit manifestanții... S-o gătat liturghia, manifestanții pe partea stângă, tineret or fost, și, pe partea dreaptă, era Armata. Am ieșit și am așteptat tramvaiul... N-o venit și am intrat și eu cu ei și or venit până la Operă. La Operă, Armata s-o retras. Manifestanții ăștia or strigat acolo: „Jos Ceaușescu!”, „Jos comunismul!”, „Vrem libertate!”, or cântat „Hora Unirii”, „Deșteaptă-te, române!”... Încă doi m-or luat de braț, așa că eu am întrebat că Armata îi cu ei? Că am văzut că îi și Armata și ei... „Nu, măicuță!”, zice: „Ei cântă de Ceaușescu și noi strigăm «Jos Ceaușescu!»”. Și m-am dus cu ei de braț, m-am dus până acolo, că or spus că merg la Partid și m-au întrebat dacă merg cu ei și le-am spus că mă duc acasă, că mi-i greu, că o fost o căldură și am spus la copiii mei ce-am văzut. După-masă am plecat la Spitalul Județean... Când am ajuns la tramvai, n-o circulat tramvaiul 4 și am luat 17-le, troleibuzul ăla, am mers până la Tribunal. Acolo erau cordoanele de militari, nu ne-or lăsat să trecem... Or mai fost femei, una cu supă, să ducă la fata, operată de fiere... Nu ne-o lăsat... Le-am zis: „Măi, copii, lăsați-ne să trecem, noi nu facem nimic!”, or spus că „Nu, nu!”, militarii. Le-am zis: „Cătră cine țineți armele așa? Cătră noi, bunicii voștri? Părinții voștri?” Unii or început a plânge, or plâns unii militari... Am vrut să mergem cătră semafoare și ne-or zis să nu mergem, că acolo sunt de ăia cu coifuri și sunt de-ăia, securiști... Iară am venit înapoi, că

era lume acolo și copii mai mult... Am venit înapoi către Piața Unirii, ca să trecem, să mergem la spital. N-am putut, că tot Armata o fost peste tot... Am trecut să mergem înapoi către casă... Acolo spărgeau pe vitrine, niște copii spărgeau pe vitrine. Am ajuns acasă. Femeia s-o dus, că o zis că stă pe Bv. Sălăjan, aia cu oala cu supă, și eu am venit acasă... Și am spus la copiii mei, erau niște vecini și am spus, dar era gata să plece și copilul meu cu vecinul ăla. Eu le-am povestit că am auzit că a călcat tancul o femeie și un copil... N-am văzut, atunci s-o făcut scandal mare și zbierături, și huiduite, și eu atunci am plecat de-acolo, când s-o călcat femeia aceea... Eu n-am văzut, așa or zis. Și le-am spus la copii să nu se ducă... Eu m-am dus la cameră, la fată, acolo, și copilul o plecat cu vecinii ăia... Nu mai pot să spun cât o durat până o venit un vecin și o bătut la ușă și eu, când am deschis ușa, mi-au zis că „Îi împușcat la Clinici!”. Eu mi-am luat șlapii și am fugit la Clinici... Se trăgea... să mă lipesc de alții, eram pe Circumvalațiunii... strigau... Când am ajuns la Clinici, acolo, iară, se spărgea pe partea ailaltă și am auzit niște domni că or striga: „Spargeți, copii!”. Dar eu m-am dus la poartă la Clinici, le-am strigat să mă lase să intru. N-or vrut să mă lase... Se trăgea dintr-o macara din față de la Clinici, se trăgea, se împușca și-atunci m-or auzit vecinii și m-o auzit și doamna doctor Bárányi, că a fost doctorița la băiatu’ meu, că ea o lucrat la „Sud”, și o venit la poartă și m-o băgat înăuntru și o vrut să-mi dea medicamente. Am spus că vreau să văd copilul meu dacă-i mort, dacă nu-i mort... Mi-a spus că nu-i mort și că-i operat și să stau liniștită... Și-atunci mi-or spus colegii ăia că, cum or ajuns la Piața “700” și or trecut, și între Oftalmologie și Centrul Militar l-or împușcat pe copilul meu cu gloanțe de război. Cine-o tras de-acolo, din Hotelul „Timișoara”? Cine-o fost acolo și cine-o tras în copilul meu? Că o intrat glonțul, mi-o spus profesorul, pe-aici o intrat glonțul și între coaste și plămâni și s-o oprit și i-o spart ficatul, că o fost „dum-dum” de ăla și rinichiul i l-o scos și o mai trăit copilul meu până a doua zi de Crăciun, dimineața la 4,00, și n-am mai putut să mă bag, toată noaptea am stat, au deschis ușa, cum or tot venit răniții, și tot o plâns lumea acolo, și doctorii or plâns... Am stat în toată ziua, și noaptea m-am dus la el la spital, până când o vorbit Ceaușescu, și-atunci or venit securiștii acolo și ne-or scos afară... Nu ne-or lăsat decât la poartă... Copilul meu o murit și eu nu l-am văzut... Cine o tras în copilul meu? La 70 de ani să rămân pe ulițe, să n-am pe nimeni! Eu vreau să știu! Să fie scoși și judecați! Ei spun că suferă că-s arestați, dar eu nu sufăr că mi-or omorât copilul?! Și pentru ce...? Spune că sunt huligani, ce o putut să spargă acolo? Să-l fi împușcat în picioare, să fie șchiop, dar nu să mi-l omoare cu glonț de război! Toată lumea știe că m-au scos afară cu leagănul din casă și mi-au sigilat tot!

Greu l-am crescut și bărbatu' meu mi l-or dus la concentrare și socru-meu închis și bătut și smulse mustățile la socru-meu și tata închis... Domnul de la S.M.T. Fibiș i-o fost milă și ne-o trimis câte-o pită acasă... Și copilu' mi l-or împușcat acum! Eu trebuie să sufăr anii ăștia, să n-am copil? Pentru ce au tras în el? Pentru ce mi l-or omorât, copilul meu...! Atâta am avut de spus. Să-l văd pe cel care a tras din Hotelul „Timișoara”! Că de-acolo, că așa o venit glonțul, de sus, și mi-or omorât copilul! Numai atâta am avut de spus...

- *Câți ani avea băiatul?*

- 40 de ani.

- „...în vârstă de 40 de ani.” *Cu ce se ocupa?*

- Muncitor...

- „Acesta, împreună cu mai mulți vecini, a ieșit în oraș, la demonstrații.” *Cât era ora când a plecat de-acasă?*

- Nu mai știu, domnule, în jur de 16,00...

- „Pe seară, am primit vestea...”

- El a fost primul împușcat. La Clinici el o ajuns primul rănit.

- Da. „Pe seară am primit vestea că fiul meu, în zona Centrului Militar Județean, a fost împușcat. Mi s-a spus că s-a tras dinspre Hotelul «Timișoara».”

- O spus și el: „Vezi, mami, puteam să fiu mort...”

- „A trăit până în data de 25 decembrie, când a decedat...” Da. Când s-a întâmplat asta? În 17 decembrie?

- Da.

- „A fost rănit în seara de 17 decembrie, fiind internat în spitalul Clinicile Noi.” *Dar ce v-a spus fiul, de unde s-a tras? Din hotel sau dinspre hotel?*

- Din hotel, din hotel.

- „Menționez că...”

- Din Hotelul „Timișoara.”

- „Menționez că am stat de vorbă cu fiul meu, cât timp a mai trăit, și mi-a spus că s-a tras asupra grupului de demonstranți, unde se afla și el, din Hotelul «Timișoara.» Medicul mi-a comunicat că glonte a venit pe o traiectorie de sus în jos, pătrunzându-i în torace, subclavicular.” Da. Are copii băiatul dv.?

- Are o fetiță de 14 ani.

Rusu Maria. Detalii despre evenimentele de la Biserica Reformată, din ziua de 15 decembrie... „A început să se strige: Români, veniți cu noi! Români, nu fiți lași!... În 18 decembrie: am coborât din tramvai... în fața mea, pe mijloc, unde e zona verde, mergea un ostaș de Grăniceri și, lângă el, un civil care filma totul. În 20 decembrie... s-a pus carne și lămâi la liber: că a venit Bălan, de anul nou o să avem curcan... În fața

Catedralei, niște bărbați mai furioși băteau cu pumnii și picioarele, să se deschidă, și-i făceau pe preoți lași și criminali, că au scos ieri copiii, să fie împușcați... În 20, în balconul Operei... Vreți să vă vorbească tovarășul Matei, vreți să vă vorbească... Bălan? Da, vrem Bălan ca primar!... Alții au început... Iliescu și Mănescu!"

- *Cum vă numiți?*

- Rusu Maria.

- *Ce vârstă aveți?*

- 59 de ani.

- *Înțeleg că vreți să fiți audiată ca martor. Da?*

- Da.

- *Vă ascultăm!*

- În data de 15 decembrie, dimineața, am pornit de-acasă să mă duc spre copii. Nora mea abia născuse al treilea copil și, din tramvai, am văzut aglomerație la stația Doja. Am coborât, știam că acolo e Tókéş László și că, de două zile, am văzut niște ostași acolo și am...

- *Vorbiți mai aproape de microfon, că nu se aude!*

- ...ostași, de vreo două zile acolo, și zic „Cine știe ce păzesc?!” Și am coborât din tramvai...

- *În data de 15 sau în 16?*

- În 15 decembrie dimineața, înainte de ora nouă... Era adunată lumea acolo, circa 40 de persoane, femei și bărbați, și am întrebat și eu ce s-a întâmplat. Și au spus că trebuie să-l evacueze pe pastor și că ei au stat toată noaptea și l-au păzit, pentru că au fost anunțați și nu vor să-l lase, că-i preotul lor și nu vor să-l lase să plece din localitate și din biserica lor... N-am nimic cu religia lor, nu sunt șovină, nu sunt naționalistă, n-am fost membră de partid, n-am simpatizat nedreptățile. Am o soră în S.U.A., de 20 de ani plecată, deci am avut destul de tras, destule... Și am spus: „Și ce dacă trebuie să fie evacuat?” „Păi, l-au dat mai-marii lui în judecată și trebuie să fie evacuat!” Păi, zic: „Și dacă e o sentință, ce vă băgați în asta?” „Nu, că am stat toată noaptea și noi nu-l lăsăm.” Am stat, ca toată lumea, am stat vreo două ore și ceva, s-a mai adunat lume, fiind stația de tramvai aproape, cinci linii de tramvai: 1 negru, 1 roșu, 6, 7 și 8. Lumea, cum cobora, cum urca, mai stătea, mai întreba, mai pleca, mai comenta. Era o mașină galbenă, în apropierea ușii de intrare în biserică, și una mai albă, lângă atelierul de reparat umbrele. Era acolo un fost vecin de-al meu, că locuisem vreo 15 ani la câțiva metri de parohia lor, pe 6 Martie nr. 13, și mi-a spus că este venit de la Ambasada Maghiară cineva, cu un frate sau o rudă sau cineva de-al lui din Canada și să vadă ce vor face și că vor merge la autorități, să vadă ce se întâmplă. Sigur că am fost curioasă și am stat în continuare de vorbă mai mult de două ore cu acest Cerbe, care a

fost responsabil la Croitoria din 6 Martie nr. 13, unde locuisem eu 15 ani, și mi-am întâlnit diferite cunoștințe, niște casiere de la I.J.T.L., care erau în concediu... Am mai discutat și noi să vedem ce e... În jurul orei 12,00 am plecat, și după-amiază am revenit iar. Erau diferite cunoștințe și am întrebat ce s-a mai întâmplat. Și spun: „Nu ne-a zis nimeni nimic.” Zic: „Cum, nu spune Miliția, nimeni, să plecăm?” Zic: „Nu. Bate vânt de libertate.” Și tot se aduna lumea... M-am dus la Consiliul Popular Municipal, am avut de rezolvat o problemă și am relatat acolo, la două prietene, despre ce-i acolo. Una dintre ele a zis că merge și ea să vadă. Zic: „Duceți-vă, că și eu merg până la copii, mai am treabă, și mă întorc înapoi.” Că nora mea a născut greu, a stat mai mult în spital. Și m-am întors după-amiază iarăși... Geamurile erau astupate, se baricadaseră înăuntru, numai un geam era liber... A apărut la geam, întâi a vorbit ungurește, am întrebat și eu: „Ce spune, ce spune?” Îmi spunea cineva: „Halgaș, halgaș...”, adică să tac. Pe urmă cineva spune că o să vorbească și pe românește. A spus că se bucură că lumea vine, că are grijă de el, că-l simpatizează, că... Au început unii: „Români, veniți cu noi!”, „Români, nu fiți lași!” Eu am rămas așa... M-am dus până acasă, m-am schimbat, am luat ce-a mai trebuit de dus la copii, iar’ m-am întors înapoi pe la 17,00, 17,20. În stație a venit un grup de vreo 50 de tineri, că erau țigani, că erau arabi, că erau bișnițari, deși noi, de-atâția ani pe traseul ăla, ne cunoaștem bișnițarii, nu erau din ăia de care erau pe Văcărescu, că acolo erau bișniță cu sârbii și toate... Și au început iarăși în față, acolo, și un tânăr, în fața bisericii, ne-a întrebat: „Sunteți cu noi? Că o să împărțim lumânări, că o să vină mai târziu și studenții.” Și am spus: „De ce vă jucați cu focul?” Și în timpul ăsta, de la geamurile de vizavi de geamurile lui Tőkés, se aprindeau mereu flăcări. Eu am crezut că se filmează sau se fac semnale și atunci m-am tras de-acolo, ca să nu mă mai fotografieze cineva. Am trecut în stație, unde se oprișe grupul ăla și le-am spus iară: „Măi, copii, sunteți tineri, vedeți-vă de treabă!”. Și unul din ei întreabă: „Păi, tramvaiul șapte unde merge?” Oprise 7-le. Păi, zic: „Voi nu sunteți timișoreni?” „Nu!” „Păi, atunci ce căutați aici?”, „Păi, am venit la pastorul nostru.” Am mai stat un pic acolo, am încercat să le spun să-și vadă un pic de treabă, un domn a spus că am dreptate. M-am dus repede, să-mi chem și vecinele... Dacă eram în apropiere, două stații de tramvai până în Văcărescu, și-mi cunoșteam vecinele și cunoștințele, când am venit cu vecina mea, la 18,55, de ce țin minte precis ora, că am intrat întâi la alimentară, să văd ce mai au. Erau lăzi cu băutură multă și asta se poate vedea din documentele de intrare a băuturilor și alimentelor, de la direcția lor alimentară, de la contabilitate, ce băuturi s-au adus... Noi am fost ultimele cliente... Era cafea „nechezol” și chiar am spus:

„Sta-i-ar în gât și lu’ madam Nica, să bea și ea cafea «nechezol» toată viața, să vadă și ea ce e ficat și ce e fiere și ce e stomac balonat de «nechezol»!”. Ea era directoarea Direcției Comerciale, ne-am luat cafea și am ieșit. În timpul ăsta s-a și încuiat ușa după noi. Vreo trei tineri au vrut să intre, să ia băutură. Se închiseseră ușile, fetele n-au mai dat voie... Am trecut iară cu vecina, să ne uităm, nu mai era grupul ăla, cei circa 50 de tineri. Am mai stat acolo și noi puțin, a ieșit iarăși pastorul la geam. Între timp, au trecut, de vreo trei ori, vreo trei ARO-uri, noi, albe și, pe urmă, a coborât primarul Moț și mai mulți de-acolo... Chiar mă mir că-i liber, că doar el răspundea de aprovizionarea orașului. Și-atunci, nu știu ce a fost acolo și vecina mea: „Haide, că iese cu bătaie, haide, că iese cu arestare!” Zic: „Stai, dom’le!” „Nu, că eu mă duc acasă, dacă tu vrei să stai, stai!” Zic: „Bine, hai că te duc acasă și după aceea mă întorc.” Și a doua zi dimineată, iarăși a ieșit pastorul la geam. Atunci a apărut și soția lui, că atunci am văzut-o și eu prima dată... Pe el în 15 l-am văzut prima dată și iar’ a vorbit ungurește, și iar’ românește și a spus așa: „A fost aseară domnul primar Moț cu tovarășii săi și m-au asigurat că nu voi fi evacuat, că pot să ies să mă plimb, că mi se vor asigura toate condițiile și rămân în parohia mea.” S-au debaricadat geamurile, s-au lăsat geamurile libere, nu ne-a spus nici Miliția, nici Armata, nici Securitatea, nici procurorul Ursu Ieronim, de la Procuratura Județului Timiș, care a trecut de câteva ori cu mașina pe-acolo și ne-a văzut și mă cunoștea, nimeni nu ne-a zis nimic. Am stat liniștiți, a început să se strige: „Români, veniți cu noi!”, „Români, nu fiți lași!”, în sfârșit... Pe urmă, mi-am mai văzut de treburi, am mai trecut, tot liniște a fost. Noaptea ne-am speriat de sticla spartă, de spărturile geamurilor, de tot ce a fost acolo... A doua zi, iarăși, când am pornit, că tot pe jos am mers, ne-am și uitat vitrină cu vitrină... Deci din Piața Reșița și până aici, ce erau vitrine întregi și ce erau sparte. Să plângi de milă, că... unde au început legionarii pogromul împotriva evreilor, dar n-am văzut așa ceva, să-mi plângă sufletul, că toate vitrinele erau distruse, era ceva de neimaginat... În schimb, la C.E.C. vitrina întreagă, la cofetărie vitrina întreagă, la farmacie numai un pic spart, vizavi, la „Sinaia”, încă nu era spart tot. În 17 iară am pornit cu vecinele spre Catedrală. Când a trecut iarăși grupul ăsta pe la C.F.R., grup tot așa, de tineri, dar grup compact, ne-am și speriat. Am zis: „Cine știe ce iese, cine știe...” Zic: „Hai, Lenuș, acasă...!” Ea nu, că să mergem. Dar stăteam cu grijă să nu se întâmple ceva acasă, copiii ăia, deocamdată, nora mea și copiii mai au nevoie de mine... Deci duminică 17, în timpul ăsta se începuseră ceva discuții, că-s demonstrații, că nu știu ce... Noi ne-am întors acasă. N-a trecut mult și iar’ s-au auzit vitrine sparte, țipete, urlete, strigăte: „Lașilor, veniți cu noi!”, în sfârșit... În 18 dimineată am

pornit să iau laptele la alimentara de lângă noi. Nu venise laptele. Am luat-o pe vecina mea, că am auzit că se dau cartofi, până la...

- *Dar în noaptea de 17, începând cu seara de 17...*

- N-am mai ieșit, dar au venit vecinele...

- *Împușcături ați auzit?*

- Da. Și a venit una din vecinele noastre, Carmen Seia, care a spus că era cu o prietenă, care a spus că a murit lângă ea. Noi, speriate, în sfârșit... A doua zi dimineata, am pornit să ne luăm cartofi, tocmai în centru, lângă C.E.C.-ul mare, pe Rousseau, dar pe jos am venit tot drumul... Ce să vă spun, acum era absolut totul spart. Dacă duminică mai rămăsese ceva în picioare, acum era totul spart. La Küttl, unde este stația de gaze, unde se alimentează autobuzele I.J.T.L.-ului și, la fel, îi stația, tot aproape de casa lui Tőkés, sunt trei linii de autobuz: 23, 32 și 33. Acolo era un cordon din Gârzi Patriotice, Armata și câte doi civili cu niște scurte, un gri-albastru petrol, cu alura de sportivi, de militari, tunși frumos, nu aveau nimic pe cap. Aveau câte un pistol-mitralieră, nu-l țineau nici în sus, nici în jos, așa, erau cu mâna și-i spun: „Lenuș, să nu tragă în noi!”, dar, dacă circulă lumea, înseamnă că: „Tu nu vezi că păzește stația de gaze, că, dacă aruncă stația de gaze, noi nici nu mai existăm în cartierul ăsta...”

- *Dar unde?*

- În Piața Ștefan Furtună, la Küttl, cum îi spune, deci circa 200 de metri de casa lui Tőkés László. Țăla a fost primul punct în care am văzut că este păzită stația de gaze de Armată, de ce era păzită... Am venit pe jos, deci tot centrul; când am văzut ce este, magazinul ăla de blănuri din centru distrus, ars, fumul în sus, spre apartamente, unde aveam atâtea cunoștințe și prietene, zic: „Vai, Lenuș, ce-o fi și la Catedrală...” Pe urmă, ea spunea că s-ar putea să fie morții de ieri, încă nu i-au ridicat... Am vrut să mergem să-i vedem și nu ni s-a dat voie. Cineva ne-a spus că ar fi mai înțelept să nu ne ducem. Deci s-a dat voie să circulăm. Când am ajuns și la magazinul „Bijuteria,” totul distrus, aruncate, ceasuri zdrobite, bijuterii... Am întrebat fetele alea dacă mai pot recupera ceva și-atunci...

- *Dar dv. ați lucrat în comerț, de vă cunoșteau?*

- Am fost revizor contabil la Județ. Tot așa, s-a apropiat de noi o altă cunoștință, zic: „Vai, doamna Popescu, uitați ce...” Zice: „Îmi plânge sufletul de milă că a reușit un ungur, după ce că ne-au făcut lași, să spună acumă că nu suntem în stare noi să ne facem democrația. O facem, dar pașnic. Ce ne trebuia nouă huliganismul ăsta și distrugerile astea, că tot noi le suportăm!” Ne-am luat cartofii. Prietena mea s-a întors cu tramvaiul acasă, eu m-am întors pe jos, copiii locuiesc aproape de Piața Traian, pe Pestalozzi, acolo, și

m-am dus până la „Pădurea Verde”, să văd tot traseul... Când am văzut Piața Traian și-acolo, în fața Garnizoanei, dispeceratul ars complet, chioșcul de bilete, chioșcul de ziare, totul ars. Numai scrum. În Piața Traian, la fel. Magazinul de Fierărie și Sticlărie din Piața Traian, complet arse, scrum... Să vezi, să plângi și să nu poți nici să vorbești, nici să comentezi. Când m-am întors înapoi, m-am întors cu tramvaiul înapoi, până în stația Ștefan Furtună, unde era stația de gaze, și acolo am coborât, să văd ce mai e. Dar în tramvai m-am întâlnit cu Iosa Ion, fostul director adjunct al I.P.F.S.-ului, și-i spun: „Vai de mine, tovarășe Iosa, îmi plânge sufletul, săraca eroică clasă muncitoare, tot ea o să suporte toate...” Zice: „Ai dreptate, tot noi o să tragem, să recuperăm toate pagubele astea...” „Măcar e vreo idee, așa, cam cât ar fi pagubele, așa, cu aproximație?” Zice: „O să fie peste câteva miliarde, cine poate evalua acum, în câteva minute?” Pe urmă, am pornit pe jos. Am coborât din tramvai... În fața mea, pe mijloc, unde e zona verde, mergea un ostaș de Grăniceri și lângă el un civil care filma totul. Și când am văzut că filmează în partea dreaptă, unde erau magazine mai multe, de câte ori se oprea el să filmeze, mă opream și eu...

- *Asta unde? În Piața Traian?*

- De la Ștefan Furtună spre Piața 1 Mai... Și am mers până acolo, în urma celui cetățean care filma, și lângă el un ostaș. Deci acel film ar trebui să existe undeva, nu știu cine l-a luat sau poate este la dv. Dar am stat. De câte ori s-a oprit el, am stat și eu să se filmeze și, sinceră să fiu, poate mă prinde și pe mine într-o imagine, să mă ia martor și pe mine odată, să spun cum mi-a plâns mie sufletul de tot ce s-a făcut, haosul acesta, și pentru ce? În 18, deci cu asta am terminat. În 19 dimineața, iară m-am dus după lapte la Alimentară, dar zic: „Hai să văd, ce se mai dă prin piață? Poate se dau ouă, ceva...” Nu era nimic. În 19 după-amiază, am vrut să plec la pâine și nu m-au mai lăsat vecinii să merg încolo, au spus: „Nu te duce încolo, că uite cum stau tramvaiele, și pe o parte și pe alta sunt oprite!” În față la Cinema „Arta” era un camion cu ostași. S-a spus că în față la ELBA, acolo, pe pod, s-a tras... Noi am văzut fumul și flăcările și am crezut că arde fabrica și ne-a spus că nu, numai un camion, un tractor sau ce a fost acolo... Se auzeau dinăuntru, de la ELBA, că nu e distanță prea mare, și n-a trecut mult timp și a trecut un tânăr care a spus că este rănit la cot și cineva de-acolo, de la blocurile noastre, a scos un prosop mic și l-a legat. După ce s-a amurgit bine, ostașii au plecat, lumea de la blocuri a început să strige și să-i huiască: „Criminalilor, călăilor, v-ați omorât frații, v-ați omorât prietenii! Ce-ați făcut?” Și-atunci o vecină a spus să ne ferim, că cine știe, poate-i apucă dracii și trag și în noi. Nu știu ce a fost. Pe urmă au plecat, s-au retras. În 20, dimineața, m-am dus

la lapte, mi-am lăsat să-mi țin rândul, am lăsat plasa cu sticlele acolo, am trecut prin piață, să văd ce se dă. Am trecut podul, să văd ce e în față la ELBA. Au spus că sunt porțile închise și oamenii sunt ținuți înăuntru, nu sunt lăsați să iasă, că este mai bine să fie ținuți înăuntru, să fie liniște. Ne-am uitat puțin pe-acolo, erau de la camionul și tractorul ăla ars acolo ceva roșii aruncate pe jos, și am venit încoace. S-a pus carne la liber în vânzare, rapid, s-au dat și lămâi, am stat și am luat și lămâi, și carne, nici șase minute n-am stat și am luat vreo șase kg., și-atunci lumea a spus: „Dacă a venit Bălan, de Anul Nou o să avem curcan!” Și-atunci, cineva a spus că „Pe timpul lui Pacoste, am mâncat cu dragoste!” Ne-am luat lămâile, ne-am luat carnea și...

- *Și pe timpul lui Matei?*

- Asta nu a spus...

- *Nu a spus...*

- Dar am avut parcurile făcute frumos, nu știu restul... Noi, dacă eram supărați, eram supărați pe madam Nica, că era șefa Direcției Comerciale, și pe primarul Moț, pe care nu l-am văzut niciodată, nici prin piețe, nici prin alimentare. Pe Matei l-am văzut mereu prin piețe...

- *Bine. Altceva mai aveți să ne spuneți?*

- În 20, deci după ce ne-am luat astea și ne-am dus acasă, am mers pe jos, am luat-o pe drumul spre gară, unde treceau deja coloanele de manifestanți. Am ieșit pe la Fabrica de Panglici și Fabrica de Pălării, am venit pe traseul gară, de la „Electromotor” au ieșit cu stegulețe mici, în mod pașnic... S-a mers pașnic, nimeni nu ne-a spus nimic...

- *Ați mers și dv. cu coloana aceea?*

- Da.

- *Da?*

- Da. În fața Catedralei, niște bărbați mai furioși băteau cu pumnii și cu picioarele, să se deschidă, și-i făceau pe preoți lași și criminali, că au scos ieri copiii, să fie împușcați... „Unde sunteți? Trageți clopotele, că noi suntem victorioși, e democrație!” Mie mi-era sufletul plin de bucurie că o să avem și noi dreptate, libertate... Și nu i-am lăsat să spargă ușile. Am mers de la Catedrală încolo, le-am zis să meargă la Mitropolie, să anunțe pe preot, să vină să deschidă Catedrala, să tragă clopotele... La Cinema „Capitol” se vedeau ostașii, cum erau retrași de pe traseu și erau acolo, în fața Consiliului Municipiului. Am mers pe după colț, după ei, erau cele vreo șase TAB-uri; în curte la Consiliu erau, iarăși, militari mulți. Mâncarea lor le rămăsese pe stradă, probabil i-a retras repede... Erau sticlele cu lapte, merele, pachetele cu ce aveau de mâncare acolo... Tancurile au întors din spatele Consiliului Popular, să meargă spre Hotelul „Central.” Unul din ofițeri, care era pe un

tanc, că pe restul urcase tineretul și erau ostași care conduceau, ofițerul a spus că nu poate merge cu tancul lui, că nu știu ce are. Un bărbat din mulțime a spus: „Lasă, că eu am făcut la tancuri, mă pricep să-l pornesc!” și a vrut să urce pe tanc, și ofițerul a spus: „Eu nu predau tancul!”. Și-atunci s-a văzut că avea un pistol mic. Era ofițer cu negru, cu șapca rotundă, căpitan. Și atunci a scos pistolul și a spus: „Nu am niciun glonte, nu, dar s-au blocat șinele...” Ceilalți au mers pe ele, erau urcați, ciorchine, tineri, oameni mai în vârstă, tot... Și pe trotuar, acolo, erau trei doamne, una mai în vârstă și două mai tinere și, cumăștia pe steaguri aveau tricolorul, le-am spus: „Doamnelor, vă rog frumos, dați-le baticurile astea negre, să pună la steag, dacă vă văd în doliu...” Și am scos baticurile de la steag, doi tineri au vrut să le rupă, și doamnele astea mi-au făcut semn să mă duc și și-au scos baticurile și le-au pus pe tancuri...

- *Pe la ce oră era asta?*

- În jurul orei 16,30-17,00... S-a ajuns pe traseul, că-i făcută acum foarte frumoasă Piața Operei în ultimul an, un an jumate... tancurile au trecut și a venit un grup de șase ofițeri de la Apărarea Națională. Unul dintre ei era mai înalt, cu căciulă, cu părul mai argintiu, și m-am apropiat de ei și le-am spus: „Vă rugăm să nu mai trageți în noi!” Și am luat mâna unuia din ei și am dus-o la obraz și-mi curgeau lacrimile. Și i-am spus: „Țineți cu poporul, țineți cu noi, că eu aș fi dat cu bucurie salariul pe o lună, numai să scăpăm de Ceaușescu, să avem și noi mâncare, căldură, lumină, medicamente, asta am vrut, dar și dreptate.” Pentru că eu, în munca pe care am avut-o, am avut atâtea opreliști...

- *„Dar și dreptate”, de ce ați repetat aceasta...?*

- Pentru că stăteam dimineața, mă duceam înainte de ora patru să iau doi litri de lapte pentru nepoței...

- *Nu, nu, nu!*

- Și eram cu ochii pe ceas, să nu cumva să întârzii la servicii și pentru cei doi litri de lapte pe care, de multe ori, nu puteam să-i iau sau nu-i aveam, sau veșnic întuneric, că se întrerupea curentul, căldura, era vai și-amar cum era...

- *Asta am înțeles, dar legat de doleanța aceea...*

- *Ca să scăpăm de Ceaușescu?*

- *Nu, cu dreptatea! Cu dreptatea!*

- Pentru că tatăl meu a fost tâmplar, frații mei mai mari erau la facultate, n-au mai avut dreptul și la bursă, și la cantină, și la cămin... Eu am 11 ani pe șantierul național: Canal, Bicăz, fizică atomică, Teleajen, Brazi, unde era mai greu, în verificări, cine se duce, se duce Rusu, de ce să se ducă bărbății?! Aia erau membri de partid, trebuia să mă duc eu... Unde a fost mai greu,

trebuia să rezist, nu-mi permiteam...

- *Păi, am înțeles că n-ai fost membră de partid...*

Ru.M.: - Nu, și totuși, până în 1984, am lucrat la Consiliul Popular, când au venit indicațiile, din nou, ca toți cei cu rude în străinătate să-și caute alt serviciu.

- *Da. Bine! Să consemnăm...*

- În 20, în balconul Operei, au apărut mai multe persoane și a spus cineva: „Vreți să vă vorbească tovarășul Matei, că-i venit de la București.” Lumea a spus: „Nu!” „Dar vreți să vă vorbească actualul prim-secretar, Bălan?” „Da! Vrem Bălan ca primar! Bălan! Bălan!” Alții au început să strige: „Iliescu și Mănescu!” Eu am continuat: „Iliescu! Iliescu!” Alții, după noi, strigau: „Să fie eliberat Filipescu, Dan Petrescu, să fie eliberați deținuții!”, până după 7,00, când lumea de la balcoane au început să strige că s-a dat comunicat la televizor, că nu mai e voie să se umble pe străzi mai mult de două-trei persoane, că e stare excepțională.

- *„Menționez că, fiind în după-amiaza de 20 decembrie în fața Operei, cineva din balcon a strigat: «Vreți să vină Matei?». Mulțimea a răspuns negativ. Când s-a pomenit numele lui Radu Bălan, o parte din lume a aplaudat. Se cerea să fie eliberați deținuții politici.” Da.*

- În 21 seara s-a stat până târziu. Ne-am strecurat care cum am putut. Iară am plecat, iară am venit, rămăseseră foarte puțini. S-au adunat foarte mulți și în fața Operei, și în fața Județului, cu lozinci scrise, la Județ au scris poze, au dat jos stema, stema partidului. Steagurile erau decupate încă din 20 cu stegulețe și lozinci și se comunica din balcon, comuna cutare cu noi, comuna cutare și-a trimis reprezentanți, comuna cutare suntem așa...

Toda Angelica, 20 de ani, educatoare. Rănită la picior în zona Modex, în după-amiaza de 17 decembrie, orele 18,30-19,00, de focul tras din cordonul de militari care venea dinspre strada Alba Iulia în Piața Operei. A ajuns la Spitalul C.F.R. Speriată de zvonurile despre represiunea securiștilor, a fugit din spital. A fost căutată la servicii de căpitanul Balint, în 19; acesta a ridicat-o la Securitate, cu insulte și amenințări: a fost anchetată ore-n șir, în prezența lui Teodorescu Filip... „Că avem aici o domnișoară care nu vrea să ne spună adevărul!” Acesta însă a dispus eliberarea ei.

- *Cum vă numiți?*

- Toda Angelica.

- *Ce vârstă aveți?*

- 20 de ani împlinesc.

- *Educatoare.*

- Da.

- *Relatați-ne, vă rugăm, cele întâmplate în data de 17, 19...*

- În data de 17 m-am dus cu părinții la mătușa mea. Eram cu sora, cu mama și tata. Una dintre surori era plecată la sat și am rămas cu cealaltă. După ce am stat puțin, am plecat de la mătușa, să vedem ce se întâmplă în oraș. Am venit din „Prințul turcesc”, de pe Strada Cezar Bolliac, am venit pe Podul Michelangelo și acolo erau soldați înarmați cu scuturi. Nu am putut să trecem. Ne-au spus ca să trecem prin altă parte. Am luat-o prin Parcul Poporului, ne-am dus pe podulețul pe unde se merge spre Parcul Pionierilor. De-acolo, am vrut să trecem spre Prefectură... Era ocupat de soldați, n-am putut să trecem nici pe-acolo. Am luat-o prin spate, pe la „Continental”, și am ajuns încet în centru, în față la „Modex.” Am stat acolo, ne-am uitat... La un moment dat, au venit de pe Strada Alba-Iulia soldați cu tancuri. Au tras și au spus că, dacă nu plecăm acasă, ne împușcă. Au somat, nu știu dacă au tras în noi sau au tras în aer. Am fugit, împreună cu sora mea, și am luat-o pe la Cinema „Studio” și am luat-o pe unde este centrul O.J.T.-ului, roată, pe la „Cina”, și am ajuns la „Expres”. Până acolo ne-am întâlnit cu o cunoștință. Am stat de vorbă și, la un moment dat, au început să tragă în noi. Toată lumea a fugit și așa, fugind împreună cu sora mea, m-au rănit. Prima dată nu mi-am dat seama, doar am văzut că sângerez și am zis: „Dori, cred că m-au împușcat sau cred că m-au rănit”, nu mai știu, că am fost așa de stresată... Ne-am dus în Parcul Central, de-acolo am luat-o încet, așa, spre Spitalul C.F.R. Pe pod au venit tancuri, ne-am refugiat pe jos. La pod e un W.C. public, am stat acolo până s-au liniștit lucrurile. Când am văzut că s-au liniștit lucrurile, ne-am dus la Spitalul C.F.R. și m-au pansat acolo... În salon erau mai mulți răniți; nu pot să spun pe nume care au fost, fiindcă, în marea majoritate a răniților, și-au dat nume false. Eu n-am știut că s-au dat nume false. După ce mi-am dat numele adevărat, mi-au spus că: „Domnișoara, de ce ți-ai dat numele adevărat?”. Păi, zic „N-am știut care este adevărul...” Și ziceau că dacă scap, scap, dacă nu, nu se știe... M-au dus într-un salon. Acolo eram singură, doar cu sora mea. Sora mea, între timp, s-a dus să dea un telefon acasă. Nu i-au dat voie să dea un telefon: „N-aveți voie să dați telefon!”. Sora mea zice: „Dar cum, să anunț părinții, să știe barem unde suntem.” „N-aveți voie, domnișoară!”. Pot să spun că erau niște civili, aveau halatele doar pe spate. Nu erau încheiați cu nasturii. Erau securiști, erau doctori, nu pot să specific, că nu i-am cunoscut. Între timp, a venit un doctor în salon, m-a examinat, m-a întrebat ce s-a întâmplat... I-am povestit, și zice: „Bine, domnișoara, lasă că noi o să mai revenim!” Între timp au venit niște bolnavi care erau mai dinainte în spital și mi-au spus: „Domnișoară, fugiți până mai aveți timp, că altfel vă împușcă!” Nu am știut ce să fac: să fug, să

rămân, nu știam, era un etaj, cum să vă spun, era parterul, dar jumătate din încăpere era la subsol, și jumătate în afară. Noi eram la etaj, și între etaj era un fel de bordură pusă din zid și pe-acolo am sărit de la etaj, împreună cu sora mea și mai încă cu un băiat. Dar nu mai știu numele băiatului. Am fugit și ne-am dus spre casă. Pe Barițiu, când să ajungem acasă, erau milițieni, ne somau să stăm să le arătăm buletinele. Ne-au ținut acolo cam jumătate de oră... Ne-au întrebat, s-au uitat la noi și ne-au lăsat să plecăm. În data de 19, m-am dus la servici, era ziua mea de naștere și chiar îmi serbam ziua cu colegii... A venit secretarul U.T.C. la mine și mi-a spus: „Domnișoara Angelica, vino, că te cheamă domnul de la Personal, să vorbească ceva cu tine.” N-am știut despre ce este vorba. Când am ajuns în birou, un cetățean s-a prezentat cu: „Sunt căpitanul Balint de la Securitate.” Și-am spus: „Bine.” Și zice: „Domnișoară explică-ne care a fost situația în data de 17.” Le-am povestit și lor și, la un moment dat, deci după ce am povestit tot, a spus, scuzați-mi expresia: „Ce pizda mă-tii ai căutat acolo?” Eu am spus: „Domnule căpitan sau ce grad aveți, cu un om care vorbește impertinent cu mine nu pot să discut!”. Zice: „Bine, las' că discutăm noi altfel atunci!” A dat telefon la Securitate și m-au dus cu mașina întreprinderii, cred că m-au dus la Securitate și acolo m-au băgat într-un cabinet... Cred că era frizerie, era scaun de frizer, era oglindă și toate instrumentele pentru... M-a audiat, nu știu ce era, securist, era îmbrăcat în civil, și m-a audiat și mi-a spus că tot ce am relatat atunci sunt minciuni și că din tot ce am spus nu e nimic adevărat, și atunci am spus: „Bine, domnule, cum poate să fie minciună, credeți că mie-mi convine să rămân aici, să stau...?” Zice: „Dacă nu spui, vei primi bătaie!”, zic: „De ce nu controlați mai întâi, să vedeți dacă sunt vinovată sau nu?”. Pe rând, așa, au intrat mai mulți securiști, cred, nu știu ce grade aveau, că marea majoritate erau îmbrăcați în civil. M-au întrebat ce s-a întâmplat, le-am explicat și, între timp, deci cel care m-a audiat, că nu-i știu numele, că nu s-a prezentat, a spus: „Veniți, domnule comandant, că avem aici o domnișoară care nu vrea să ne spună adevărul!”. Și i-am spus și zice: „Păi, cum s-a întâmplat?” Și i-am povestit și dânsului și a zis că: „Păi, de ce nu vrei să ne spui adevărul?”. „Păi, zic ce să vă mai spun, că nu mai știu absolut nimic! Tot ce am știut, v-am relatat dv. și ați consemnat pe hârtie.” Nu știu numele, dar, dacă i-aș vedea așa sau prin televiziune, pe toți inculpații pe care i-au arătat, l-aș recunoaște. Și am auzit că este Teodorescu Filip sau acela mi-a dat drumul, în schimb, până la ora 20,00 seara, m-au ținut încontinuu și tot același lucru trebuia să-l repet.

Rusu Aurica. Mama lui Ciopec Marius, împușcat mortal pe strada Naturii, noaptea de luni, 18 decembrie. Identificat de mamă la Morgă: „Doamne, cine i-o fi luat

verigheta... nu avea nici lăntșorul la gât...” A venit cordonul de militari de la Giroc... „de două ori a ieșit cu grupul”, dar el, fiind în față, a treia oară s-a „pus un reflector pe ei și... l-au nimerit.”... „Și el a avut vise, a fost logodit, a încercat la frontieră... De două ori bătut, nenorocit, îi ura pe toți... Spunea: „Mamă, doar un pic și ajung dincolo... n-a mai apucat să ajungă...” ... „Toți sunt nevinovați... Nimeni n-a tras... Atâta le doresc: ucigașii să aibă parte de bucuria ce au făcut-o tuturor celor cărora le-a murit cineva drag.” ... „Dacă, într-adevăr, Armata vroia să-i prindă pe hoți, pe ucigași, de ce nu s-au dus în magazine, când ăia erau în magazine? Îi ajutau și cetățenii să prindă hoții care au spart; dar n-au avut interes. Interesul lor era să împrăstie lumea, să le închidă gura, nu i-a interesat ce se fura. Și-atunci, de ce ne-au ucis copiii? Au ucis ca să bage spaima în noi. Dar nu suntem ca muștele, ca șobolanii, să ne ucidă! Cu ce drept iei viața unui om? Singurul drept, fiecare să-și trăiască viața în libertate.”

- ...S-a tras și zice: „Pe prietenul meu, un prieten bun, la cinci metri în fața mea, a căzut împușcat și l-au tras deoparte ceilalți și alții sunt răniți și am fost să-i duc la spital.” Zic: „Mamă, ai grijă...” A venit sus și zic: „Gata, acum ajunge, trebuie să te culci! Dimineța mergi la lucru! Trebuie să te odihnești!” „Mama, mai puțin mă duc, imediat vin! Nu-ți fă griji!” Nu am putut să stau liniștită. Am ieșit pe balcon, iară stau, mă uit după el... Aud voci jos și mi s-a părut că era vocea lui în fața blocului. Strig: „Marius, Marius...!” Dar era așa, ceva, nu se vedea... era întuneric, nu mergea lumina, erau mai mulți copii acolo, doi-trei mai mici, și un băiat zice: „Lăsați-l pe Marius, că are treabă.” „Păi, zic, ce treabă are Marius?” Și atunci el a ieșit din scară și zic: „Mamă, ce faci? Nu urci sus?” Zice: „Nu, că uite, avem aici un om cu picioarele zdrobite și trebuie să-l ducem la spital. Și am sunat în scară la vecini, jos, care are mașină să-l ducă. Dar zice că nu are benzină. Mamă, îl duc pe ăsta și-atunci venim.” Zic: „Bine, mamă...” Afară se auzea că se mai trăgea și mi-era frică să nu pățească ceva. Și atunci a venit, într-adevăr, fratele mai mic, Cristian, și zic: „Cristi, du-te jos și adu-l neapărat pe Marius sus, că nu mai pot...!” Eram ca într-o cușcă. Mă duceam jos, iară veneam, tremuram pentru ei. În sfârșit, am ieșit pe balcon, l-am auzit pe Cristi cum discuta cu Marius și niște băieți și-l chemau pe Marius să meargă în altă parte, dar am strigat: „Marius, vii sus!” În sfârșit, a venit sus. Și-atunci i-am spus: „Marius, ai grijă, mamă, de tine, că, Doamne ferește, rămâi infirm sau te car în cărucior sau poate mori...” Și zice: „Și ce dacă mor, mamă, mare lucru! Fii serioasă, că am glumit...!” Dar zic: „Mamă, nu glumi cu lucruri de-astea, că nu-i de glumit!” Zic: „Spală-te, că ești obosit, toată lumea e nervoasă, e agitată, spală-te și du-te și te culcă și dormi măcar trei ore...” Că era ora trei... „...și la ora 6,00 trebuie să te duci la lucru.” A doua zi am plecat la servicii. A plecat și el. M-am dus la lucru, dar eram foarte agitată. Am încercat să-l prind la lucru la el, să-l atenționez să vină acasă, dar n-am

reușit să-l prind. Atunci am sunat de-acasă când am venit. Am reușit să-l prind și i-am spus: „Marius, mamă, te rog, de la lucru să vii direct acasă, e periculos, să nu te oprești niciunde pe stradă!” Eu, când am venit de la lucru la ora 13,30, deja erau cordoane de soldați la capătul firobuzului și iară mi-a fost frică, poate iară începe să se tragă și începe din nou. Mi-a spus: „Mamă, nu-ți fă griji, la 16,30 sunt acasă!” Dar n-a mai ajuns acasă. S-a făcut 16,30, 17,30, se întuneca. A început să se tragă jos. Pe la ora 18,00, la Calea Girocului, lume multă în stradă, pe de o parte și alta, și a început să se tragă. Un cordon venea spre oraș. Lumea striga: „Ucigașilor, criminalilor, nu trageți, sunteți ai noștri! De ce trageți în noi?” Eu mă duceam, alergam să-l caut pe Marius. Nu puteam traversa strada, eu locuiesc pe partea opusă Complexului, nu puteam să traversez strada, că așa zburau gloanțele prin mijlocul străzii, ca artificiile. Am căutat să-l caut, să-l găsesc. Un cetățean, așa treceau gloanțele pe lângă mine, m-a tras de haină, acolo, într-o scară, zice: „Doamnă, ce faci?”, zic: „Nu știu, nu-mi găsesc copilul!” Și plângeam... Nu l-am găsit. Întrebam băieții din zonă și-mi spuneau că n-a ajuns. Zic: „Probabil l-or fi arestat, de n-o ajuns acasă...” Atunci n-am dormit toată noaptea. Am așteptat, ori e arestat, ori a fost târziu sau n-a putut să vină în zonă, pentru că se trăgea groaznic atunci. Pe la ora 20,00-20,30 ziceam că se cutremurau geamurile... Era groaznic și un miros de fum și praf de pușcă plutea în aer, de ziceai că e sfârșitul lumii, nu alta... Și-atunci dau telefon la lucru a doua zi, nu a fost la lucru... Am crezut că înnebunesc, că nu știu unde să-l caut. Nu m-am dezlipit de la telefon. Așteptam, poate primesc o veste, poate vine cineva acasă să mă anunțe... Nimeni, nimic... Lumea a ieșit în stradă, s-a făcut marți, s-a făcut miercuri, s-a făcut joi, el nu mai apărea... Fugeam jos, iară veneam, nu l-am găsit. Atunci, vineri dimineața, a sunat la ușă domnul doctor Moisa, legist... Este vecinul meu, locuiește sub mine... A sunat la ușă, când l-am văzut, mi s-au înmuiat picioarele... Zic: „Ceva s-a întâmplat”... și zice: „O veste proastă.” Zic: „Marius...” Zice: „Da.” Zic: „E rănit...”, zice: „Nu, e mort...” Am zis că nu se poate, că nu este adevărat... Atunci zice: „Poate totuși nu e el, dar vino să-l vezi la Morgă, că aseară nu era acolo, joi adică, că până acum nu l-am văzut în Morgă”... Că, oricum, m-ar fi anunțat, că-l cunoștea de ani de zile, sub ochii lui a crescut acolo, de vreo șapte ani, m-ar fi anunțat. Și zice: „Vino să-l vezi, poate totuși nu-i el...” M-am dus, era, într-adevăr, Marius, era așa: îmbrăcat cum a plecat de-acasă, cu fâșul, pulovărul, blugii, numai cu un pantof în picioare... Era murdar pe față, era întins pe ciment jos și m-am uitat la el așa... Probabil avea sânge pe față și cineva l-o fi șters, că erau urme de degete pe fața lui, m-am uitat la mână, n-avea verighetă pe mână... Zic: „Doamne, cine i-o fi luat

și verigheta, că s-a logodit anul trecut...” Atunci i-am zis la domnul doctor: „Vedeți dacă are lăntișorul la gât!”, nu avea nici lăntișorul la gât... Zice: „Nu este...” El a băgat mâna, eu nu aveam puterea, atunci, zic: „Dar acte, ceva?”, că el întotdeauna în buzunarul de la blugi purta buletinul și legitimația de lucru. N-a avut nici buletin, nici nimic... Și-atunci mi-a zis domnul doctor să vin, că nu avea actele... Zic: „Imposibil, că el întotdeauna purta actele...” Pe piept, pe maieu, avea lipit un leucoplast... Atunci l-am întrebat și pe el: „Oare unde o fi stat copilul ăsta?” Când m-am dus la Medicina Legală, a scris acolo: „Împușcat pe Strada Naturii, în jurul orei 21,30-22,00, în data de 18 decembrie, luni.” Și mă gândeam oare unde l-or fi ținut atâtea zile, de n-o fost în Morgă, acolo, că l-ar fi văzut și m-ar fi anunțat! I-am făcut formele de înmormântare și l-am dus la capelă, să-l înmormântez. Vineri l-am dus și sâmbătă l-am înmormântat. Nu pot să-mi explic nici acum unde l-au ținut. Unde o fi fost ținut băiatul, de luni seara până vineri dimineța? Că la Morgă, acolo, n-a fost, că mi-ar fi spus domnul doctor, m-ar fi anunțat, că l-ar fi cunoscut. Și datorită lui l-am găsit, că, altfel, poate ar fi fost în groapa comună. Cu ceilalți acolo... Și tot m-am gândit, când am ascultat procesele, și la televizor, că în data de 18 nu s-au auzit focuri de armă... Că nu s-a tras în 18 decembrie, numai două focuri de armă la florărie... Dar acolo unde a murit copilul meu, i-am pus și o placă, a mai murit un băiat de 15 ani, tot luni, și un cetățean de vreo 37 de ani. Toți trei au fost înmormântați sâmbătă, au fost în capelă împreună cu Marius. Că de la Morgă o mașină ne-a dus la capelă, toți trei au fost împușcați... Atunci, cum de în 18 n-a mai murit nimeni? M-am tot întrebat și-atunci când au fost procesele și a spus Postelnicu, mi se pare, că o parte din cadavre au fost duse în beciul Primăriei... Atunci mi-am dat seama că o fi fost printre ăia care au fost în beci și trebuiau duși și iarăși, a doua tură de transport, și am fost și eu acolo și așa l-am găsit vineri...

P.C.: - Unde era împușcat?

R.A.: - A fost împușcat direct în cap, deasupra ochiului drept și pe obrazul stâng, la nivelul buzei... Ulterior, când l-am dus la capelă, și în zilele următoare, am văzut acolo... de fapt, știam balta aia de sânge, și acolo a murit multă lume... Cum am primit de la Procuratură hârtia aia în care spunea că a murit la intersecția de la Strada Naturii, îmi zic: „Măi, trebuie să întreb, cineva o fi văzut cum o fi murit fiul meu?” Sau poate că n-a fost el sau poate că a fost el... Și-atunci, mai mulți cetățeni care au fost, că le era frică, că au spus că au stat pe burtă prin balcoane, mi-au zis că, într-adevăr, au văzut când l-au împușcat. Că a venit cordonul de soldați dinspre unitatea militară din Giroc și-atunci a avut ceva mașina care venea în urma

cordonului, și-atunci lumea striga: „Ucigașilor, criminalilor, ce trageți în noi?” Și cum trăgeau, lumea se ascundea. La un moment dat, când se apropia cordonul, ei s-au ascuns mai după blocul turn, acolo unde e aprozarul... Când înceta focul, iară ieșeau și strigau și a zis cineva, care l-a văzut, că de două ori a ieșit cu grupul, dar el, fiind în față, a treia oară s-a pus un reflector pe ei și el, fiind așa, la doi-trei metri în fața celorlalți, l-au nimerit. A zis că a ridicat mâinile în sus și a zis: „Nu trageți!” și a picat jos. Și-atunci un cetățean a zis că l-a căutat și mi-a spus exact cum a fost îmbrăcat. I-a pus mâna la cap, a zis că a fost o baltă de sânge în cap și părul tot se lipise și că avea verighetă pe mână și s-a uitat în acte, avea cam 20 de ani, stătea pe Balanței, dar nu a apucat să-l tragă sau să mă anunțe, că veneau mașinile să-i ridice pe cei răniți și pe cei morți. Îi culegeau pe cei picați pe drum... Acuma nu pot să... ce pot să știu altceva, că de văzut, nu am văzut, numai din ce mi-a spus lumea cum a murit, cum l-au văzut împușcat. Iar cum a ieșit glonțul prin spate, a intrat prin față, i-a perforat șira spinării... I-a făcut așa o gaură, iar glonțul din frunte n-a mai ieșit. Și tot m-am gândit, din moment ce au pus lumina pe el, reflectorul, numai cineva profesionist putea să-l nimerească chiar în cap și din mijlocul străzii, pentru că nu a avut urma niciunde pe corp, numai în cap...

- Da. „În dimineața de 17 decembrie 1989, fiul meu, Ciopec Dumitru Marius, în vârstă de 20 de ani, electromecanic, mi-a comunicat că în seara precedentă, în zona «Maria», și apoi și la Căminele Studențești, au ieșit oameni în stradă, demonstrând împotriva regimului politic de-atunci. În aceeași zi de 17 decembrie, pe la orele 16,00, am auzit venind din stradă, din Calea Girocului, unde locuiesc, un vuiet. Am coborât și eu împreună cu Marius și celălalt băiat al meu, Cristian. În stradă ieșise toată suflarea. Erau mii de oameni. Dinspre centru a apărut o coloană de demonstrați cu tricolorul în frunte, care scanda: «Jos Ceaușescu!», «Libertate!», «Români, nu fiți lași, veniți cu noi!», «Nu vă fie frică, Ceaușescu pică!». Era un entuziasm general, deși eram cuprinși de frică, gândindu-ne că s-ar putea ca această revoltă populară să fie înăbușită. În stradă erau bărbați, femei, copii, unii aveau copiii puși pe umeri, în ținută de oraș sau de casă, cum apucase fiecare să ajungă în stradă. Pe la orele 19,00, dinspre unitatea militară din Giroc, au apărut tancurile. Bărbații mai curajoși au hotărât să le bareze calea, pentru a nu ajunge în centru, unde se spunea că sunt alte mii de demonstrați. Și-atunci, la capătul firobuzului 15, au barat carosabilul cu un astfel de mijloc de locomoție. În jurul orei 21,30-22,00, un copil a fost primul, cu o piatră a aruncat în vitrina aprozarului, spărgând-o. După aproximativ 30 de minute, a apărut un grup de tineri, care au spart vitrinele

de la alimentară și de la librărie, după care au scos cărțile și le-au dat foc în stradă. A început să se tragă în sus cu cartușe trasoare. Auzeam cum ni se cerea să plecăm acasă. Mulțimea de oameni nu s-a retras. Mulți erau prin balcoane, pe la uși, pe la ferestre. Și-atunci a început să se tragă în oamenii din stradă. Era ora 23,00. De frică, m-am retras acasă, fiind urmată, după o vreme, și de cei doi fii ai mei. A doua zi, 18 decembrie dimineața, fiul meu a plecat la lucru, promițându-mi că va reveni direct acasă. N-a apărut, însă, la ora când venea de la serviciu și am intrat în panică; mai ales că, pe la orele 18,00, din nou a început să se tragă asupra demonstranților care se aflau în stradă, pe Calea Girocului. Am ieșit în stradă să-mi caut fiul, pe Marius. În jurul meu ploua cu gloanțe. Era un vacarm. O atmosferă de groază. Împușcături, miros de pucioasă. Unii se văitau, alții strigau: «Uciagașilor, de ce trageți în noi?». Nu l-am găsit pe fiul meu. Și am rămas în așteptare, îngrozită. Până în dimineața de 22 decembrie, când vecinul meu, medicul legist Moise, m-a anunțat că pe Marius l-a găsit, împușcat mortal, în Morga Spitalului Județean.” Iertați-mă, v-a precizat că cu o seară mai înainte nu era acolo?

- Nu. Mi-a spus că, începând de luni sau tot timpul, până în dimineața zilei, nu era nimeni sau seara când a plecat nu era în morgă Marius; dimineața, când s-a dus, l-a găsit.

- „A precizat că, cu o seară mai înainte, când a plecat de la Serviciul Medico-Legal, Marius nu era în Morgă...”

- Oricum, m-ar fi anunțat în seara aceea...

- „...și-abia a doua zi l-a găsit acolo. M-am deplasat la Morga spitalului și, într-adevăr, l-am găsit pe fiul meu împușcat în cap, deasupra ochiului drept...”

- Da. Și glonțul i-a rămas în craniu și unul, pe obrazul stâng, în dreptul gurii, i-a perforat capul și i-a explodat în ceafă. Ăla i-a făcut o gaură mare...

- „De asemenea, prezenta o urmă de împușcare în mandibulă; avea explozie de craniu. M-am mirat că nu avea asupra lui buletinul de identitate, deși știu că a plecat cu el. Verigheta de logodnă, lăntișorul de aur nu le mai avea. În evidențele Medicinii Legale figura ca fiind împușcat pe Strada Naturii, în seara de 18 decembrie, în jurul orelor 21,30-22,00. Fiul meu avea pe el un leucoplast, numărul de ordine 4, leucoplast ce-l avea lipit pe piept. După ce mi-am înmormântat copilul, am căutat să aflu de cine și în ce împrejurări a fost împușcat. Niște locatari...” Era pe Calea Girocului atunci când a fost împușcat?

- Da. Apăruse, dar mai târziu, în zonă...

- „...din Calea Girocului mi-au precizat că, fiind în balcon, au văzut un

tânăr – și au dat semnalmentele fiului meu – care se afla în fața unui grup de manifestați, scandând lozincile menționate. De acel grup s-au apropiat mai mulți soldați urmați de un autovehicul. A fost pus reflectorul pe grupul respectiv, după care soldații au executat foc în plin. Fiul meu a mai apucat să ridice mâinile în sus și să strige: «Stați, nu trageți!», după care a căzut secerat. În acel loc au mai fost uciși un bărbat de vreo 37 de ani și un copil de 15 ani.” Întrebări, domnule procuror?...

- Aș fi dorit ca să se stabilească, totuși, să se afle, cumva, adevărul...

- „Mă întreb, însă...”

- ...cine au fost cei care au executat foc, că, după câte am ascultat la radio și TV, m-am uitat...

- „...totuși, cum se poate explica că, deși s-a tras foc automat asupra fiului meu, acesta a fost nimerit numai în cap...”

- Da. Și după câte am auzit eu la radio și am văzut la TV, tovarășu’ Chițac a fost acuzat, la un moment dat, că a fost trimis să deblocheze o intersecție, Strada Naturii cu Calea Girocului, în data de 18 decembrie. Și el susținea, a scris și în ziar, că el nu a dat ordinul ăla de deblocare și de împrăștiere a manifestaților. Atunci altcineva l-a dat. Sau el știa cine a dat ordinul și cineva știe care sunt cei care au... ucigașii din stradă care au tras asupra oamenilor. Și m-am întrebat, nu o dată, dacă tot a dus bombe din alea lacrimogene, tovarășul a fost așa de drăguț, de ce nu a dat două-trei bombe acolo, la copiii ăia, îi împrăștia, de ce i-au ucis? Cu ce drept le-au luat viața? Oare unul dintre acuzați, dacă le-ar fi murit copilul, oare cum ar fi fost? După ce îl cresc, din 1983 am divorțat și doi copii am crescut... Cum poți să iei viața unui copil așa, fără să-ți faci nimic? Ia-l, închide-l, judecă-l pentru faptele lui, dar cu ce drept îi iei viața? Dreptul omului de a trăi, cu care te naști... Un copil, oricare, a avut vise... Și el a avut vise, a fost logodit, a încercat la frontieră... De două ori bătut, nenorocit, îi ura pe toți... Spunea: „Mama, doar un pic și ajung dincolo...” N-a mai apucat să ajungă, că a ajuns în altă parte. Toți sunt nevinovați... Nimeni n-a tras... Atâta le doresc, ucigașii așa să aibă parte, de bucuria ce au făcut-o tuturor celor cărora le-a murit cineva drag. Toți cei care au ieșit în stradă se spune că au fost huligani, că au fost hoți, că au avut cazier, dar niciunul din cei care au murit nu a fost hoț... Toți au muncit, toți au fost în câmpul muncii, toți și-au văzut de treabă, că hoții s-au pus la adăpost. Ei, după ce au spart, au venit și au furat și și-au păzit pielea. Dacă într-adevăr, Armata vroia să-i prindă pe hoți, pe ucigași, de ce nu s-au dus în magazine, când ăia erau în magazine? Îi ajutau și cetățenii să prindă hoții care au spart, dar n-au avut interes. Interesul lor era să împrăștie lumea, să le închidă gura, nu i-a interesat ce se fura. Și-atunci de

ce ne-au ucis copiii? Au ucis ca să bage spaima în noi. Dar nu suntem ca muștele, ca șobolanii, să ne ucidă! Cu ce drept iei viața unui om? Singurul drept, fiecare să-și trăiască viața în libertate. Că i-am spus fiului meu de-atâtea ori: „Mamă, nu te du la frontieră!”. „Nu mă mai duc, mamă!” Atunci când a dispărut de-acasă și nu l-am găsit, îmi spuneau cunoștințele că s-a dus. Eu le-am răspuns că nu s-a dus, că mi-a promis că nu se duce și eu îl cred pe cuvânt. Și poate era mai bine, poate era în viață dacă se ducea. Dar el mi-a promis și n-a vrut să-mi facă necazuri. De-aia zic, sunt niște vise spulberate, o viață risipită, nu una... ne-a nenorocit și pe noi, cei care l-am pierdut. Dar ei, săracii, care sunt în pământ, care nu mai văd soarele, care au dus visele, speranțele cu ei... Ce se întâmplă cu ei? Când am mers și vuiau gloanțele pe lângă mine, mi-am zis: „Doamne, de ce nu m-au nimerit pe mine?” Să mai fi trăit și el măcar 20 de ani, să fi ajuns lângă iubita lui. De ce i-au luat viața? Cu ce drept? Că a vrut să fie liber... Că-mi spunea fiul meu: „Mamă, m-am dus la frontieră, că am vrut să fiu liber. Asta nu-i libertate! Suntem ca-n cușcă. Tu ești mai în vârstă, te-ai obișnuit, dar noi suntem tineri, asta nu e viață!”, zice. Poate că aici, în Timișoara, a fost mai mult influența occidentului, urmăreau la sârbi programele, la unguri, zice: „Mamă, nu ai ce face! Te duci în oraș, vezi același film. Nu se mai țin discotecii. Vii de la lucru, ascuți o casetă, te culci. La televizor n-ai ce vedea, noroc cu sârbii...” Zice: „Asta-i viață?” La lucru nu mai e cum era. Și acolo numai cu pile, ei, săracii, când au terminat școala, vai și-amar ce munci le dădea! Că cei cu categorii mari jucau cărți și beau și-i puneau pe ei la muncă. Zicea: „Mamă, nu poți să câștigi ca să te realizezi, asta nu e viață, mamă...” Că viața a fost pentru cei care aveau puterea în mână înainte, nu? Care erau cu comunismul. Și fiecare ținea să nu-și piardă scaunul, nu? Pentru că nu era totuna să stea la coadă și ei, ca noi. Ce a câștigat lumea? Cei care au murit. Pentru mine, fiul meu a murit degeaba... Ce au câștigat? Niște nenorocite de pașapoarte plătite cu sânge, pentru care se duc în vamă și se vând și cumpără și-și vând țara... Ce-au câștigat, în fond? Durere numai pentru noi... Fiecare se poate gândi, când are pașaport, ăla e plătit și cu sânge. La fiecare din cei care au murit sau cel ce a fost rănit, ce a câștigat? Lupta pentru putere! Nimeni nu este vinovat! Copiii au murit... Atunci, am uitat să vă spun, luni seara, nu venea fiul meu: „Doamne”, zic, „oare știe cineva de noi?” Am încercat să dau telefon, mai aveam cunoștințe la București, n-am reușit să prind. Dau telefon la Arad, n-am reușit, la Brașov, nu se putea... În sfârșit, am prins la Roman, la o cunoștință. Era 20,30-21,00, se trăgea groaznic, ridic telefonul și-atunci se auzea mare gălăgie și am zis: „Maricica, auzi?”. „Ce să aud?”. „Niște zgomot”, zice: „Voi vă uitați la sârbi, la TV”, „Doamne”, zic, „la noi nu e la

film la TV, e realitate, se trage în stradă și eu nu-mi găsesc copilul...” A zis: „Fii serioasă, voi glumiți...” Alții, în alt colț de țară, nu știau ce se întâmplă, dormeau liniștiți, iar la noi erau bătuți, erau chinuiți, erau uciși, ceilalți nu știau nimic.

(Secvențe din *Procesul de la Timișoara*, vol. V, aflat sub tipar)

Trupele speciale de la Caracal în acțiune

În 19 decembrie 1989, între orele 16:30-17:00, din opt aparate de zbor de tip AN-24, au fost debarcați, pe Aeroportul Internațional Timișoara, 300 de parașutiști. Fuseseră trimiși din unitatea militară specială de la Caracal. Li se prelucrase o stare de fapt legată de acțiuni destabilizatoare ale unor huligani, iredentiști, bețivi, maghiari. „S-a luat legătura”, ne-a declarat domnul colonel Gurschi, unul din cei 300 de debarcați la Timișoara, „cu oficiali de la cazarma de pe Calea Lipoivei (fosta Divizie de Apărare Antiaeriană – n.n.) și de la Marea Unitate de Grăniceri. Noi eram hotărâți să facem ceva pentru țara asta! Nici prin cap nu ne trecea că pe străzi se află populația Timișoarei...” Vă prezentăm, în continuare, mărturia unui ofițer adus de la Caracal pentru a nimici „huliganii, iredentiștii, bețivii, maghiarii” de la Timișoara.

„Armata trebuie să fie la graniță”

„De ce trupele Armatei stau în cazărmi, dacă ungurul e la graniță? Aceasta a fost întrebarea pe care i-am adresat-o generalului Cârneanu. N-a putut să-mi răspundă. Păi, fraților, dacă ungurul e la graniță și vrea să ne atace, Armata trebuie să fie la graniță, nu în oraș. Încă nu eram lămurit, iar noi trebuia să ne îndeplinim misiunea: Cine încalcă legea, cine atacă, trebuie să moară! Astea au fost ordinele!”

„De la generalii Nuță și Mihalea am primit ordin să-i scap din Consiliul Județean pe ostaticii Bobu și Dăscălescu”

„...În Consiliul Județean fuseseră luați ostatici Bobu și Dăscălescu. Ei trebuiau să fie scăpați de-acolo și să ajungă la Ceaușescu. Era clar că Ceaușescu nu mai avea încredere în Coman. Probabil Coman îi spusese realitatea. Oricum, Ceaușescu n-ar mai fi venit la Timișoara. Aia era clar. A trebuit deci să-i scap pe cei doi. Am ales niște băieți buni și am reușit să ne

strecurăm prin mulțime fără niciun foc de armă. Asta se întâmpla pe la miezul nopții. I-am luat de-acolo și i-am dus la aeroport. Ce să spun, arătau ca niște cârpe.... Erau terminați... Mă miram: cum naiba să mă conducă ăștia pe mine? Ordinul l-am primit de la generalii Nuță și Mihalea. Aici a fost momentul în care, neștiind dacă Ceaușescu va pica, am pășit ca pe sârmă...”

„Coman mi-a ordonat: „Băi, Gurschi, tragi în populație, numai să mă salvezi pe mine!”

„Generalul Stănculescu, în cămașă albă, stătea cu mine în anticameră. Și el și Coman bănuiau ceva... Era și Bălan acolo. Nu se simțea cu nimic vinovat. El ținea cu populația. Înainte de plecarea la aeroport (de la Consiliu – n.n.), Coman a ordonat: *Băi, Gurschi, tragi în populație, numai să mă salvezi pe mine!*... Spre dimineață, i-am dus la aerodrom. Au plecat cu AN-ul și mi-au ordonat să reiau dispozitivul pentru apărarea Consiliului. Rămăseseră acolo Bălan și Popescu, șeful Miliției Timiș. (...) Ei voiau să apăr dispozitivul din exterior. Păi, eu nu fac așa ceva niciodată. Adică să stau în fața zidului, când pot să stau după zid. Asta-i o porcărie.”

„Popescu ăsta era un personaj bizar...”

„Nu puteam dormi în dispozitiv. Era exclus. De mâncare nici nu putea fi vorba. Și-atunci, în așteptarea aia, mai stăteam de vorbă cu unii, cu alții. Popescu ăsta, șeful Miliției Timiș, era un personaj bizar... Îmi povestise cum fugise Nadia din țară, cum a fost ajutată, cum i s-a pregătit plecarea. Îmi zicea că, simțind ce va urma, și-a trimis familia în Apuseni. Deci foarte mulți știau ceva... Din câte-mi dau seama, Popescu refuzase să preia comanda la Inspectorat. Îl lăsase pe altul... Ce motive avea să stea cu mine în Consiliu? De-acolo era condusă, de fapt, anihilarea Revoluției.”

„Am refuzat să apăr clădirea Miliției!”

„Pe 20 decembrie, în jurul orei 16:00, ni s-a ordonat să facem recunoașterea Inspectoratului Miliției. Urma să ne desfășurăm și să-i apărăm pe ăia. Am refuzat. Păi, erau de o mie de ori mai înarmați ca noi. Aveau și ABI-urile alea (automobil blindat de intervenție – n.n.) și erau echipați ca de intervenție, cu tot ce le trebuia. Iar noi numai cu ce aveam pe noi: ținuta de iarnă, căștile, armamentul. Noi afară, la 10 metri în fața clădirii, să-i apărăm pe ei, aflați înăuntru, în obiectiv. Cum poți să faci așa o chestie? Să pui forțe înapoia altor forțe și tot așa... Ca la jocul de șah...”

„Stănculescu a plecat din Timișoara în 21 decembrie la ora 24:00”

„La teleconferință, când Ceaușescu spunea de Timișoara, Brașov, Cluj și Arad, mi-am dat seama că situația e gravă de tot. Multe nu pot spune, pentru că țin de intimitatea lui Coman, de intimitatea lui Stănculescu. Dar pot să vă spun când a plecat Stănculescu din Timișoara: în 21 decembrie, la ora 24:00. I-am dat gardă până la Hotelul Partidului, de unde și-a luat lucrurile. Garda l-a condus la aeroport, de unde a zburat la bordul unui aparat AN-24. Deci ar fi putut ajunge la București între ora 3:00 și 4:00, pe data de 22 decembrie. A fost tot la cămașă albă...”

„A început să se tragă în noi”

„Pe 22 seara, ordinul a fost să mergem la Catedrală, că acolo sunt teroriștii. Nu cunoșteam orașul. Mi s-a dat un ghid, un căpitan de la unitatea militară din Calea Lipovei. A fugit de frică. Am primit un altul, care a șters-o și el englezește. Și-atunci, mi-am luat subunitatea, am îmbarcat-o în camion și am pornit în trombă. Am ajuns lângă un loc care, mai târziu mi s-a spus, era Cimitirul Săracilor. Oameni cu lumânări. Doi civili au venit cu noi. (...) Știu că am trecut pe sub un pod de cale ferată. De la prima gheretă în dreapta a început să se tragă în noi. A început canonada. Nu exagerez deloc când spun că s-au tras peste 3.000 de cartușe. În camion am avut 20 de lovituri. Atunci am fost rănit la mână. Un glonț mi-a nimerit încărcătorul și schije le mi s-au oprit în mână. Gloanțele au fost de calibre diferite... Camionul se făcuse praf. L-am și abandonat, înfipt într-un autobuz care baricada capătul celălalt al străzii. Atunci am avut un șoc. Am crezut că sunt împușcat în picior și săream într-un picior... Mă gândeam cu groază ce-i așteaptă pe militarii mei... Un căpitan a venit cu ideea să-i atacăm noi. Cum era să-l atac p-ăla din clădire fără grenade, fără armament puternic? Ce mai, eram victime sigure. Civilu` care era cu noi a fost nimerit în genunchi. El poate descrie tot filmul. Am încercat să dăm telefon de prin casele alea. Nu mi-a deschis nimeni. Am reușit, până la urmă, cu stația. Am comunicat la unitate să nu mai treacă nimeni pe-acolo, că la mijloc e o diversiune...”

„Toată noaptea a continuat diversiunea”

„Înainte de a ajunge la pod (mai târziu am aflat că era Podul Michelangelo), m-am întâlnit cu niște tineri de 17-18 ani. O fată m-a pansat. Se trăgea. Era de groază ce se întâmpla acolo! Deja ne apropiam de Catedrală. Un curaj pe ăia, urgie!... Tancurile au vrut să treacă peste mine. Tinerii ăia ne-au spus că se trage dinspre Hotelul Partidului. Într-adevăr, se trăsesese. Am găsit niște tuburi. Jos erau doi sergenți-major amărâți, în civil,

care tremurau de frică. Ziceau că sunt din Moldova și au fost puși la paza acelui obiectiv. Am văzut acolo vile importante, acolo era zona rezidențială, acolo trebuia să arestez. Cum să arestez niște amărâți în stradă? Într-una din camere am dat de Moț (primarul de-atunci al Timișoarei). Era nevinovat. Ce era să fac? Să-l arestez și p-ăla? S-a făcut dimineață. Îmi amintesc că acolo, la Catedrală, se învâртеau printre noi niște transportoare blindate de infanterie care trăgeau pe unde nimereau. Asta a fost armata de-atunci. Ce să-i faci... Toată noaptea a continuat diversiunea. S-a tras din casele alea. Acum îmi dau seama cum se trăgea. Ăla stătea în lucarnă și trăgea. Ecoul era derutant. Ne-am și certat între noi. Fiecare indica altă direcție de tragere. Dar era cert că se trăgea din vilele alea. (...) Era clar că eram la mâna altora, nici nu se discută asta!”

„Plutea în aer ceva”

„În 23 decembrie am primit ordin de îmbarcare. Situația era extrem de tensionată. Se instalase o stare total necorespunzătoare. Cei din cazarma din Lipovei se uitau la noi ca la dușman... Plutea în aer ceva... De fapt, s-a și tras asupra noastră. Am plecat în viteză. Diversiunea era clară... Un camion se și răsturnase în drum spre aerodrom. Ce peripeții și pe pistă! AN-urile 24 au, să zicem, o capacitate de 40 de locuri. Noi urcam câte 70. Echipați de luptă. Diversiune și la bord... Ce mai, un plan foarte bine pus la punct... Noi știam că ajungem acasă, la Caracal. Când colo, ne-am trezit că trebuia să aterizăm pe Otopeni. Nu s-a putut. Am aterizat pe Băneasa. Misiunea noastră următoare era să acționăm la Televiziune. La ora 16:00 eram deja acolo. Am văzut morți, într-o singură noapte, cât a avut toată Timișoara. Noaptea de 23 spre 24 decembrie 1989 a fost, după părerea mea, cea mai grea noapte a Revoluției române.”

(Arhiva Memorialului Revoluției, Timișoara, **Fond documentar.** Consemnare Doina Magheți)

Copiii plebei proletare

Pentru unii, mai ales pentru cei tineri și foarte tineri, multe lucruri sunt de neînțeles astăzi. De exemplu, cum a fost copilăria noastră pe vremea comuniștilor, cum am reușit să trăim fără calculator și celular, fără televizor color și MTV, cu program TV de doar 2 ore pe zi, cu rații de mâncare lunare; ce înseamnă muncă patriotică, „șoim al patriei“, pionier, utecist? Cum a fost viața fără Pampers, Coca-Cola sau Internet? Elevii mei de la liceu (căci sunt dascăl) trăiesc, practic, on-line și se uită la mine ca la strigoi, când află că pe vremea mea eram mândri dacă aveam blugi și adidași, chiar dacă nu erau de marcă.

Multe din cele scrise le-am trăit, altele le-am auzit povestindu-mi-se; am supraviețuit timpului blestemat în care ne-a fost dat să ne naștem; a fost urât, a fost frumos, nu știu, dar ne-am călit suficient, ca să dăm piept cu viața în decembrie 1989!

Cred că am trăit la cote maxime copilăria, am prins perioada anilor '70, când piața nu era atât de săracă precum a ajuns în anii '80. Îndrăznesc chiar să spun că era o viață normală (exceptând „partidul unic” și altele asemenea...). N-am trăit mai bine sau mai rău decât copiii de azi. Am trăit.

După apariția decretului din 1966, a urmat boom-ul demografic; dar statul avea nevoie de oameni muncitori, și nu de părinți responsabili; astfel că pe noi „ne-a adus barza“ și am crescut înfășați ca sărmăluțele, printre gamelele de tablă și olițele de care eram legați la creșă. Eu nu am fost nici la creșă, nici la grădiniță, nu am fost „șoim al patriei“, dar îmi aduc aminte de prieteni de-ai mei care mergeau la creșă și grădiniță, îmbrăcați în uniformă, cu sorțuleț și tolba de mâncărică pe umăr (această uniformă a fost, ulterior, înlocuită cu uniforme de „șoim“, absolut nepotrivite cromatic). La creșă și grădiniță copiii se jucau, dar și învățau poezii în limba română și știu că îmi era rușine când veneau prietenii mei și recitau părinților lor poezii sau se lăudau cum se jucaseră cu cuburile!

Locuiam la casă, în cartierul Iosefin; mi-aduc aminte cu plăcere cum ieșeam cu bunica la piață, după verdețuri, atât cât să ajungă pentru 1-2 zile.... Mergeam la măcelăria din apropiere și cumpăram 200-300 de grame de carne proaspătă, de la Alimentara – 100 de grame de cafea, măcinată la tejgheaua din față, „să fie în casă pentru zilele următoare“.

Vara stăteam în curte sau pe stradă, non-stop; alteori, la unchiul

Milan, fratele mamei. Aici, prin grădină și vie, noi, puștanii, ne făceam colibe, mergeam la furat de cireșe, înfulecam fructe din copaci. La dade era mai ușor de urcat, numai că ne murdăream așa de tare... dar ce delicioase erau! Plecam dimineța și mă întorceam seara; de cele mai multe ori, „prânzul” consta dintr-o bucată de pâine goală, pe care o luam cu mine afară, ca să nu pierd un minut din timpul de joacă. Noi nu ne trimiteam SMS-uri, ne fluieram să ieșim afară. „Mama lu' Cutaaaaare... Îl lăsați pe Cutare afară?” Joaca însemna fotbal, pe stradă sau în curte, cu o minge de plastic care se spărgea ușor. Luam din casă scaune, pături, cârlige și ne făceam corturi, ne jucam de-a mama și de-a tata, de-a școala, de-a magazinul; aveam fiecare magazin, făceam mâncare din noroi și o vindeam; frunzele (bancnotele) și pietricelele (monedele) erau banii.

Aveam colecție de cutii de chibrituri, abțibilde de gumă, ambalaje de ciocolată, timbre și ne întâlneam cu toții în curte, ca să ne etalăm colecțiile. Fetele aveau păpuși cu care se jucau de-a prințesele, iar, la bara de bătut covoare, făceau exerciții la „paralele”, imitând-o pe Nadia, săreau elasticul și șotronul, desenat cu un ciob de cărămidă pe asfaltul din curte. Erau și alte jocuri: „Nu te supăra, frate!”, „Popa prostu”... Jucam frecvent „de-a v-ați ascunselea” și „prinsa”, pentru care se făceau „numărători” celebre: *An/tan/te/dize/mane/pe/dize/mane/compane/an/tan/te/În/Oceanul/Pacific/locu ia/un/pește/mic/și/pe/coada/lui/scria/ieși/afară/dumneata!*; „făzanu”, „leapșa”, „de-a indienii și cowboy-ii” cu pistoalele de jucărie cu capse, cu soldății și indienii de plastic pe care, înainte să plec în casă, îi număram, ca nu cumva să lipsească vreun căluț sau vreun soldățel, pocneam cu bolovanul capsele sau le puneam pe linia de tramvai. Pe linii mai puneam monede, ca să ne distrăm.

După ce l-am citit pe Karl May, ne-am făcut toți arcuri cu săgeți, la săgeți înveleam vârful în sârmă de cupru moale. Se mai juca „fotbalul cu nasturi” pe terenuri decupate din cartoane, fiecare nasture avea un nume.

Seara, cu mama mergeam în Centru, la grădina de vară, unde luminile străluceau, iar lumea era veselă în jur; eu serveam o înghețată, iar mama, o cafea. Iarna – cu sania pe podul de la gară, oameni de zăpadă, căsuțe în zăpadă, cozonaci, Crăciun, revelion, colinde. Îmi amintesc cum îmi curățam ghetuțele și așteptam să apară Moșu' (Nicolae, Gerilă). Totul s-a năruit când au apărut blocurile.

Într-o dimineță am mers la unchiul Milan și, în locul grădinii, am găsit o groapă, adâncă de patru metri, chiar lângă casă. Erau demolări, erau construcții noi, șantierul devenind, mai apoi, un imens teren de joacă pentru celebrul „Pac-Pac”, „Hoții și vardisti”, „Pitita”; suflam cornete de hârtie prin țevi de plastic.

În fiecare dimineață, înainte de a pleca la școală, înghițeam duminică de pâine integrală unsă cu unt sărat, din care fășneau broboane de apă, sau biscuiții cu marmeladă, după care mă spălam pe dinți cu pasta de dinți „Optima” cu aromă de banane. Îmi puneam ghiozdanul de carton în spate, în care, pe lângă cărți și caiete, se afla punga cu sandvișul cu parizer prăjit și brânză, mere; ultimul ritual, înainte de a ieși pe ușă, era cheia agățată de gât.

În România socialistă, după-amiaza, străzile și cartierele de blocuri erau populate aproape exclusiv de copii. Cheile erau cea mai de preț avuție a noastră; ascunse pe sub haine, nimeni nu trebuia să afle că le purtăm legate de gât. Pe atunci era normal să ai la gât „medalia de la casă”, așa cum azi e normal să-ți atârne de grumaz un mobil... Am mulți prieteni care au crescut cu cheia de gât; și eu, cu sfoara agățată în jurul gâtului, eram speriat de scenariu în care hoții de apartamente atacau chiar în fața ușii, dar și cu îndemnurile mamei mele de tipul: „Fii atent cu cine te joci!” și „Ai grijă să nu-ți neglijezi temele!”; acestea erau surse mai degrabă de bucurie decât de îngrijorare. Trăiam tot timpul cu spaima că „am pierdut cheia!”, iar când se întâmpla asta, așteptam ore întregi ca mama să vină de la serviciu, să pot intra în casă. Șnurul făcea diferența: cei mai săraci aveau șnur de ață groasă de cânepă, care te tăia la gât; sportivii aveau șnur de tricolor, amintind, într-un fel, de medaliile luate de Nadia Comăneci; fetele aveau șnururi roșii.

În clasa a II-a am devenit pionier și mi-aduc și acum aminte cât de solemn a fost momentul. Săptămâna, inclusiv sâmbăta, era austeră (școală, lecții); am fost stegar și-mi pierdeam duminicile pe la școală, la muncă voluntară: măturatul aleilor din parcuri (duminica dimineața lumea, îmbrăcată frumos, mergea în vizite, la teatru sau se plimba prin parc, iar eu mă întorceam acasă, trecând prin Centru, murdar de praf pe față, mâini, haine, pantofi), colectam și căram la școală kilograme de maculatură, fier vechi, castane și borcane de sticlă. Vara mergeam în câte-o tabără de pionieri, unde ne făceam singuri gazeta de perete, foc de tabără în care aruncam sare, câte un tub de deodorant sau un cauciuc de mașină. Jucam „țară, țară, vrem ostași!”, „țările” (cu mingea); mai era un joc, în care se schița harta pe pământ: aruncau cu cuțitul, și acolo unde se înfidea cuțitul, țara aia era a ta. Am mers destul de des la mare sau la munte, cu mama. Biletele erau accesibile în vremea aceea, iar cu tovarășul învățător am mers în numeroase locuri din țară în excursie.

La școală jucam fotbal. Aveam campionate și etapele se disputau în pauze. Mai era și „lapte gros”, un joc numai pentru cei puternici, dar și alte genuri de distracții: praștia mică de buzunar, făcută din sârmă izolată și cu elastic subțire de chiloți, cu proiectile făcute din ace cu gămălie, răsucite în

formă de „U”, țințele preferate fiind picioarele și fusta fetelor; pungile cu piulițe cu șurub, pe care se punea fosfor de la chibrite și care, la contactul cu solul, pocneau; aruncatul cu pungi de apă de la balcon, mingea de ping-pong făcută fumigenă și aruncată pe geamuri. În școală, holurile ude erau transformate în veritabile patinoare. Profesorii și învățătorii făceau razii și percheziții corporale, ca să mai stopeze din avalanșa de năzbâtii...Am fost printre primii, din generația mea, cu nota scăzută la purtare (în perioada în care profesorilor diriginți li se scădea salariul, dacă aveau copii cu nota scăzută la purtare)!

Nu toți eram elevi străluciți. Premianții clasei primeau cărți și li se puneau pe cap coronițe din garofițe. Toți deveneam vedete la serbări. În timpul orelor, foloseam toc cu cerneală; aveam sugativă și pic, cu care ne ștergeam singuri greșelile.

„Bic”-ul copilariei noastre

În pauzele de școală treceam drumul, la Alimentara, de unde cumpăram biscuiți „Voinicel”, grisine, rahat, caramele, bomboane „Cip” și mentosane, împărțeam o sticlă de suc între prieteni. De la colț cumpăram „popcorn” făcut pe cărbuni de vânzător, langoși sau înghețată „Polar” (simplă sau cu glazură de ciocolată). După ore mă opream la cofetărie, de unde îmi cumpăram ori înghețată, ori o prăjitură și unde, o vreme, s-a găsit „Pepsi”, înlocuit, mai târziu, de „Cico”, „Brifcor”, „Zmeurată” sau suc la tec. Acasă îmi făceam suc din sirop „Bem-Bem”, cu sifon, apă minerală sau chiar cu apă de la robinet și era foarte bun! Lângă școală era și chioșcul de ziare, de unde îmi cumpăram „Arici Pogonici”, care a devenit „Luminița”, „Cutezători” și, rareori, „Pif” sau „Rahan”. Pe ultimele două le cumpăram, de obicei, la suprapreț din piață, duminica! Pentru o revistă „Pif” sau „Rahan”, la schimb, primeai două mașinuțe de fier! În pauze sau chiar în timpul orelor, se completau cu „amintiri” oracole pline de poze decupate din almanahul „Cinema”, sperând că iubitul sau iubita va citi la rubrica „De cine îți place?”. Primeam/trimeam bilete în care ni se cerea/ceream prietenia, iar persoanei iubite îi trimiteam lungi scrisori de dragoste.

La chefuri, cel mai popular joc era „Sticla”, un bun pretext să pupăm

pe gură pe cine „iubeam”! Ascultam muzică la maguri (magnetofone) și casuri (casetofone) aduse de la ruși și înregistram melodii străine de la „Vocea Americii” (Abba, Boney M.).

În vacanțele școlii primare (pe 15 iunie, ne smulgeam matricolele cusute de pe brațul uniformei și alergam bezmetici, ca fluturii în sticlă, bucuroși că „A venit vacanța, cu trenu’ de Franța!”), hoinăream toată ziua prin oraș, mergeam des la cinema. Nu erau săli cu sunet dolby, la filmele bune, se făceau cozi imense. Bișnițarii câștigau enorm, vânzând bilete la suprapreț. Biletul era 2 lei, apoi a ajuns 6 lei. La bișnițari, biletele erau de la 10 lei în sus!

Ca să avem bani, strângeam sticle, le spălam și le duceam la centrele de colectare I.C.V.A. Cel mai mult mă enervau sticlele de ulei, care se spălau foarte greu.

Televizorul, pe care stătea peștele de sticlă, era atracția cea mare în anii ‘70, mai ales sâmbăta seara, când erau seriale de acțiune (*Sfântul, Mannix, Kojak, Colombo* etc., *Dallas* spre final); mari filme western, seriale de desene animate (*Sindbad marinarul, Heidi, Cuore, Kum-Kum*); la emisiunea de sâmbătă, de la ora 13,30, *La sfârșit de săptămână*, dădeau *Gala desenului animat* (mereu câte 5-10 minute); în fiecare zi, la 18,20, *Mihaela și Azorel, Lolek și Bolek, Nu pagadi* (erau extraordinar de haioase pățaniile cu iepurele și lupul, un fel de *Tom și Jerry* rusesc). Duminică dimineața se transmiteau seriale precum *Daktari, Flipper, Pistruiatul, Roșcovanul, Toate pânzele sus!, Arabela* (cu Pane Rumburaku), *Cireșarii și Vizitatorii*, iar în cadrul emisiunii *Album duminical*, care începea la ora 13,30, *Cascadorii râsului* (comici gen Charles Chaplin, Stan și Bran, Buston Keaton), desene animate cu Tom și Jerry, ciocănitarea Woody, Andy Panda, seriale de genul *Ce vrăji a mai făcut nevastă- mea?*. Și acum mai îmi aduc aminte cum stăteam în curte și auzeam de la vecini, cum era dat tare televizorul, transmisia finalei de la Wimbledon, în care juca Ilie Năstase. Am ieșit pe stradă, nu era picior de om. Când se transmitea un eveniment sportiv, tot cartierul era în fața televizorului sau al aparatului de radio. Băieții își scriau cu pixul sau cu pastă de dinți pe tricouri numele și numărul fotbalistului preferat.

După serialul *Dallas* se inventase un joc, în care număram în engleză: "Uan, ciu, sfri/ Pamela vrea copii/ Și Bobby nu o lasă/ că este prea frumoasă!”.

Vara. Iulie sau, și mai bine, august târziu. E duminică. Oră de prânz, soarele arde. Miroase a salată de vinete, de undeva se aude un tocător, mărunțind. Din altă parte se simte miros de chiftele. Nimeni nu e cu mine în

curte. Șutez cu mingea în bară. La un moment dat, mișcare la etaj, se deschide o ușă și aud vocea mamei mele: „Jerryyyy!!! DESENE ANIMATEEE!!!”. Din plin gustam, e drept, mai rar, desenele animate făcute de Walt Disney, în principal *Mickey Mouse* și *Donald Duck*.

Când programul la televizor s-a redus la două ore, timpul liber l-am folosit să citesc mult (cărțile le împrumutam) sau să practic rugby-ul. Ne uitam la diafilme proiectate pe perete; pe același „ecran”, în serile în care se oprea curentul, umbrele mâinilor închipuiau diferite forme stranii.

Aveam 12 ani când am auzit cuvântul „criză”. În curte. Auzisem vecinele că „s-a băgat” nu știu ce la alimentara și toată lumea a fugit repede, să cumpere. Au apărut apoi cozile la zahăr, ulei, unt, carne. Stăteam la cozi... „înaintașii” care țin rândul. Noi, copiii, ne călcăm pe bătăture cu pensionarii, noi făceam cu rândul, în timp ce ne jucam pe lângă coadă.... Aveam la colț de stradă telefoane cu fise, cu receptoare prinse-n furcă, și dădeam telefoane, ca să aflăm ora exactă. Apoi am stăteam în frig și-n întuneric și primeam cartele pentru alimentele de bază.

Lapte de regim

La școală se învăța destul de mult și era diabolic de greu, am prins examen de admitere în liceu, examen treapta a II-a (adică să treci în clasa a XI-a), bacalaureat, admitere la facultate sau armată!

Când am ajuns în clasa a IX-a, am fost obligat ca, după înscriere, să vin la practică în vacanță (era în 1982). S-a găsit ceva de făcut la liceu (măturat aleile liceului, săpat în jurul pomilor, curățenie la cantină). După ce am început anul școlar, am devenit UTC-ist și, după 3 săptămâni de școală, de la 15 octombrie la 1 noiembrie, am plecat la cules de struguri (practica agricolă). Acolo ne plăcea, făceam o cură de struguri nespălați, ne murdăream mâinile (aveam degetele mov, lipicioase și unghiile negre), apă de băut nu era suficientă, iar de spălat... abia acasă.

În vacanța mare, pentru înscriere la liceu, am prestat, cu vreo 100 de colegi, 2 săptămâni la depănușat porumb (porumbul era în grămezi, sub care se ascundeau șoriceii orbi, abia fătați!). În anul următor, pentru că eram sportiv, am participat la demonstrația de 23 august!

La demonstrații de 23 august am mai participat, când eram mic, dus

de mama și am manifestat cu „intreprinderea”. Diferența între manifestarea sportivă și cea cu muncitorii era că la ultima se spuneau bancuri cu Bulă din conducerea țării și bancuri despre viața noastră... proletară (până se ajungea în fața estradei unde erau oficialitățile locale):

1. Buletin meteorologic difuzat la Europa Liberă:

În Bulgaria: cer senin, în Ungaria, cer noros, în România, cer mâncare.

2. Un om intră într-un magazin:

- Nu vă supărați, n-aveți lapte?

- Nu, aici n-avem pâine! La magazinul din colț n-au lapte.

3. Ceaușescu la o conferință internațională de presă. Se ridică un ziarist francez și întreabă :

- Primim tot mai multe știri că poporul român o duce din ce în ce mai greu, majoritatea alimentelor sunt raționalizate, românii suferă de foame. E adevărat?

- E adevărat, dar n-a murit încă nimeni din asta.

- Încercați cu cianura...

4. Întrebare: E adevărat că se poate muri de cancer la gât?

Radio Erevan: E adevărat, dar n-are!

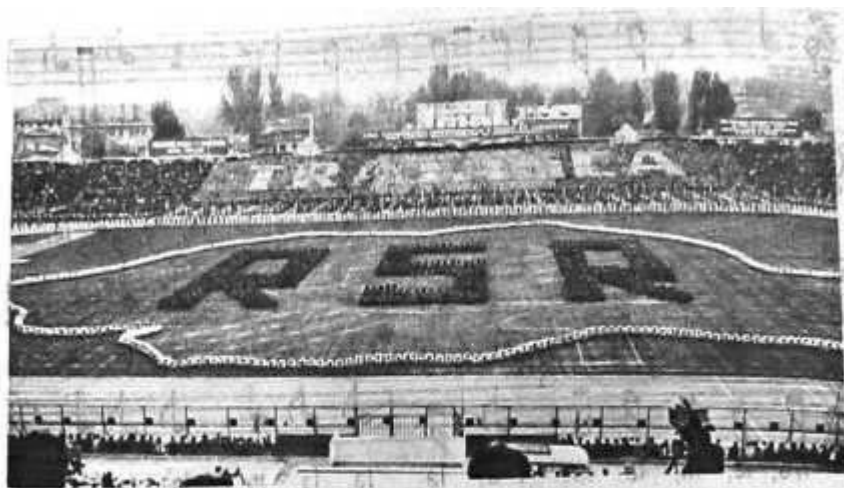
5. Afară-i frig,

în casă-i frig,

deschid fereastra larg și strig:

„Îți mulțumesc partid iubit,

că m-ai călit! ”

Cîntec de 1 Mai

Rîde iară primăvara
Peste cîmpuri, peste pîlî;
Veselia umple țara
C-a venit Întîl de Mai.

Muncitorii au pornit
Și-ntr-un gînd s-au înfrățit
Și ei azi sărbătoresc
1 Mai — muncitoresc.

Înfrățiți azi cu țăranii
Muncitorii-n joc și cînt
Prăznul-vor în toți anii
Libertatea pe pămînt.

Peste mări și peste țări
Se adună pe cărări
Lumea toată în alai
Pentru-al nostru-ntîl de Mai.

de Maria Ranteș

Cuvinte : a prăznui = a sărbători;
alai = mulțime de oameni care ia parte la o demonstrație.

Întrebare : Ce se sărbătorește în fiecare an de 1 Mai?

Temă : Învățați acest cîntec, a cărui melodie a fost compusă de Ciprian Porumbescu.

Familia mea asculta frecvent radioul, iar la sfârșit de săptămână, mama se chinuia să prindă „Europa Liberă”, „BBC-ul” și „Vocea Americii”, care erau bruiate.

Vă mai aduceți aminte de adunările festive, cu prezența obligatorie, în care, pentru desfătarea dragilor noștri conducători, eram pregătiți și aliniați militărește? Eram la liceu, în clasa a X-a, și prin '84, Nicolae Ceaușescu a venit la Timișoara. Era iunie, cald; am fost aduși la liceu duminica, dar am plecat acasă la un coleg și am jucat poker pe chibrituri. A doua zi, dimineața, echipa (făceam rugby) a fost chemată să prezinte, alături de alte echipe sportive, un moment de virtuozitate și îmi aduc aminte că au venit doi tipi cu ochelari de soare și au verificat mingea, să vadă dacă nu e o bombă! La prânz, autoritățile au scos pe traseu, alături de întreprinderi, elevii din școli și licee cu steaguri (roșii și tricolore). Am fost aliniați de-a lungul drumului, lângă Hotelul „Continental” și am stat în soare, ore în șir, fără apă! Aveam colegi șvabi cu gândul la emigrare și printre noi, în ziua aceea, s-a inventat un nou slogan: „Ceaușescu P.C.R., lasă-ne în R.F.G.! ”.

Ne-am mutat la un bloc care era încă neterminat; una din amintirile mai triste ale copilăriei este lampa de petrol, la care-mi făceam temele seara (se făcea economie forțată la curent). Tot în categoria asta intră și cărămizile puse în cuptorul de la aragaz, iarna, ca să se încălzească tot apartamentul. Peisaj de evul mediu, dar la bloc... Asta s-a tradus, ulterior, prin învățat în trei schimburi, la școală, și apariția tenișilor de Drăgășani, ca accesoriu la uniformă de pionier sau de școală!

„Raza de lumină”

Din clasa a XI-a făceam practică la liceu (dădeam cu pila și măsuram cu șublerul), dar și la Uzina „Electromotor” din Timișoara, de unde

ajungeam acasă cu mirosul de email intrat și în piele, nu numai în haine.

Privitul la televiziuni din țările vecine era o îndeletnicire de bază; reclamele de pe posturile străine ne înnebuneau și abia așteptam să vină și la noi înghețata „Magnum” sau puștile alea absolut superbe de apă. Noi am purtat adidași „originali” (aveau trei dungi laterale), jeanși elastici, pantaloni evazați, geci de blugi uzate, tricouri sau pălăriiuțe cu inscripția „Mamaia 83”, „84”, iar cine avea blugi de firmă, gen „Lee” sau „Diesel” era deja lider de gașcă. Multe dintre fete erau preocupate de desen și creație vestimentară; majoritatea femeilor erau tot timpul ocupate să-și facă singure haine, să le modifice, să le îmbunătățească, să mai coasă o paietă, o dantelă, ceva aparte față de toate „uniformele” din comerț; fetele își coseau pe blugi stelute și inimioare.

Într-un sfârșit de săptămână s-a întâmplat marea revoluție rock din viața mea, cu un festival „Tim-Rock”, cu trupe gen *Pro Musica*, *Celelalte cuvinte*. Apoi *Iris*, *Compact*, muzică străină gen *AC/DC*, *Iron Maiden*, *Van Halen*, *Bijelo Dugme*, *Bajaga* sau *Riblja Čorba*. Ca o paranteză, muzica străină se obținea pe canale neoficiale pe atunci, nu exista pe piață, dar făceam rost, aveam prieteni care aveau, la rândul lor, prieteni și eram la zi cu aparițiile.

Sunt multe detalii și alte întâmplări, pe care, din lipsă de spațiu, nu le-am amintit. Toți ne văităm că nu se găsește mâncare, dar, până la urmă, te descurcai; nu banii erau problema principală. Ăsta a fost marele avantaj al copilăriei mele comuniste, care mi-a permis să-mi consum din plin boemia.

Adrian Kali

COLABORATORI:

Stéphane Courtois, istoric, cercetător, Centrul Național de Cercetări Științifice, Paris, Franța

Laurențiu Mioc, profesor de istorie, Timișoara

Silviu B. Moldovan, istoric, cercetător dr., Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București

Bogdan Murgescu, istoric, profesor dr. la Universitatea din București

Victor Neumann, istoric, profesor dr. la Universitatea de Vest din Timișoara

Traian Orban, dr., președintele Memorialului Revoluției din Timișoara

Alexandru Zub, istoric, academician, director al Institutului „A.D. Xenopol” din Iași al Academiei Române